

AUSTATUD ÕPETAJAD, KOOLIJUHIID, HARIDUSAMETNIKUD!

Eesti haridussüsteem areneb ja täieneb pidevalt. Üheskoos oleme saavutanud väga häid tulemusi, mida kinnitasid ka 2007. aasta lõpul avalikustatud PISA testi tulemused. Meie õpilastel on suurepärased baastadmised ja võrreldes paljude eakaaslastega mujalt maailmast ka paremad oskused oma teadmisi praktilises elus rakendada. Oleme oma haridussüsteemi tulemuste poolest, mille eesmärk saab olla ennekõike õpilaste edukus, maailma esinumbrite seas. See on koht tunnustamiseks ja rõõmustamiseks, samas kindlasti mitte seisajäämiseks.

Haridussüsteemi muutmise vajadus tuleneb eelkõige maailma ja selles toimuva arengust. Elame Eestis – arenevas ja rahulikus riigis, kus sõda, rahunõud ja isiksuse piiramist näeme õnneks valdavalt vaid televiisorist või loeme ajalehtedest. Samas on see kõik meie ümber olemas ja meie roll on toetada neid, kes on sattunud ajaloolistesse keerdkäikudesse, sõdade piirkonda või riikidesse, kus igapäevane rahulik elu ei ole võimalik. Peame toetama inimesi, kelle elutee on kulgenud nii, et kodumaalt lahkumine ja turvalisema elukeskkonna leidmine on vältimatu.

Eestil ja koos sellega ka meie haridussüsteemil on seni olnud veel väga vähe kokku puuteid pagulastega (võrreldes näiteks Skandinaavia riikidega, kus pagulaste arv mõnes klassis ületab kohalike laste arvu). Meie koolides õpib küll teistsuguse kodukeele, kuid enamasti siiski meile sarnase kultuurilise ja usulise traditsiooniga lapsi. Täna ei ole päeval elame maailmas, kus igal hetkel võib juhtuda, et abivajajad satuvad ka meie riiki ja siis peame olema pigem andja kui saaja rollis, kuid loomulikult siinse ühiskonna aluseid ülimalt pidades.

Eestis tegeleb varjupaigataotlejatega mitu ministeeriumi, kelle kõigi tegevuskavades ja arenguplaanides on sellele küsimusele tähelepanu pööratud. Oluline on siinkohal koostöö. Varjupaigataotlusi menetleb Siseministeeriumi hallatav Kodakondsus- ja Migratsiooniameti pagulaste osakond, varjupaigataotlejatega tegelevad ka Siseministeeriumi haldusalasse kuuluvad piirivalvurid. Haridus- ja Teadusministeerium ei saa tagada varjupaigataotlejate ja pagulaste lastele head haridust, kui peredele ei ole tagatud elementaarseid sotsiaalseid garantiisid. Samamoodi ei saa Sotsiaalministeerium

suunata pagulasi uutesse elukohtadesse, olemata kindel, et nende lastel on võimalik selles piirkonnas hea haridus omandada. Isiksuse arenemine oleneb paljudest sotsiaalsetest, majanduslikest ja keskkonnaga seotud teguritest ning peame tegema tõhusat koostööd, et see areng oleks kõikidele meie riigi elanikele tagatud.

Käesoleva raamatu eesmärk on anda ülevaade varjupaigataotlejate vastuvõtmise süsteemist Eestis, näidata mudeleid ja viise juba kaitse saanud laste lõimimisest Eesti koolisüsteemi ning harida lugejat, kes teistsugusest kultuurist pärit inimesega kokku puutudes suudaks olla tolerantne.

Alates 1997. aastast on Eestis varjupaika soovinud 124 isikut kokku 27 riigist. 2007. aasta seisuga on Eestis pagulase staatus antud kuuele inimesele. 2007. aasta detsembrikuus esitati 14 taotlust. Suurem osa varjupaigataotlejaid jäävad vanusevahemikku 18–30 aastat, alla 18-aastaseid on olnud 16. Seega on enamasti tegemist noorte ja oma teed alles otsivate inimestega, kelle kaasamine haridussüsteemi on eriti oluline. Pagulaste toetamine eesti keele õppimisel on väga oluline osa nende ühiskondlikku (sh haridus-) ellu lõimimisel, samas ei saa see olla Eesti riigi ainus panus.

Käesoleva kogumiku väärtus seisneb selle praktilises kasutatavuses. See ei ole lihtsalt ilukirjanduslik teos, kust võime lugeda huvitavaid fakte teiste rahvaste ja kultuuride kohta. Kogumik annab lühiülevaate Eesti põgenike- ja pagulaspoliitika arengust, selgitab pagulasseisundi tuvastamise kriteeriume ja varjupaiga taotlemise süsteemi Eestis, annab juhiseid rahvusvahelist kaitset saavate laste lõimimiseks eesti kooli ning selgitab psüühilise trauma saanud inimese kohtlemise põhiprintsiipe. Lugeja saab ülevaate erinevatest usunditest, nende tekkeloost maailmas ning ajaloost Eestis, jagatakse ka nõuandeid ja soovitusi, mida vastava usundi esindajaga suheldes meeles peaks pidama ning pakutakse võimalust süveneda kultuurierinevuste üksikasjadesse. Lisaks artiklitele on kogumikus väärtuslik kaasaegse eesti keele kui teise keele õppekirjanduse illustreeritud loend ning valik pagulastemaatikaga seotud mõistete definitsioone.

Maailm on kirev ja rikas nii kultuuride kui ka usundite poolest – meid rikastab see, kui aitame nende vähestel esindajatel, kes meie kodumaale on sattunud, võimalikult valutult meie ühiskonda sulanduda.

Täna kogumiku koostajaid ja autoreid, kes on teinud olulist tööd ühe seni meie jaoks ehk vähetuntud valdkonna avamisel.

Soovin kõikidele raamatu lugejatele mõistmist ja enesesse vaatamise väärthetki.

TÕNIS LUKAS

*haridus- ja teadusminister
detsembris 2007*

RAHVUSVAHELIST KAITSET SAAVATE LASTE HARIDUSE KORRALDUS

MAIE SOLL

Haridus- ja Teadusministeerium

Eesti haridusasutuste ja pedagoogide kogemus rahvusvahelise kaitse saajatega (varjupaigataotlejad, pagulased ja ajutise kaitse alusel elamisloa taotlejad) on seni olnud peaaegu olematu. Võrreldes paljude teiste Euroopa riikidega on lähiminekis Eestist varjupaika taotlenuid väga vähe, nende seas vaid mõni üksik koolikohustuslik laps. Erineva emakeele ja kultuuritaustaga laste õpetamisel on Eestis aga üsna pikaajaline kogemus, mis on väärtuslik ja kasulik ka rahvusvahelist kaitset saavate laste ja noorukite puhul. Toetudes 2006. aastal Eestis läbi viidud uuringule, võib kahjuks väita, et nii pedagoogid kui ka haridusametnikud tunnevad end mitte-eestlastega töötades ebakindlalt. (Kasemets 2007). Et pakkuda haridustöötajatele tuge, tutvustab artikli autor uurimustele ja isiklikele kogemustele toetudes teiste riikide tööd samas vallas.

Rahvusvahelist kaitset saavate laste hariduskorralduse mudelid

Immigrantide, sh rahvusvahelist kaitset saavate laste hariduskorralduses eristatakse kuut kontseptuaalset mudelit

1. Varjupaika taotlevate laste hariduse mudel

Baseerub keelel, peamine eesmärk on arendada kooliealiste laste asukohamaa keele oskust.

2. Terviklik mudel

Rahvusvahelist kaitset saavate laste ja õpilaste vajadusi (hariduslikud, sotsiaalsed, emotsionaalsed) käsitletakse tervikuna, eesmärgiks sihtrühma sotsiaalse kaasatuse tagamine, laste heaolu ja igakülgne areng.

3. Etniliste vähemuste mudel

Rahvusvahelise kaitse saajaid käsitletakse kui rahvusvähemuste hulka kuuluvat gruppi. Rahvusvähemused (üldjuhul emakeelse hariduse omandamise võimalused piiratud) on haridussüsteemis riskigrupiks ning neile tuleb luua tingimused, mis võimaldaksid saavutada võimetekohast õpiedu.

4. Uussaabujate mudel

Sõltumata juriidilisest staatusest, on kõigil uussaabujatel vaja kohanemist toetavaid võimalusi, mis oleksid suunatud keeleoskuse omandamiseks asukohamaal, kohalike lastega samaväärsete teadmiste ja oskuste saavutamisele.

5. Rassilise võrdsuse mudel

Eesmärgiks on asukohamaa elanike (sh õpetajate ja õpilaste) teadlikkuse arendamine rassilise võrdõiguslikkuse ja diskrimineerimise ärahoidmise osas.

6. Vähekaitstud laste mudel

Rahvusvahelise kaitse saajad on riskigrupi kuuluvad inimesed, kellele on vaja tagada igakülgne täiendav tugi ja võrdsed võimalused haridusele juurdepääsuks.

Erinevad riigid lähtuvad erinevatest mudelitest ja isegi ühe riigi ulatuses võib esineda piirkondlikke erinevusi. Alljärgnevalt kirjeldatakse kogemusi, mis on rahvusvahelist kaitset saavate laste sihtgruppi positiivselt mõjutanud ja nende kohanemist toetanud.

Arvestades Eesti vähest kogemust rahvusvahelise kaitse saajate ja uussaabujatega ei ole meie haridusseadusandluses erinevaid immigrantide grupe eristatud. Eesti haridussüsteemis on immigrantlaste kohanemise toetamiseks välja pakutud haridus- ja koolikorralduslikud meetmed, mis võib käesoleval ajal klassifitseerida uussaabujate mudeli alla, st kõik uussaabujad on haridussüsteemi seisukohast inimesed, kellele tuleb asukohamaal (sh haridussüsteemis) tagada kohanemist toetavad tegevused.

Selline mudel ei välista individuaalse lähenemise vajadust, kuid tasub mees pidada, et rahvusvahelist kaitset saavad lapsed võivad erineda näiteks Euroopa Liidu liikmesriikidest või kolmandatest riikidest saabuvatest lastest, kes on tulnud Eestisse vanemate ajutiste või pikaajaliste töökohustuste tõttu.

Olulisemate erinevustena on välja toodud järgmist:

- katkendlik haridustee päritoluriigis või erinevates riikides;
- läbielatud negatiivsed kogemused (sõda, vägivald ümbritsevas keskkonnas, vaesus) võivad mõjutada õpiedu ja sotsiaalset kohanemist;
- elustandardi langus või selle oluline muutus põgenemise tõttu võib mõjutada kohanemist ja õpiedu;
- vanemate, hooldajate kaotus;
- emotsionaalselt ebakindlad või rusutud vanemad;
- vanemate ebapiisavad teadmised enda ja laste hariduslike või sotsiaalsete õiguste kohta;
- ebapiisav riigi(enamus)keele oskus;
- teiste laste negatiivne suhtumine, rassistlikud hoiakud.

Loetletud probleemid võivad mõjutada lapse võimete- ja eakohast arengut. Haridusteel takistavad riskitegurid teadmiste ja oskuste omandamist ning sotsiaal-psühholoogilist arengut. Seega on oluline riske teadvustada ja erinevate meetmetega nende mõju vähendada.

Sihtgrupi eripärast lähtuvalt on esialgu asüülitaotlejate peatuspaigaks üldjuhul varjupaigataotlejate keskus (Eestis varjupaigataotlejate vastuvõtukeskus) ja seejärel, kui varjupaigataotlus on heaks kiidetud ja elamisloa saamise protsess algatatud, ükskõik mis linn või alev. Uues asupaigas on vajalik eri institutsioonide, haridustöötajate ja eri tasandi ametnike koostöö. Varjupaigataotluse menetlemine võib Eestis nii nagu ka teistes riikides kesta mitu aastat.

Erinevate tegevuste sihtgrupiks ei ole mitte ainult rahvusvahelist kaitset saavad õpilased, vaid ka nende vanemad või hooldajad, kohalikud elanikud, koolide õpilased ja õpetajad. Eesti Vabariigi põhiseadusest ja haridusseadusest lähtuvalt peab iga koolikohustuslik laps koolis käima ja kõigile eelkooliealistele lastele peab kohalik omavalitsus tagama koha lasteasutuses. Kool (enamasti elukohajärgne), mille vanemad on oma lapsele õpikohaks valinud, koostab õpilase vajadustest lähtuvalt (individuaalse) õppekava, mis toetab igakülgset arengut ja kohanemist uuel asukohamaal.

Käesolevas kirjutises ei ole eraldi vaatluse all koolieelne iga, kuid selle vanusegrupi puhul tuleks meelde jätta oluline märksõna – lastekeskus. Lastekeskustes on ühendatud lastehoid, lapsi arendavad tegevused ja mängulises vormis keeleõpe. Keskustes on loodud võimalused ka täiskasvanute (eriti nais-immigrantide) keeleõppeks, toimub nõustamine ja tagatud on informatsioon

erinevates keeltes. Rahvusvahelist kaitset saavate eelkooliealiste laste keskustesse ja lasteasutustesse püütakse värvata lapse emakeelt valdavaid kakskeelseid töötajaid, et tagada lapse turvalisus ja emotsionaalne heaolu. Peamine erinevus koolist seisnebki selles, et rakendatavad meetmed on väikelastele eakohased. Kohanemist toetatakse mängu kaudu, mis on selles vanuses laste peamine tegevus.

Kooli vastuvõtmine

Kooli peab rahvusvahelist kaitset saavaid lapsi vastu võtma samadel alustel nagu kõiki teisi õpilasi. Kohaliku omavalitsuse töötaja ja/või varjapaigataotlejate keskuse töötaja informeerib vanemaid ja sõltuvalt lapse vanusest ka last üldisest hariduskorraldusest, koolide õppekavadest, koolide asukohtadest ja õpilase võimalustest kooli valikul, tutvustab olemasolevaid tugisüsteeme ja aitab taotleda võimalikke soodustusi (tasuta koolitoit jm soodustused). Enamasti peab kohalik omavalitsus pakkuma võimaluse kasutada tõlgi abi, sest esialgu ei võimalda laste ega ka vanemate keeleoskus neil mõista ega vastu võtta pakutavat infot. Eestis korraldab tõlkevõimaluse varjupaiga taotluse menetlemise perioodil vastuvõtukeskus.

Kooli vastuvõtmisel tuleb arvestada sellega, et õpilasel ja tema vanemal ei pruugi olla nõutavaid dokumente ega muid isikut tõendavaid dokumente peale varjupaigataotluse tunnistuse. Dokumentide puudumine ei tohi saada takistuseks lapse kooli vastuvõtmisel, kui vanemad ja laps soovivad haridusteed jätkata ka varjupaigataotluse või rahvusvahelise kaitse saamise menetlemise perioodil.

Eestis, kus rahvusvahelist kaitset saavate inimeste hulk on seni olnud väga väike, ei ole loodud eraldi institutsioone ega palgatud olemasolevatesse institutsioonidesse inimesi, kelle ülesandeks on niisuguse sihtgrupiga tegeleda. Seetõttu peavad vanematele ja lastele nende võimalusi tutvustama kohaliku omavalitsuse haridusküsimustega tegelevad ametnikud või taotluse menetlemise ajal vastuvõtukeskuse töötajad. Riikides, kus varjupaigataotlejate arv on suur, on loodud vastavad keskused, mille ülesannete hulka kuulub info jagamine, perede ja koolide nõustamine (sh täienduskoolitusvõimaluste tutvustamine), laste kohanemise ja õpiedu monitooring jm.

Esimene koolikülastus

Esmase koolikülastuse ajal või peatselt pärast õpilase saabumist kooli palub kooli juhtkond või isik, kelle ülesandeks on lastele koolis toimuva tutvustamine, vanemaid vestlusele (üldjuhul koos lapsega). Sissejuhataval vestlusel osalevad kooli poolt õppekorralduse eest vastutav isik (õppealajuhataja) ja klassijuhataja. Püütakse koguda infot lapse tausta (sh hariduskogemuse) kohta. Esmalt tuntakse huvi formaalsete näitajate vastu (eelmine kool, haridust tõendavad dokumendid, õpilase tervislik seisukord), seejärel selgitatakse välja ka lapse toitumisharjumused, vanemate arusaamad ja ootused lapse hariduse suhtes, vanemate keelteoskus ja kirjaoskus. Sissejuhatava vestluse käigus tutvustatakse vanematele ja lastele haridussüsteemi ja õppekava, kooli kodukorda, klassivälise tegevuse võimalusi, individuaalse õppekava koostamise võimalust, vanemate kaasamist kooliellu ja lapse õpiprotsessi, nõu ja abi saamise võimalusi koolis (õpetajate kõnetunnid, arenguestlused) ja koostöös kohaliku omavalitsusega pakutavaid tugiteenuseid (psühholoog, sotsiaalpedagoog, logopeed). Tähelepanuta ei tohiks jätta kohalikele lapsevanematele tutvustamist mittevajavaid asju, nagu õpitulemuste arvestamise süsteem, hindamise põhimõtted, koolivaheajad, koolipäeva algus ja lõpp, tundidest puudumine. Samuti pakutakse õpilasele ja tema vanematele esmase visiidi käigus võimalust tutvuda kooli ruumidega. Esmane infovahetus peaks üldjuhul toimuma tõlgi vahendusel.

Kooli sisseelamine

Kui õpilane tuleb kooli, on vaja talle tutvustada peale kooli reeglite ja ruumide ka kaasõpilasi ja õpetajaid. Edukamalt on kulgenud sisseelamine siis, kui kohandumisperioodil määratakse õpilasele kaasõpilaste hulgast tugiõpilane (võimalusel sama emakeelega) ja täiskasvanust tugiisik. Tugiõpilase kõige olulisemaks „ülesandeks“ on aidata uustulnukal koolis kohaneda, selgitada talle n-ö igapäevaseid asju, vajadusel abistada ruumide ja vajalike inimeste leidmisel.

Sisseelamisperioodil selgitatakse välja õpilase hariduslikud vajadused. Klassi määramisel on kõige olulisemaks kriteeriumiks õpilase vanus. Õpilane asub õppima eakohases klassis isegi juhul, kui tema teadmised ja oskused ei vasta täpselt nõuetele. Uuringutest on selgunud, et meetmetest kõige soodsamalt mõjub selline õpikeskkond (klass), kus õpitav (õppesisu) on lapsele ühtaegu jõukohane, kuid samas ka väljakutset pakkuv. Kui klassi määramisel lähtutakse ainult eelnevast haridustasemest ja õpilane pannakse mitteeakohasesse klassi, siis tajub laps, et tal ei lähe hästi (ebaedu). Positiivsed tulemused on ilmnunud juhtudel, kui uussaabuja hakkab õppima klassis, kus on võimekad ja motiveeritud õpilased. Ümbritsev pakub positiivset rollimudelit ja edasiliikumine on kiirem.

Sisseelamisperioodi pikkus sõltub mitmetest teguritest, millest kõige olulisemana on välja toodud läbielatud traumaatilisi kogemusi. See on periood, mil esikohal on sotsiaal-psühholoogiline kohanemine. Ainealaste teadmiste omandamine jääb pigem teisele kohale. Sisseelamisperioodi pikkus peab olema piisav, kuid mitte liiga pikk, et ei tekiks eraldatuse ja pideva tähelepanu all olemise ebamugavust tekitavat tunnet. Väga selgeid ajalisi piire ei ole välja toodud, kuid mida noorem on õpilane, seda kiiremini ta kohaneb ja esimesse kooliastmesse õppima asuvad õpilased vajavad sisseelamiseks umbes ühe kuu pikkust aega.

Nii nagu erineb rahvusvahelist kaitset saavate laste hariduskorraldus riigiti ja piirkonniti, on ka koolikorralduslikud meetmed erinevad.

Järgnevalt tutvustame põhimudeleid.

1. Kohandumisklass

Kohandumisklass moodustatakse üldisest hariduskorralduslikust mudelist lähtuvalt kas ainult rahvusvahelist kaitset saavate õpilaste jaoks (Leedu) või kõigile uussaabujatele (Soome, Holland), sama emakeelega (Inglismaa) või erinevate emakeeltega õpilastele (Soome, Holland). Selliste klasside moodustamise kriteeriumiks võib olla ka vanus. Kohandumisklassi on võimalik moodustada,

kui sihtgruppi kuuluvaid õpilasi on kümme-kond. Tegevuseks kulub pool päeva. Selle käigus selgitatakse välja laste eelnevad teadmised ja oskused, käsitletakse asukohamaa elukorraldust, kultuuri, koolikultuuri, õpetamismeetodeid ja keeleõpet. Õpilased jätkavad õppetööga eakohastes klassides.

2. Järkjärgulise integreerumise mudel

Õpilased hakkavad küll õppima tavaklassis, kuid esialgu on nende koolipäeva pikkus maksimaalselt neli tundi, mille jooksul omandatakse elu- ja koolikorralduslikke teadmisi, õpitakse asukohamaa keelt ning ollakse tundides koos teiste õpilastega.

Kohandumisklassi ja järkjärgulise integreerumise mudeli plussiks on, et kohanetakse ja õpitakse tundma koolis kasutatavaid õpetamis- ja õppimismeetodeid (näiteks rühmatööd, tunnid väljaspool klassiruumi, avastusõpe), mis võivad erineda lapsele varem tuttavatest õppimis- ja õpetamisviisidest.

Tugiõpilase mudel

Rahvusvahelist kaitset saav õpilane asub õppima tavaklassi, kuid sisseelamisperioodil abistab teda pidevalt kindel tugiõpilane. Tugiõpilase valimine peab olema väga hoolikalt läbi kaalutud ja väga hea oleks, kui lastel oleks ühine keel. Tugiõpilaseks olemine on psüühiliselt raske ja valitud õpilase soov toetada pagulaslast peaks olema vabatahtlik.

Hindamine

Rahvusvahelist kaitset saavate laste eelnevat hariduskogemust, teadmisi ja oskusi ei ole alati võimalik dokumentide alusel kindlaks teha. Tihti on nende haridustee olnud lünklik, suurte katkestustega; õpitud on erinevates riikides, erinevate õppekavade alusel ja harvad pole juhtumid, kui ka emakeele (esimese keele) oskus ja kirjaoskus on piiratud.

Sisseelamisperioodil kogutakse infot õpilase eelneva haridustee ja isikliku kogemuse kohta, mõeldakse õpilase emakeeleoskust (lugemine, kirjutamine) ja asukohamaa keele oskust (sõnavara, tähestik, lugemine, suulisest kõnест arusaamine, kirjutamine). Asukohamaa keeleoskustaseme väljaselgitamine on mõttekas juhul, kui selle keele kõnelejaskond on suur või tegemist on laialt levinud võõrkeelega (inglise, prantsuse) ning laps ei alusta nulltasemelt. Esmane infokogumine ja hindamine peaks olema pingevaba ning õpilasele võimalikult vähe stressi tekitav.

Kui õpilane on juba kooliga kohanenud, siis on vaja välja selgitada tema võimalikud hariduslikud erivajadused.

Nii individuaalse kui ka kohandumisklassi õppekava koostamiseks on vaja saada ülevaade õpilase ainealastest teadmistest. Kui teadmisi ei ole võimalik mõõta õpilase emakeeles või keeles, mida ta oskab, siis kasutatakse hindamisel tavapärasest erinevaid mõõtmisvahendeid, nagu näiteks joonistamine, õppeprotsessi jälgimine, erinevad küsitlustehnikad, tabelite täitmine, graafikute joonistamine. Ka mõõtmisvahend, mida kasutatakse, peab õpilasele tuttav olema, et ei tekiks psühholoogilist lisapinget.

Kui laps on juba õppeprotsessi lülitunud, tuleb tema õpitulemusi ja sotsiaalset kohanemist diskreetselt jälgida ning analüüsida, et oleks võimalik õpitulemusi määratleda ja välja selgitada tugisüsteemide kaasamise vajadus.

Keeleõpe, keeleline tugi

Asukohamaa keele omandamise seisukohast on väga oluline luua võimalikult rikas ja reaalseid suhtlusvõimalusi ning keelemudeleid pakkuv keskkond, sest mida varem toimub üleminek tavaklassi, seda kiiremini areneb keeleoskus. Õpetajad peavad teadma, et lastel, kellel on olnud traumaatilisi üleelamisi, võib vaikuse periood kesta pikemat aega; nad hakkavad keelt iseseisvalt kasutama, kui on saavutanud vajaliku enesekindluse, kuid selleni jõudmiseks tuleb keelt täiendavalt õpetada.

Keeleõpet võib korraldada erinevalt ja selles osas ei erine rahvusvahelist kaitset saavad lapsed teistest uussaabusjatest. Praktika näitab, et kui õpilane ei ole enam väga noor, on madala üldise kirjaoskuse taseme või varasemate negatiivsete elukogemustega, sobib väga hästi individuaalse või väikeses rühmas õppimise mudel. Keeletundides õpetatakse igapäevasuhtluseks vajalikku keelt, koolis tarvilikku sõnavara, sh aineõppeks vajalikku terminoloogiat. Õppetöö peaks toimuma vestluse vormis, rollimängu ja draamaõppe põhimõtteid kasutades, et julgustada lapsi rääkima. Oluline on visuaalsete materjalide kasutamine, eriti aineterminoloogia omandamiseks. Eraldi toimuva keeleõppeperioodi pikkus sõltub õpilase edasijõudmisest. Tunnid toimuvad 2–3 korda nädalas. Keeleoskust arendatakse ka kõikides ainetundides, sõltumata sellest, kas keelt õpetatakse eraldi või teiste õpilastega koos. Aineõpetajad mõtlevad läbi raskusi tekitavate sõnade selgitamise võimalused, jälgivad õpilase arusaamist (sh ka kodutöid).

Kui õpilane õpib eakohases klassis, kuid tema teadmised on uue omandamiseks ebapiisavad, võib neid aineid, mis on teistega võrdsel tasemel edasijõudmiseks ja baasoskuste omandamiseks tähtsad, õpetada teatud aja klassist eraldi (näiteks matemaatika).

Edukas on ka õpilaste emakeelt valdavate abiõpetajate kutsumine tavatundi, kus nad aitavad ühel või mitmel õpilasel ainesisu omandamisega toime tulla.

Eestis nagu mitmetes teisteski riikides on varjupaigataotlejate keskuses õpetatud asukohamaa keelt juba enne seda, kui laps läheb kooli. Selline keeleõppekorraldus on nii last kui ka kooli toetav. Õpilased omandavad esmase sõnavara, mis aitab neil end koolis kindlamalt tunda ja oma esmaseid vajadusi väljendada. See on eriti oluline juhul, kui koolis (haridusasutuses) ei ole õpilase emakeelt rääkivaid inimesi.

Õppetöö korraldamine tavaklassis

Kiiremat kohanemist ja õppimisaktiivust toetab rühmatöö rakendamine, eriti juhul, kui õpilasel on hirm klassi ees rääkida või kui ta tunneb end piiratud keeleoskuse pärast ebakindlalt. Uurimistulemustest on ilmnunud rühmatöö kasutamise positiivne mõju kõigile õpilastele ja nende õpiedule. Kuigi rahvusvahelist kaitset saavad lapsed peavad olema mitmetel põhjustel erilise tähelepanu all, ei soovitata seda avalikult liiga sageli rõhutada ja välja näidata. Rühmatöö ja paaritöö võimaldavad õpetajatel vajalikul

määral tähelepanu ja tuge pakkuda kõigile, eriti juhul, kui klassis on ka abiõpetaja või kaks õpetajat.

Sõltumata sellest, kas rahvusvahelist kaitset saav laps õpib tavaklassis, kohandumisklassis või eraldi keeletundides, tuleks õpieesmärgid määratleda konkreetset ja ajaliselt üsna lühikese perioodi jaoks korraga (esialgu isegi nädalaks). See on vajalik, et õpilane tajuks õpiedu. Ka kodutööd tuleks sellele õpilasgrupile anda, kuid nende tegemise ja täitmise korraldamine vajaks täiendavat läbimõtlemist. Kodutööde tegemisel võib laps kasutada tugiisiku(te) abi või teha neid koos teiste õpilastega nn kodutööklubides (vrd meie pikapäevarühm), kus õpilased aitavad üksteist ja pakuvad lahendusi ilma õpetaja otsese sekkumiseta.

Erinevatest õpitulemuste ja rakendatud meetmete mõju uuringutest on ilmunud, et õpilase edasijõudmist toetab võimalus õppida emakeelt (kas või mõned tunnid nädalas). Seejuures on oluline, et emakeele õpitulemusi väärtustatakse ja hinnatakse võrdselt teiste ainetega.

Õpilase sotsiaal-psühholoogiline edukus ja edasijõudmine õppetöös ei sõltu ainult korralduslikest meetmetest ja pedagoogide jõupingutustest, vaid ka õpikeskkonnast. Õppekeele omandamine, mis on eelduseks üldisele toimetulekule ja edasiliikumisvõimalustele, toimub kiiremini, kui toeks on vajalikud õppematerjalid ja füüsiline õpikeskkond. Soovitatakse leida ja soetada kakskeelseid sõnastikke ning ainterminoloogia sõnaraamatuid, aineõpet toetavaid visuaalseid õppematerjale, vajalikes keeltes infomaterjale haridus- ja koolikorralduse ning tugisüsteemide kohta, koostada peatükkide kokkuvõtteid lihtsustatud sõnastuses. Üks kool või omavalitsus ei saa üksinda vastutada sõnastike, infomaterjalide, ainealaste võtmesõnade ja nende seletuste loomise eest.

Olulise tähtsusega on ka kooli õpilaste ja lähiümbruse elanike seas positiivse suhtumise kujundamine. Seda saab teha teavitamise kaudu. Mida enam õpetajad ja õpilased tegelikkuses kakskeelsust väärtustavad (õpivad erinevaid keeli, avavad oma emakeele klasse, tunnevad huvi teiskeelsete laste emakeele vastu), seda kiiremini sulanduvad ka rahvusvahelist kaitset saavad lapsed keskkonda (isegi juhul, kui nende koolikeele oskus on ebapiisav).

Raskustele vaatamata peaksid lõpptulemusena üldised õpitulemused saavutama kõik lapsed, ka need, kes vajavad suuremat tuge: rahvusvahelist kaitset saavad lapsed, lapsed, kes on kaotanud vanemad või kelle vanemad kohanevad uutes oludes väga halvasti (ei suuda leida tööd, on madala sotsiaal-majandusliku staatusega), samuti lapsed, kelle eelnev hariduskogemus ei ole eakohane, kellel on puudulik kirjaoskus ja/või emakeele oskus.

Soovitused õpetajale tööks rahvusvahelist kaitset saavate lastega

- Häälda lapse nime õigesti!
- Tutvusta ennast!
- Kui võimalik, kasuta vahel tunnis õpilase emakeelt!
- Ära muretse, kui õpilane esialgu ei püüagi õppekeeles rääkida!
- Õpeta õpilasele esmalt selgeks igapäevases koolielus vajalikud fraasid (“Palun välja”, “Ma ei saanud aru”, “Palun korrake” jne)!
- Toeta kontakte teiste õpilastega!
- Kasuta pilte, sümboleid, tabeleid, piltsõnastikke, kehakeelt!
- Palu õpilastel hakata koostama oma väikseid sõnastikke (õppekeel-emakeel)!
- Palu saabunud õpilastel tõlkida sõnu, fraase, tekstilõike nende emakeelde!
- Kasuta tunnis kakskeelseid sõnastikke, võimalusel õpilaste emakeelseid raamatuid, tekste!
- Kasuta ainesisu seletamisel lugemis- ja kuulamistekste samaaegselt (uue ainesisu seletused õpetaja koostatud kirjalike tekstidena)!
- Anna vähemalt kohanemisperioodil õpilastele ülesandeid, mis on neile jõukohased!

Koostöö vanematega

Erinevate haridusasutuste kogemuste analüüsisist on ilmnenud, et rahvusvahelist kaitset saavad lapsed, kes koolis juba kohanema hakkavad ja asukohamaa keelt intensiivselt õppima asuvad, on oma vanematele tõlkideks ja võtavad seetõttu enda kanda ka täiskasvanute kohustusi. Probleemina on välja toodud, et sageli on varjupaigataotlejatest vanematel haridussüsteemiga negatiivsed kogemused, nad on ise lünkliku haridusteega ja projitseerivad oma halvad kogemused lapse õppeprotsessile. Kool peab olema suhtluse algataja, sest vanemad võivad oma varasemate negatiivsete kogemuste tõttu karta kooli poole pöörduda. Selleks, et laps saaks oma põhitegevusele keskenduda ja tunneks vanemate tuge, on väga oluline vanemate kaasamine kooliellu. Kõige tõhusamalt on seda võimalik teha, kui perel on tugiisik, kes oskab vanematega suhelda (leitakse ühine keel). Just vanematega suheldes vajab kool sageli tõlgi abi. Eriti oluline on, et vanemad saaksid kogu aeg piisavalt informatsiooni, mitte vaid siis, kui laps kooli tuleb. Oluline on teave selle kohta, mida lapsed õpivad, missugused on nende edusammud ja vajadus täiendavate tugimeetmete järele. Vanema-

tele tuleb kindlasti teadvustada, et kuigi nad ei suuda last toetada asukohamaa keeles ja asukohamaakeelses õppimises, on nende ülesanne toetada lapse emakeeleõpet. Näiteks on soovitatud, et vanemad täidaksid igal nädalal lapse edusammude ja kohanemise päevikut (emakeeles), mis on aluseks ka vestlusel õpetajatega. Vanemaid tuleks julgustada kuulama oma lapse lugemist ja jutustamist isegi siis, kui nad sisu ei mõista. Lastele ja vanematele tutvustatakse kohalikke vaatamisväärsusi, kutsutakse osalema klassi- ja koolivälistel üritustel. Koolis on üks kindel ruum, kuhu vanemad võivad koguneda, et saada infot õppetöö ja muu koolis toimuva kohta.

Tugisüsteemid

Rahvusvahelist kaitset saavate laste puhul on lisaks tugiõpilasele ja tugiisikule ning koolis rakendatud meetmetele väga oluline psühholoogilise ja sotsiaalse toe olemasolu. Kontaktisikuks kodu ja kooli vahel võib olla sotsiaalpedagoog, kes jälgib ka võimalikke probleeme koolikohustuse täitmisel (õppevahendite olemasolu, nende soetamise toetamine, õppimistingimused kodus ja koduste ülesannete tegemise võimalus). Sotsiaalpedagoog on teadlik pere sotsiaal-majanduslikust olukorrast ja õiguslikust staatusest, mis kõik koos võivad õpilast emotsionaalselt mõjutada. Emotsionaalse toetusena on lastele rakendatud psühhoteraapiat, kus

draama- ja rollimängude kaudu julgustatakse õpilasi rääkima oma tunnetest ja varasematest kogemustest ning millega samal ajal kujundatakse õpilaste enese-kindlust ja usaldust ümbritseva keskkonna ning ümbritsevate inimeste suhtes. Riikides, kus on tuge vajavate laste jaoks loodud eraldi keskkused, kuuluvad personali hulka ka psühholoogid ja sotsiaaltöötajad. Eestis lasub vastutus tugi-süsteemide korralduse ja rakendamise eest kohalikul omavalitsusel.

Kokkuvõtteks

Haridusametuste ülesanne on iga õpilase arengu toetamine kõige laiemas mõttes. Õpilased on erinevad, ka need, kes siinsamas sündinud ja kelle emakeel on kooli õppekeel. Rahvusvahelist kaitset saav laps on juba nende kahe kriteeriumi osas kohalikest halvemal stardipositsioonil, seega on tema edu tagamiseks vaja suuremal määral individuaalset lähenemist ja paindlikkust. Nagu artikli alguses märkisin, rakendatakse riigiti ja piirkonniti erinevas ulatuses ja erinevaid meetmeid, kuigi ilmnunud probleemid on üsna sarnased. Rahvusvahelise õpitulemuste uuringu (PISA 2004) tulemustest ilmneb, et enamikus riikides on immigrantilaste (defineeritud kui õpilased, kelle vanemad ei ole sündinud asukohamaal, st ka pagulased ja varjupaigataotlejad) testide tulemused nõrgemad kui põhirahvusest laste tulemused. Nii sellest kui ka teistest uurimustest on kõige olulisemate õpiedu mõjutavate teguritena välja toodud pere sotsiaalmajanduslik olukord ja vanemate suutlikkus ning tahe oma lapsi õppeprotsessis toetada. Kool kui haridusamet ei saa neid tegureid otseselt mõjutada, kuid võib pakkuda turvalist, lapse vajadusi ja tausta arvestavat õpikeskkonda ja tuge, et teadmiste omandamine oleks edukas. Kahtlemata ei ole vaja kõiki eelpoolkirjeldatud tegevusi ja meetmeid korraga rakendada, kuid õige valiku tegemiseks on vaja võimalikke probleeme teadvustada ja teada, mis teiste riikide kogemuste kohaselt on selle küsimuse lahendamisel osutunud kõige mõjusamaks.

Kasutatud materjalid

- Educating Asylum Seeking and Refugee Children 2003. Guidance on the education of asylum seeking and refugee children. www.teachernet.gov.uk/_doc/2207/EducateAsylumSeeking.pdf
- Kasemets, L. 2007. Uusimmigrandid Eesti haridusametustes. Uuring kohaliku tasandi administratsiooni valmisoleku ja koolitusvajaduse kaardistami-

seks uusimmigrantide laste vastuvõtuks Eesti haridusasutustesse. MindPark

- Kendall, S., C. Gulliver, K. Martin 2007. Supporting asylum seeker and refugee children. Intervention study. CfBT Education Trust. www.cfbt.com/evidenceforeducation/PDF/91097_AsylumRfugee_NFERReport.pdf
- Minority Ethnic Pupils' Experiences of School in Scotland 2004. Centre for Education for Racial Equality in Scotland, Charteris 2.5. The Moray House School of Education, The University of Edinburgh. www.scotland.gov.uk/Publications/2005/03/mepess/1/
- Refugees at school. http://www.unher.pl/english/newslette/23/w_lawie.php
- Boad S. 2006. Language instruction and the integration of immigrant and refugees in the Nordic Region, especially Sweden. Department of linguistics Göteborg University. Suulise ettekande tekst.
- Where Immigrant Students Succeed 2006. – A Comparative Review of Performance and Engagement in PISA 2003. OECD.

Soovitatav kirjandus

Baker, Colin 2006. **Kakskeelne laps. Kakskeelsuse käsiraamat lapsevanematele ja õpetajatele.** El Paradiso

Küsimuste-vastuste vormis lihtsalt ja arusaadavalt kirjutatud raamat räägib laste keele arengust, kakskeelsuse arengust, kakskeelse lapse probleemidest ja nende võimalikest lahendustest ning käsitleb kakskeelse hariduse küsimusi.

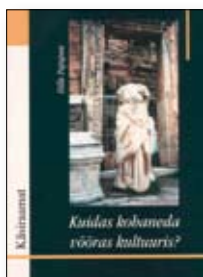
Iga keel on väärtus 2006.

Toimetanud Dawn Tankersley.

Tartumaa Trükikoda.

Raamatu esmaseks sihtrühmaks on lasteaiaõpetajad, kuid kindlasti on see kasulik lugemisvara ka kooliõpetajale. Teemadena käsitletakse vähemuskeelse lapse keelelist arengut mitte-emakeelses keskkonnas, haridusasutuse ja kodu koostööd, erineva emakeelega laste õppetöö toetamise võimalusi jm.

*Pajuõpuu, Hille 2001. **Kuidas kohaneda võõras kultuuris.***

Eesti Keele Sihtasutus.

Raamat tutvustab erinevaid kriteeriume, mille poolest kultuurid ja nende esindajad üksteisest erinevad. Raamatus esitatud info võimaldab haridustöötajatel teadvustada võimalikke probleemsituatsioone ja nende põhjusi, kui klassi või rühma asub õppima teistsuguse kultuuritausta ja emakeelega laps.

*Rannut, Ülle 2004. **Astu sisse! Uusimmigrandid meie ühiskonnas ja haridussüsteemis. Käsiraamat eesti õppekeelega koolide õpetajatele, koolijuhtidele ja haridusametnikele.***

Tallinn: Ilo. Käsiraamat annab lühiülevaate välismaalt saabunud laste võimalikest haridusvajadustest ja võimalikust hariduskorraldusest, asukohamaa keele õpetamise-õppimise võimalustest ning kultuurierinevustest tingitud probleemidest.

*Rannut, Ülle 2004. **Astu sisse! Uusimmigrantide ettevalmistus eesti keeles õppimiseks. Õpetajaraamat.** Tallinn: Ilo.*

Käsiraamat õpetajatele: kuidas õpetada eesti keelt välismaalt saabunud teismelisele lapsele, kes eesti keelt üldse ei oska, missuguseid õppemeetodeid kasutada. Raamatu teine osa on samasse sarja kuuluva õpilase tööraamatu õpetajaraamat, milles järgitakse õpilasele mõeldud õpiku struktuuri ja antakse soovitusi tunni läbiviimiseks. Õppekomplekt (õpperaamat ja õpetajaraamat) on mõeldud 11–16-aastaste laste õpetamiseks.

Õpitulemuste kontroll ja hindamine koolis 2006.

Koostanud Mari Kadakas. Tallinn: Argo.

Raamat sisaldab Maie Solli artiklit “Uusimmigrandist õpilase hindamine”.

Artiklis kirjeldatakse hindamise meetodeid ja -viise, mis sobivad nende õpilaste teadmiste, oskuste ja õpiedu väljaselgitamiseks, kelle õppekeele oskus on piiratud või olematu.

EESTI PÕGENIKE- JA PAGULASPOLIITIKA AJALOOLINE ÜLEVAADE

MERLE HARUOJA

Inimõiguste Instituudi juhatuse esimees, peasekretär

Eesti põgenike ja pagulaste poliitika on kujunenud riigi taasiseseisvumise ajal, mil Eesti püüdis end tõestada demokraatliku õigusriigina. Põgenike ja pagulaste poliitikas oli võimalik (nii rahvusvahelise kui ka siseriikliku õiguse kohaselt) lähtuda olemasolevast rahvusvahelisest õigusest ning teiste Euroopa riikide kogemustest.

Eesti vabariigis tõusis põgenike ja pagulaste poliitika teema päevakorda siis, kui Eestisse saabusid põgenikud kolmandatest riikidest ja pagulaste staatuse määramiseks avaldati rahvusvahelist survet. Ajalooliselt oli mõistet *pagulane* kasutatud paguluses elavate eestlaste kohta. Kuni 1997. aastani, mil Riigikogus võeti vastu pagulaste seadus ja välismaise päritoluga põgenike kohta hakati ametlikult kasutatama terminit *pagulane*, on pagulaspoliitikat nimetatud ka põgenikepoliitikaks.

Põgenike- ja pagulaspoliitika kolm ajajärku

Taasiseseisvunud Eesti vabariigis võib põgenike- ja pagulaspoliitika ajaloo jagada tinglikult kolme ajajärku.

Esimene ajajärk algas 1992. aastal, kui Eestisse saabus esimene grupp Iraagi põgenikke ning kestis kuni pagulaste seaduse vastuvõtmiseni 18. veebruaril 1997 (jõustus 9.07.1997).

Esimest ajajärku iseloomustavad põgenikud Iraagist, Türgist, Afganistanist (jt riikidest) ning Vene sõjaväest. Põgenikegrupid, kes Eestisse saabusid, ei soovinud siin varjupaika paluda, sest nende sihtpunktiks oli Rootsi ning selle arvestuse järgi oli ka inimkaubitsejatele sõidu eest tasutud. Eestis pandi põgenikud kinnipidamisasutustesse (vanglatesse, arestimajadesse, ajutistesse varjupaikadesse).

Eestil vabariigil oli kohustus järgida ÜRO üldiseid põhimõtteid (sätestatud inimõiguste ülddeklaratsiooni artiklis 14), mille järgi on igal inimesel õigus otsida teistelt maadelt jälitamise eest varjupaika ja seda kasutada. (Kui jälitamise põhjuseks on mittepoliitiline kuritegu või ÜRO eesmärkide ja põhimõtetega vastuolus olev tegu, ei saa seda õigust kasutada.)

Eesti riik ei olnud tol ajal veel võimeline põgenikele ja varjupaiga taotlejatele konventsioonis ning lisaprotokollis ettenähtut tagama, mistõttu kuni 1997. aastani oli Eesti valitsus seisukohal, et meie riigil ei ole võimalik ühineda 1951. a põgenike konventsiooni ja 1967. a protokolliga. Ühinemine eeldas seadusandlikku ja materiaalselt baasi, interneerimislaagrite (terminit kasutati väljasaatmislaagri vastena kuni pagulaste seaduse vastuvõtmiseni) olemasolu ning võimalust pakkuda kõiki muid sinna juurde kuuluvaid teenuseid.

1995. aastaks oli tekkinud terav vajadus alustada põgenikepoliitika väljatöötamist, et luua baas varjupaigataotlejate vastuvõtmiseks. See oli ka otseselt seotud rahvusvahelise survega ÜRO Pagulaste Ülemkomissari Ameti (UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees) ja välisriikide poolt. Eriti Rootsi ja Soome soovisid Eesti tunnistamist turvaliseks riigiks, et oleks võima-

lik Eesti kaudu Rootsi ja Soome saabuvad põgenikud Eestisse tagasi saata.

1. juulil 1994 heitis UNCHR Balti riikidele (sh ka Eestile) ette põgenike ebainimlikke kinnipidamistingimusi ja varjupaiga taotlemise protseduuri puudumist. Viidati ka asjaolule, et Balti riikide inimesed on ise pärast Teist maailmasõda olnud inimõiguste rikkumise ohvrid ja nende rikkumiste eest põgenenud.

Tegelikkuses olid tol ajal Eestisse saabunud põgenikud samaväärsed siia ebaseaduslikult saabunud või siin ebaseaduslikult viibivate välismaalastega. Ebaseaduslikult Eestisse saabunud välismaalastel oli oma olukorra seadustamiseks võimalik

- 1) pöörduda tagasi Venemaale, kust nad olid Eestisse saabunud;
- 2) leida perekonnaliikmeid ja sugulasi teistes riikides, et välisametkondade kaudu taotleda perekondade ühinemist;
- 3) taotleda Eesti vabariigilt varjupaika Eestis.

Kinnipeetute suuremateks probleemideks olid liikumisvabaduse puudumine ning ebapiisav sotsiaalse ja meditsiinilise teenindamine. Lastel polnud mitte mingeid õppimisvõimalusi, puudus kõik, mis kuulub hariduse andmise juurde.

16. veebruaril 1995. aastal võttis Soome vastavalt Eesti vabariigi ja Soome vabariigi vahelisele ühekordsele kokkuleppele Eestist vastu 88 põgenikku. Sellisele kokkuleppele olid Eesti ja Soome peaministrid jõudnud sama aasta jaanuaris.

1995. a oli Maardu vanglas ametlikult (illegaalselt Eestis viibinud isikute kohta puudus teave) 30 interneeritud, kellest suurem osa pärines Eestist, Venemaalt või endistest Nõukogude Liidu vabariikidest. Osa nendest isikutest oli vanglas viibinud juba ligi aasta aega ja nende saatuse lahendamiseks puudus perspektiiv, kuna Tallinna Halduskohus oli vastavalt Riigi Kodakondsus- ja Migratsiooniameti taotlustele nende kinnipidamise tähtaega pidevalt pikendanud. Eestis puudus süsteem, mis oleks võimaldanud nendele isikutele legaalselt staatust anda ja kehtivaid dokumente väljastada.

Rahvusvahelised organisatsioonid (eriti ÜRO Pagulaste Ülemkomissari Ameti esindaja Põhjamaades ja Balti riikides) ning Soome ja Rootsi valitsused avaldasid Eesti riigile tugevat survet, et võetaks vastu põgenike seadus ja tegeldaks asjakohaselt põgenikepoliitikaga. Ajal, mil Eesti vanglates hoiti sadu põgenikke (rahvusvaheliselt nimetati neid ka varjupaigataotlejateks), juhiti Eesti vabariigi tähelepanu pidevalt sellele, et Eesti polnud ühinenud 1951. aasta põgenikuseisundi konventsiooniga. Põgenike vanglatesse paigutamist peeti ebainimlikuks.

Venemaal viibivatele põgenikele, kes soovisid Eesti kaudu Põhjamaadesse minna, taheti edasi anda sõnumit, et Eestis peetakse pagulasi kaua aega kinni

ning nende olukord siin on lootusetu. Rõhutati, et Eesti kasutamine põgene-
miseks pole turvaline, Eesti piirivalve on piisavalt tõhus ning siinses õigussüs-
teemis ei ole võimalik taotleda turvalisust pakkuvat varjupaika.

Teine ajajärk algas 18. veebruaril 1997. aastal pagulaste seaduse vastuvõtmisega.
Ühineti ka 1951. aasta ÜRO pagulasseisundi konventsiooni ja 31. jaanuari 1967.
aasta pagulasseisundi protokolliga. See ajajärk kestis Eesti ühinemiseni Euroopa
Liiduga 1. mail 2004. aastal.

2000. aastal avati Ida-Virumaal Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskus,
kus on kohti 35 varjupaigataotlejale.

Kolmas ajajärk algas pärast Euroopa Liiduga ühinemist (1. mail 2004. aastal).
Eesti hakkas üle võtma Euroopa Liidu õigusakte. Pagulaste seadust täiendati
korduvalt ning viidi vastavusse Euroopa Liidu õigusega. 14. detsembril 2005.
aastal võeti Eestis vastu välismaalastele rahvusvahelise kaitse andmise seadus,
mis jõustus 1. juulil 2006. aastal. Seda seadust on muudetud ja täiendatud 8.
veebruaril 2007. aastal.

Kolmandas ajajärgus elame praegu. Eesti on osa rahvusvahelisest õigusruu-
mist, kus on arvesse võetud nii ÜRO kui ka Euroopa Liidu õigusakte.

Pikemalt on Eesti pagulaspoliitika ajaloost võimalik lugeda kogumikust
„Varjupaigataotlejate ja rahvusvahelise kaitse saanud isikute integratsioon Eesti
ühiskonda”. Jaan Tõnissoni Instituut 2007.

www.jti.ee/sisu/43_247Varjupaigataotlejate_ja_rahvusvahelise_kaitse_saanud_isikute_integratsioon_Eesti_uhiskonda.pdf

KUIDAS SAAB VARJUPAIGATAOTLEJA EESTI RIIGILT KAITSET?

ANNELI VIKS

Kodakondsus- ja Migratsiooniamet

ILOR TEEVÄLI

Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskus

Võrreldes mitmete teiste Euroopa Liidu riikidega, kuhu igal aastal esitatakse mitu- või mitukümmend tuhat varjupaigataotlust (näiteks Rootsis esitati 2007. aastal ca 40 000 taotlust), on varjupaigataotlejate arv Eestis väga väike. Alates 1997. aastast on varjupaika soovinud 124 isikut. Kõige suurem arv inimesi on kaitset palunud aastatel 1998 ja 1999, kui taotluse esitas vastavalt 23 ja 22 inimest. 2007. aastal (oktoobri seisuga) esitati 14 taotlust. Taotlejate väikse hulga põhjuseid ei ole uuritud. Arvata võib, et rolli mängivad sellised faktorid nagu peaaegu olematu põhilistest varjupaigariikidest pärit välismaalaste kogukond, madalad sotsiaalsed garantiid ja Eesti vähene tunnus. Seda, millised tõuke- või tõmbetegurid teatud ajahetkel rolli hakkavad mängima, ei ole kahjuks võimalik ennustada. Arvata võib, et Eesti muutub põgenikele oluliselt atraktiivsemaks 2007. aasta lõpul pärast ühinemist Schengeni ruumiga, mis tagab kaitse saanutele vaba liikumise kogu Euroopa Liidu territooriumil. Teiste riikide praktika põhjal võib väita, et taotlejate madal arv Eestis ei jää püsima ja on ainult aja küsimus, millal see oluliselt tõuseb.

2007. aastani on Eestis pagulase staatus antud kuuetele inimesele (4% taotluse esitanud inimestest). Täiendava ehk subsidiaarse kaitse on saanud 10 taotlejat.

Eestis on varjupaika otsinud 27 riigi elanikud. Kõige rohkem inimesi on tulnud Iraagist – kokku 20 varjupaigataotlejat. Arvuliselt vaid ühe võrra vähem on Eestilt kaitset otsinud Venemaa kodanikud. Türgi kodanikke, kelleks on enamasti kurdid, on siia kaitset taotlema saabunud 16. Teistest riikidest on taotlejaid olnud tunduvalt vähem.

Suurem osa varjupaigataotlejatest (58) jäävad vanusevahemikku 18–30 aastat. 26 taotlejat on olnud vanuses 31 kuni 40 aastat. 15 varjupaika taotlenud

inimestest on olnud 41–50-aastased. Alla 18-aastaseid on olnud 16. Kõige vähem sooviavaldusi on tulnud üle 50-aastastelt inimestelt (vt ka varjupaigataotlejate statistika 1997–2007 lisas 2).

Varjupaiga taotlemise protsess

Varjupaigataotleja on välismaalane, kes palub Eesti piiril või Eestis viibides Eesti riigilt rahvusvahelist kaitset. Otsus, kas taotleja kaitset saab või mitte, langetatakse pärast pikka ja põhjalikku menetlusprotsessi. Varjupaigamenetlus algab varjupaigataotluse vastuvõtmisest, millele järgnevad esmased toimingud nagu isiku tuvastamine, pildistamine ja sõrmejälgede võtmine. Varjupaigataotlust ei saa esitada Eesti diplomaatilistes esindustes, kirjalikult ega e-posti teel.

Kui vajalik teave inimese kohta on saadud ja varjupaigataotlus vastu võetud, saadetakse isik majutamiseks Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskusesse. Järgnevalt kontrollitakse, kas taotleja on mõnes teises Euroopa Liidu liikmesriigis eelnevalt varjupaika taotlenud. Kui selgub, et on, hakkab taotlejaga tegelema vastav teine liikmesriik. Kui ei, siis jätkub taotluse menetlemine Eestis. Menetluse käigus tehakse kindlaks, kas taotleja vajab rahvusvahelist kaitset või mitte. Kui vajab, siis antakse talle kas pagulase staatus või täiendav kaitse ja selle alusel ka elamisloa Eestis. Juhul, kui on põhjust arvata, et taotleja kaitset ei vaja, on otsus keelduv ja isikule tehakse ettekirjutus Eestist lahkumiseks. Kui taotleja vabatahtlikult tagasi pöörduda ei soovi, siis saadetakse ta päritoluriiki tagasi. Taotlejal on õigus kaevata otsus edasi halduskohtusse.

Olulised mõisted

Mõisted *põgenik*, *varjupaigataotleja* ning *pagulane* ei ole samatähenduslikud, kuigi nii tihti peale arvatakse. Põgenikust saab varjupaigataotleja pärast seda, kui ta on esitanud riigile vastavasisulise taotluse. Kui taotlus rahuldatakse, saab inimesest pagulane.

Põgenik (*refugee*) on inimene, kes põgeneb sõja, looduskatastroofi, näljahäda, tagakiusamise vms eest.

Varjupaigataotleja (*asylum applicant, asylum seeker*) on välismaalane, kes taotleb Eestis viibides varjupaika ja kelle taotluse suhtes ei ole lõplik otsus jõustunud (kõik edasikaebamise võimalused ei ole ammendunud).

Pagulane

(*recognized refugee, convention refugee*) on välismaalane, kellele on antud kaitse 1951. aasta Genfi pagulasseisundi konventsiooni ja 1967. aasta pagulasseisundi protokolli alusel, st isiku tagakiusukartus rassi, usu, rahvuse, sotsiaalsesse gruppi kuulumise või poliitilise meelsuse alusel on põhjendatud.

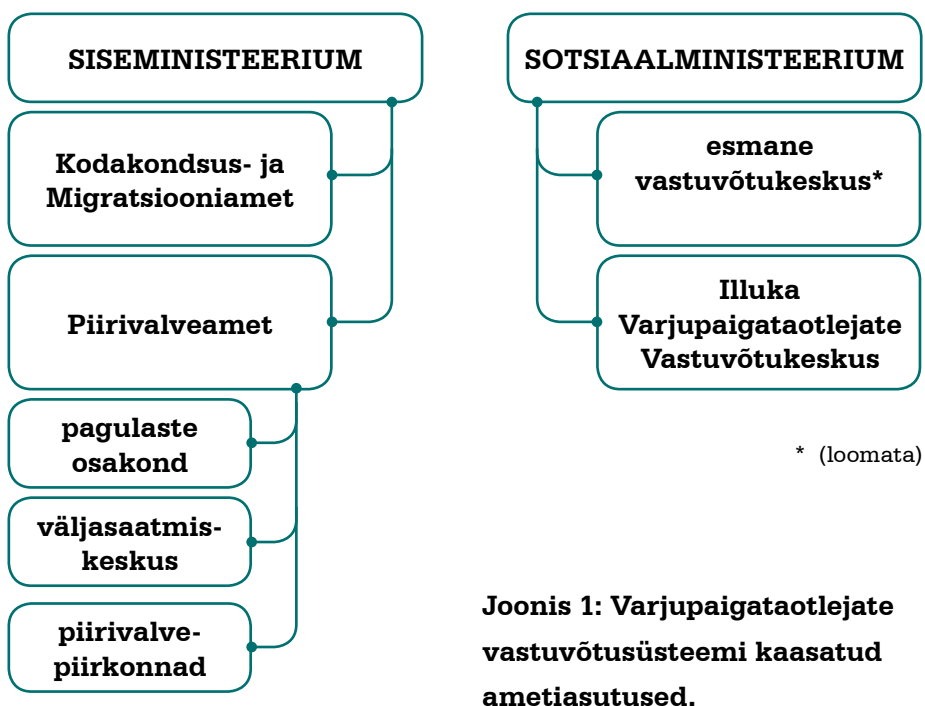
Pagulaseks võidakse tunnistada ainult selline välismaalane, kes on kogenud tagakiusamist (nimetatud viiel alusel) või kardab seda. Usulist tagakiusamist võivad karta islamimaade kristlased või usku vahetanud moslemid, rassilist tagakiusamist näiteks valgenahalised Lõuna-Aafrika vabariigis, rahvusel põhinevat tagakiusu kurdid Türgis, tšetšeenid Venemaal või tamilid Sri Lankas, sotsiaalsesse gruppi kuulumist naised Iraagis või mingi riigi endised sõjaväelased. Poliitilisel meelsusel põhinevat tagakiusu võivad karta näiteks ajakirjanikud või opositsiooni kuuluvad poliitikud Valgevenes.

Poliitilise meelsuse hindamisel arvestatakse ka omistatud poliitilise meelsusega. Näiteks kui Sri Lanka valitsusorganid arvavad, et kõik tamili rahvusest Sri Lanka elanikud on Tamili Tiigrite poliitika poolt, vajavad nad kaitset ka juhul, kui konkreetne tamil tegelikult selliseid talle omistatud poliitilisi vaateid ei omagi. Tavaliselt eksisteerivad nimetatud tagakiusamise alused kombineeritult. Näiteks kui varjupaika taotleb üksikuks jäänud islami usust kristlusesse pöördunud kurdi naine Türgist, siis võivad tema tagakiusamise aluseks olla samaaegselt nii rahvuslik ja usuline kuuluvus kui ka kuulumine eriti haavatavasse sotsiaalsesse gruppi „üksikud uskuvahetanud kurdi naised Türgis”.

- Kui varjupaigataotleja ei kvalifitseeru pagulaseks, võib ta saada Eestis **täiendavat kaitset**. Täiendavat kaitset pakub Eesti riik juhul, kui on alust arvata, et taotleja tagasi- või väljasaatmine päritoluriiki võib tuua kaasa tema piinamise, inimväärikust alandavate kohtlemis- või karistamisviiside või surmanuhtluse kasutamise või relvakonflikti ohvriks sattumise (pagulaseks tunnustamise või täiendava kaitse vajadus vaadatakse läbi ühes menetluses).
- **Ajutise kaitse** menetlus on erandlik ja eeldab nii Euroopa Liidu Komisjoni kui ka Eesti Vabariigi Valitsuse eelnevat otsust ning edasi tegeletakse vastavalt riiklikule kriisiplaanile. Ajutist kaitset saavad need inimesed, kes on inimõiguste süsteemse rikkumise ohvrid, sõjapõgenikud või lahkunud päritoluriigist mõne looduskatastroofi tõttu. Ajutise kaitse taotlemise puhul on eriline, et sellist ajutise kaitse vormi kasutatakse vaid siis, kui tegemist

on põgenike massilise sisserändamisega, mis on tekitanud Eesti varjupaiga-süsteemi ja riigi jaoks kriisiolukorra.

Varjupaigataotlejate vastuvõtmise süsteem

Eestis on varjupaigataotlejate vastuvõtmise korraldamise kohustus jagatud kahe ministeeriumi vahel (vt joonis 1). Varjupaigataotluste menetlemisega tegeleb Siseministeeriumi hallatava asutusena Kodakondsus- ja Migratsiooniamet (edaspidi KMA). Täpsemalt KMA pagulaste osakond, mille koosseisu kuulub neli ametnikku. Ühelgi teisel ametnikul ei ole õigust Eestis esitatud varjupaigataotlusi menetleda ega otsuseid langetada. Mõnevõrra on menetluse korraldusliku poolega seotud ka KMA väljasaatmiskeskus. Seda vaid juhul, kui taotluse esitab välismaalane, kes on sinna juba varem väljasaatmiseks paigutatud. Siseministeeriumi haldusalasse kuulub ka Piirivalveamet, mille piirivalvepiirkondadel on samuti õigus varjupaigataotlustega tegeleda. See õigus on aga piiratud, sest piirivalvur võib varjupaigataotluse vastu võtta juhul, kui taotlust soovib esitada piiripunkti tulnud välismaalane, kellel ei ole vajalikku dokumenti riiki sisenemiseks. Kui taotlus on vastu võetud ja esmased toimingud tehtud, siis edastab piirivalvur asja KMA-le menetlemiseks.

Sotsiaalministeeriumi hallatavatest asutustest tegeleb varjupaigataotlejatega Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskus.

Siseministeeriumi allasutused

KMA pagulaste osakonna põhiülesanne on varjupaigataotluste ja ajutise kaitse taotluste menetlemine.

- Võetakse vastu siseriigis esitatud taotlusi.
- Tehakse esmased menetlustoimingud nagu sõrmejälgede võtmine, isiku tuvastamine, pildistamine, vajadusel tervisekontrolli korraldamine jms.
- Taotlejad majutatakse lühiajaliselt osakonna ruumides (Vilmsi 59, Tallinn).
- Viiakse läbi nn Dublin II menetlust. See menetlus põhineb Euroopa Liidu Dublini määrusel, mis näeb ette põhimõtte, mille kohaselt saab välismaalase varjupaigataotluse sisuliselt läbi vaadata ainult ühes liikmesriigis. Kui selgub, et isik on juba mõnes teises riigis varjupaika taotlenud või on Eestisse jõudnud mõne teise liikmesriigi kaudu, siis saadetakse ta sinna tagasi.
- Ollakse EURODAC'i¹ ja DubliNET'i² kontaktpunktiks.

KMA väljasaatmiskeskus

Kui välismaalane on Eestis ebaseaduslikult (ilma viisa, elamisloa või muu aluseta) siis võib KMA migratsiooniajäreelvalve, Politsei- või Piirivalveamet (PVA) ta kinni pidada ja kuni väljasaatmiseni KMA väljasaatmiskeskusesse paigutada. Kui varjupaigataotlus esitatakse seal, siis varjupaigamenetluseks seda välismaalast kinnipidamise alt ei vabastata ja pagulaste osakonna töötajad lähevad menetlustoimingute tegemiseks ise väljasaatmiskeskusesse. Sama põhimõtte kehtib ka juhul, kui varjupaigataotlust esitada sooviv välismaalane viibib vanglas või arestimajas.

1 EURODAC on Euroopa Liidu varjupaigataotlejate ühtne sõrmejälgede keskandmebaas, mis on ette nähtud selleks, et vältida nn varjupaiga poodlemist paljudes liikmesriikides ja tagada, et välismaalase taotlust vaataks sisuliselt läbi üks EL liikmesriik.

2 DubliNET on Dublin II süsteemi rakendamiseks mõeldud digitaalne tõendite, päringute ja informatsiooni vahetamise süsteem. Selle süsteemi kaudu edastab üks liikmesriik teisele EURODAC andmebaasist saadud infol põhinevaid päringuid ja palveid.

PVA piirivalvepiirkonnad tegelevad varjupaigataoluste vastuvõtmise ja esmaste menetlustoimingutega piiril. Piirivalvel on õigus vastu võtta ainult nende välismaalaste taotlusi, kellel puudub alus (nt viisa) riiki sisenemiseks. Välis-
tatud on taotluste vastuvõtmine isikutelt, kellel on kehtiv viisa Eestisse sisene-
miseks või Eesti elamisluba. Piirivalve pädevuses on otsustada, kas varjupaiga-
taotleja lubatakse riiki või mitte. Tagasilükkamise otsuse saab piirivalvur teha
vaid siis, kui selleks on olemas pagulaste osakonna töötaja eelnev kooskõlastus.
Kui varjupaigataotleja saab loa riiki siseneda, hakkab temaga tegelema KMA
pagulaste osakond.

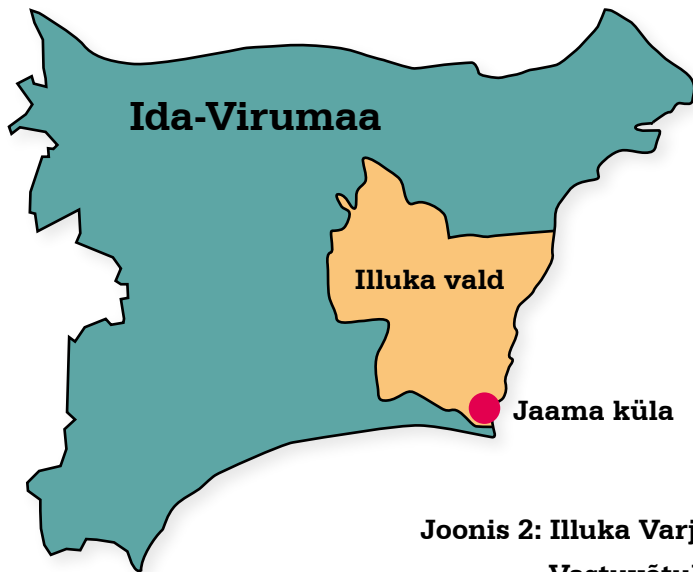
Sotsiaalministeeriumi allasutus

Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskuse³ (vt joonis 2) ülesanne on osuta-
da varjupaigataotlejatele esmatähtsaid sotsiaalseid teenuseid ning vajalikku abi
varjupaigamenetluse ajal. Kesksmaks ülesandeks on varjupaigataotlejate maju-
tamine kogu menetluse jooksul.

Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskus

3 Asub Ida-Virumaal Illuka vallas Jaama külas (Tallinnast 220 km ja Jõhvist 50 km kaugusel).

Joonis 2: Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskuse asukoht

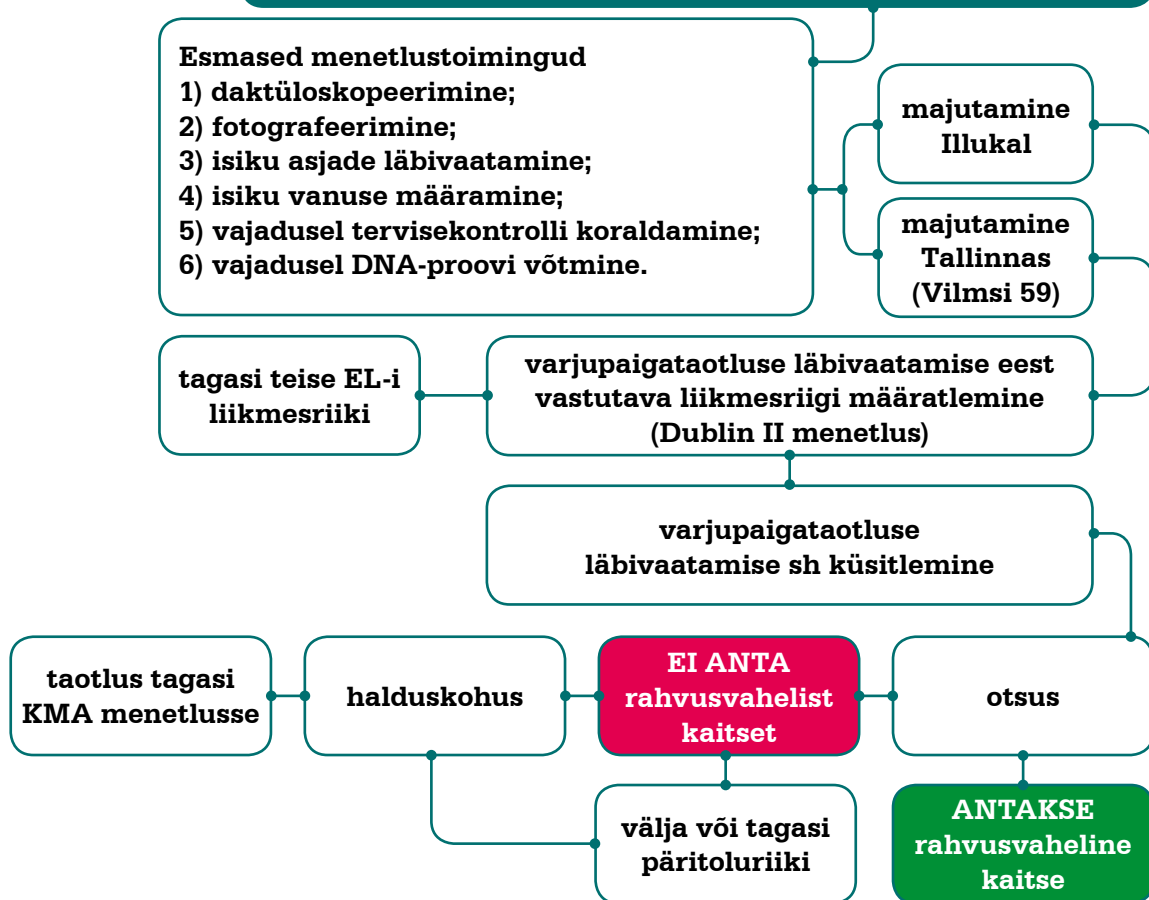
Nii vastuvõtukeskuses kui sellest turvalisuse kaalutlustel väljaspool elava taotleja eest kantakse hoolt: talle antakse toiduraha (minimaalse toimetuleku piires, mis kehtestatakse igal aastal riigieelarveseadusega; 2007. aastal oli selleks 900 krooni kuus), varustatakse hädavajalike riietus- ja tarbeesemetega. Kui taotleja elab KMA loal väljaspool vastuvõtukeskust omal soovil, siis talle nimetatud rahalist ega muud toetust ei anta. Oma õigustest ja kohustustest (vt lisa lk 39) saab varjupaigataotleja teada KMA-s esmaste toimingute käigus. Kui taotlejal tekib keskkuses olles küsimusi, siis peab ta ka vastavat teavet saama. Kuna taotlusi menetletakse ainult Tallinnas, peab vastuvõtukeskus organiseerima transpordi varjupaigataotleja Tallinnasse saatmiseks. Tavaliselt seisneb see liinibussipileti tasumises ja taotleja juhendamises. Vahel tullakse ka taotlejale kas Jõhvi või Kuremäe bussijaama vastu. Seda tehakse alati, kui taotleja reisib sihtkohta esimest korda.

Juba kaitset saanud välismaalane viibib vastuvõtukeskuses seni, kuni talle on leitud elukoht kohalikus omavalitsuses. Seaduse kohaselt tuleb seda teha nelja kuu jooksul.

Varjupaigataotluste menetlemine

Varjupaigataotluse menetlemine on pikk protsess (vt joonis 3), mille kestus sõltub iga konkreetse taotluse iseloomust.

VARJUPAIGATAOTLUSE ESITAMINE

Joonis 3: Varjupaigataotluse menetlemise skeem.

Vastavalt seadusele on varjupaigataotluse menetlemiseks ette nähtud kuni 6 kuud ning ajutise kaitse taotluste läbivaatamiseks ja otsusele jõudmiseks 2 kuud. Elamisloa pikendamise taotluse läbivaatamine rahvusvahelise kaitse alusel võib kesta kuni 3 kuud.

Esmased toimingud

Varjupaigataotluse esitamise järel viivad KMA või Piirivalveameti ametnikud läbi esmased varjupaigamenetluse toimingud.

- **Isiku ja tema asjade läbivaatamine** – taotlejal palutakse oma asju näidata ja selgitatakse, et ta on kohustatud seda tegema. Asjade läbivaatuse eesmärgiks on võtta hoiule isikut tõendavad ja muud dokumendid, sõidupiletid jms ning ka ohtlikud esemed.

- **Daktüloskopeerimine ehk sõrmejälgede võtmine ja fotografeerimine.** Sõrmejälgede võtmine on vajalik nende edastamiseks EURODAC'i keskandmebaasi, et teha kindlaks, kas selle inimese taotluse eest on vastutav Eesti või hoopis mõni teine liikmesriik. Taotlejast tehakse digitaalne dokumentifoto, mis on vajalik varjupaigataotlusele ja varjupaigataotleja tunnistusele lisamiseks. Kui taotlejat majutatakse ajutiselt pagulaste osakonna ruumides, on ka majutusloale pilti vaja.
- **Vanuse määramine** – tegemist on meditsiinilise ekspertiisiga, mida KMA võib tellida Eesti Kohtuarstliku Ekspertiisi Büroolt. Vanuse määramine osutub vajalikuks juhul, kui menetlejal on kahtlused, et lapsealine taotleja on oluliselt noorem või vanem, kui ta ütleb end olevat. Eriti tähtis on vanuse teadmine saatjata alaealiste taotlejate puhul, sest nende kohtlemiseks on menetluses eraldi kriteeriumid ja põhimõtted.
- **Tervisekontroll** korraldatakse, kui välismaalasel on akuutseid kaebusi. Tervisliku seisundi kontrollimise ja inimese ravi korraldamise kohustus on Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskusel. Esmaste toimingute ajal korraldatakse tervisekontrolli ainult äärmisel vajadusel. Taotlejal palutakse varjupaigataotluse lisasse märkida info kõigi akuutsete või krooniliste terviseprobleemide kohta.
- **DNA proovi võtmine** on vajalik, et selgitada lapse põlvnemist. Näiteks juhul, kui on põhjendatud kahtlus, et taotlejaga kaasas olev laps ei ole tema laps.
- **Isiku tuvastamine** on võimalik olemasolevate isikuttõendavate dokumentide või ütluste põhjal. Kui taotlejal dokumendid puuduvad, siis tuleb isik tuvastada vaid tema enda ütluste järgi.

Kui varjupaigataotlus esitatakse Eesti piiril, võib Piirivalveamet KMA-ga kooskõlastades varjupaigataotluse tagasi lükata juhul, kui

- taotleja päritoluriiki on alust pidada turvaliseks riigiks;
- taotleja saabus Eestisse riigi kaudu, mida võib pidada turvaliseks kolmandaks riigiks;
- taotlejale on antud mõnes teises riigis rahvusvaheline kaitse ning see kaitse on taotleja jaoks endiselt kättesaadav.

Kui taotluse tagasilükkamiseks põhjust ei ole, hakatakse tegelema varjupaigataotluse menetlemisega KMA-s.

Majutamine

Pärast esmaseid toiminguid majutatakse varjupaigataotleja ajutiselt kas KMA majutusruumidesse Tallinnas (kolm tuba – üks tuba perekonnale väikeste lastega ja kaks neljakohalist tuba, kohti on kokku 12) või kohe püsivalt Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskusesse. Vastuvõtukeskusesse saab majutada kuni 35 taotlejat. Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskusest võib saada taotleja elukoht väga pikaks ajaks. Menetlus võib seaduse järgi kesta kuni 6 kuud ning pikeneda oluliselt, kui taotleja kaebab otsuse edasi ja kohtumenetlus kestab.

Vastutava liikmesriigi määratlemine

Enne varjupaigataotluse sisulist läbivaatamist määratakse vastavalt Dublini määrusele kindlaks vastutav Euroopa Liidu liikmesriik. Kui taotleja on enne Eestisse saabumist viibinud mõnes teises EL liikmesriigis, siis saadetakse ta sinna tagasi ja menetlemise võtab üle sealne varjupaigamenetlusega tegelev ametiasutus. Kui taotleja varem üheski EL riigis viibinud ei ole, tegeleb KMA juhtumi menetlemisega edasi.

Taotluse sisuline läbivaatamine

Pärast taotluse esitamist kutsutakse varjupaigataotleja KMA-sse küsitlusele. Küsitluse eesmärgiks on anda taotlejale võimalus esitada suuliselt vahetu vestluse käigus omapoolseid fakte ning põhjendada, miks ta peaks Eesti riigilt kaitset saama. Samuti saab menetleja täpsustada kõiki asjaolusid, mille kohta tal taotluses olevaid andmeid kontrollides ja päritolumaade alast infot analüüsid on küsimusi tekkinud. KMA kasutab küsitlusel tõlki ning kannab kõik sellega kaasnevad kulutused. Varjupaigataotlejal on õigus valida endale meelepärane tõlk, kuid sel juhul peab ta tõlgi töötasu eest ise hoolitsema. Samuti peab KMA veenduma taotleja soovitud tõlgi erapooletuses ja professionaalsuses.

Varjupaigataotluste läbivaatamisel peab leidma vastuse kahele põhiküsimusele.

1. Kas konkreetse taotleja tagakiusamise kartus **rassi, usu, rahvuse, sotsiaalsesse gruppi kuulumise** või **poliitilise meelsuse** tõttu on põhjendatud?
2. Kas konkreetne taotleja vajab täiendavat kaitset?

Menetlus, mille järel langetatakse otsus, kas taotlejale antakse kaitset või mitte, koosneb mitmest tinglikust etapist.

1. Tuleb otsida üldist teavet taotleja päritolumaast kohta ja seda analüüsida. Ees-

märk on teada saada, kas taotleja ütlused olukorra kohta päritolumaal on tõesed või mitte.

2. Tuleb hinnata tõendeid ja korraldada ekspertiise, teha päringuid. Oluline osa menetlemise protsessist on taotleja ütluste usutavuse hindamine. Kõikidele ütlustele ja teistele tõenditele antakse nõ kaal (hinnatakse, millised infokillud on teistest suurema tähtsusega). Analüüs, milline asjaolu millise asjaolu üle kaalub, ongi otsustamise alus.
3. Taotlejat peab küsitlema, et saada teavet päritoluriigist põgenemise kohta. Küsitlemise käigus jälgitakse muuhulgas ka taotleja reaktsioone erinevatele küsimustele, taotleja riietust, keelekasutust jms. Ütlusi ja reaktsioone hinnates arvestatakse kindlasti taotleja kultuuritausta, haridustaseme jms asjaoludega.
4. Tuleb otsida spetsiifilist informatsiooni päritolumaa kohta ja seda analüüsida. Uuritakse spetsiaalseid raporteid, tehakse päringuid teistele EL liikmesriikide üksustele, mis tegelevad päritolumaa teabe kogumise ja analüüsimisega.
5. Tuleb lähtuda lapse huvidest.
6. Tuleb hinnata, kas
 - taotleja on tulnud tema jaoks turvalisest riigist;
 - taotleja on pärit tema jaoks kolmandast turvalisest riigist;
 - on võimalik rakendada siseriikliku ümberpaiknemise alternatiivi, st kas taotleja saaks rahulikult elada oma kodumaa mõnes teises piirkonnas;
 - esinevad kaitse andmist välistavad asjaolud (näiteks raske mittepoliitilise kuriteo toimepanek).

Oluline on jälgida, et ei rikutaks *non-refoulement* põhimõtet. *Non-refoulement* põhimõtte kohaselt ei tohi ühtegi inimest saata sellise riigi territooriumile, kus teda ohustab tagakiusamine, inimväärικust alandav kohtlemine või piinamine. Kehtib ka nn ahelväljasaatmise keeld. See tähendab, et inimest ei tohi saata välja sellisesse riiki, kus rahvusvahelist *non-refoulement* põhimõtet ei austata. Väljasaatmine tähendaks *non-refoulement* põhimõtte rikkumist ning oleks seega vastuolus nii pagulasõiguse kui ka rahvusvahelise tavaõigusega.

Varjupaigataotluse menetlemise tulemused

Menetluse tulemuseks on otsus, kas inimene saab varjupaika või mitte. Kui taotleja kartus langeda päritoluriigis tagakiusamise ohvriks on põhjendatud, on Eesti riik kohustatud talle varjupaika pakkuma. Varjupaika ei anta inimestele, kes saaksid kaitset oma päritoluriigi ametivõimudelt või kellel oleks turvaline elada päritoluriigi mõnes muus osas.

Kui varjupaigataotleja ei vasta pagulaseks saamise nõuetele, võib ta vajadusel riigilt saada täiendavat kaitset. Mõjuv põhjus täiendava kaitse andmiseks on näiteks see, et inimese tagasipöördumine kodukohta ei ole turvaline, sest seal on sõjalukord. Täiendav kaitse antakse isikule siis, kui on alust arvata, et ta võib koduriigis langeda piinamise või inimväärikut alandava kohtlemise ohvriks.

Kui taotleja saab positiivse otsuse, antakse talle elamisluba ja dokumendid. Kui positiivse otsusega antakse pagulase staatus (majutatakse varjupaika), saab ta elamisloa kolmeks aastaks. Pagulase dokumentideks on ID-kaart ja pagulase reisidokument. Pagulane võib taotleda elamisloa pikendamist kolme aasta võrra. Kui taotlejale antakse täiendav kaitse, siis sellega kaasneb elamisluba üheks aastaks. Täiendava kaitse saaja dokumentideks on ID-kaart ja välismaalase pass. Elamisluba saab pikendada samuti ühe aasta võrra. Ajutise kaitse saaja saab üheaastase elamisloa (pikendamine 6 kuu kaupa kuni 1 aastani). Tema dokumentideks on ID-kaart ja ühekordne reisiluba. Dokumentide näidised on olemas KMA Interneti kodulehel.

Kui taotlejal puudub alus saada varjupaika või täiendavat kaitset, ei anna Eesti riik talle elamisluba. Sellisel juhul lõpeb menetlus tagasilükkava või keelduva otsusega. Nii elamisloa andmisest keeldumise kui ka tagasilükkamise otsuses⁴ tehakse isikule ettekirjutus Eestist lahkuda. Kui isik ei lahku riigist vabatahtlikult, kasutab KMA tema päritoluriiki saatmisel sundi.

Kaebuse esitamine

Kui taotlejale keeldutakse elamisluba andmast või juhul, kui KMA või Piirivalveamet lükkab isiku taotluse tagasi, on taotlejal õigus pöörduda kohtusse. Tallinna Halduskohtu poole tuleb pöörduda 10 päeva jooksul pärast otsuse teatavastegemist. Kui kohus otsustab, et taotleja soov Eestis varjupaika saada pole põhjendatud, ei kuulu lahkumisettekirjutus enam vaidlustamisele. Otsust saab edasi kaevata kuni riigikohtuni välja. Taotlejat soosiv kohtuostus (kui taotleja kaebus rahuldatakse) tähendab kogu menetlemisprotsessi kordamist KMA-s.

4 v.a juhul, kui taotlus lükatakse tagasi põhjusel, et teine EL riik on vastutav varjupaigataotluse läbivaatamise eest

Lisa 1: Varjupaigataotleja õigused ja kohustused

Varjupaigataotlejal on õigus

- saada varjupaigataotluse või elamisloa taotluse esitamise päevast alates viieteistkümne päeva jooksul suuliselt ja kirjalikult keeles, mida ta mõistab, teavet oma õigustest ja kohustustest ning kohustuste täitmata jätmise tagajärgedest varjupaigamenetluses, ajutise kaitse alusel elamisloa menetluses ja rahvusvahelise kaitse kehtivusajal;
- vajaduse korral ohvriabiteenusele ohvriabi seaduses sätestatud korras;
- riigi poolt tagatud õigusabile riigi õigusabi seaduses sätestatud korras;
- olla ühenduses ÜRO Pagulaste Ülemkomissari Ametiga (UNHCR);
- kasutada varjupaigamenetluses esindajat, välja arvatud seletuste andmisel ja muu menetlustoimingu läbiviimisel, mida selle olemusest tulenevalt tuleb sooritada isiklikult;
- pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse;
- esitada varjupaigataotluse läbivaatamise käigus suuliselt omapoolseid fakte ja seletusi tema varjupaigataotluse menetlemisel tähtsust omavate asjaolude kohta, sealhulgas asjaolude kohta, mis takistavad taotleja riigist väljasaatmist (selgituse andmisele mõjuva põhjuseta ilmumata jätmine või taotleja poolt faktide ja selgituste esitamata jätmine või nende esitamisest loobumine ei takista varjupaigamenetluse lõpetamist);
- kutsuda menetlustoimingu juurde oma kulul ja valikul sobiv tõlk või muu keelevahendaja, kui see on võimalik viivituseeta ning on tagatud keelevahenduse objektiivsus;
- tutvuda enda kohta käivate andmetega sõrmejälgede elektroonilises andmebaasis EURODAC ja nõuda ebatäpsete andmete parandamist või kustutamist;
- võtta varjupaigataotlus tagasi;
- Eestis töötada, kui Kodakondsus- ja Migratsiooniamet ei ole alates varjupaigataotluse esitamisest varjupaigataotlejast olenematu põhjusel varjupaigataotluse suhtes ühe aasta jooksul otsust teinud või kui varjupaigataotleja on keelduva otsuse kohtus vaidlustanud. Töötamine ei tohi takistada tema varjupaigataotluse menetlemist, kohtumenetlust ega otsuse täideviimist.

Varjupaigataotleja on kohustatud

- järgima Eesti põhiseaduslikku korda ning Eesti õigusakte;
- igakülgsest kaasa aitama varjupaiga taotlemise asjaolude selgitamiseks;

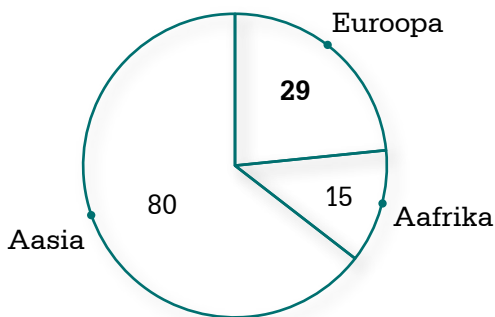
- esitama piirivalveametniku või kodakondsus- ja migratsiooniametniku nõudmisel vormikohase varjupaigataotluse;
- andma toimingut sooritavatele valitsusasutustele suulisi ja kirjalikke andmeid ja seletusi;
- esitama kõik andmed ja dokumendid ning muud tema valduses olevad tõendid, millel on tähtsust varjupaigataotluse menetlemisel;
- võimaldama asjade ja isiku läbivaatust, röntgeniülesvõtte tegemist, vanuse kindlaksmääramise testi tegemist ning asjade ja dokumentide hoiule võtmist;
- aitama kaasa varjupaigataotluses esitatud asjaolusid tõendavate dokumentide muretsemisele;
- lubama kontrollida tervislikku seisundit;
- lubama fotografeerida, daktüloskopeerida ning võtta DNA proove;
- lubama edastada oma sõrmejäljeandmed võrdlemiseks sõrmejälgede elektroonilisse andmebaasi EURODAC (eesmärgiga teha kindlaks varem Euroopa Liidus varjupaigataotluse esitanud või välispiiri ebaseaduslikul ületamisel kinnipeetud isikud);
- lubama enda kohta kogutud andmete ja tõendite töötlemist välislepingust või rahvusvahelise organisatsiooni õigusaktist tuleneva kohustuse täitmise tagamiseks;
- aitama kaasa isiku tuvastamiseks ja kontrollimiseks vajalike andmete kogumisele;
- järgima tema suhtes kohaldatud järelevaevemeetmeid;
- ilmuma Kodakondsus- ja Migratsiooniametisse menetlustoimingu sooritamisele;
- kaasa aitama varjupaigamenetlusele pärast varjupaigataotluse tagasivõtmist;
- esitama viivitamata pärast varjupaigataotluse esitamist
 - isikut ja kodakondsust tõendavad dokumendid ning muud dokumendid, mis võivad aidata kaasa isikusamasuse ja kodakondsuse tuvastamisele;
 - viisad ja elamisload;
 - piiriületusi tõendavad dokumendid;
 - dokumendid, mis tõendavad Eestisse saabumise asjaolusid ning viibimist teistes riikides pärast päritoluriigist lahkumist (reisi-, transpordi-, majutus- jms teenuseid tõendavad dokumendid);
 - dokumendid ja muud tõendid, mis kinnitavad varjupaigataotluse põhjendatust;
- järgima Kodakondsus- ja Migratsiooniameti ametiruumides viibimise sisekorda;

- elama varjupaigamenetluse ajal Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskuses;
- järgima vastuvõtukeskuse sisekorda;
- teavitama Kodakondsus- ja Migratsiooniametit perekonnaseisu ja elukoha andmete muutumisest ning lapse sünnist.

Lisa 2 Varjupaigataotlejate statistika 1997–2007

Varjupaigataotlejate päritoluriigid aastatel 1997–2007

Iraak	20
Venemaa	19
Türgi	16
Afganistan	8
Pakistan	8
Gruusia	6
Valgevene	5
Nigeeria	5
Usbekistan	4
Süüria	4
Sri Lanka	4
Ukraina	3
Aserbaidžaan	3
Armeenia	3
Alžeeria	3
Turkmenistan	2
Teadmata	1
Somaalia	1
Sierra Leone	1
Moldova	1
Leedu	1
LAV	1
Kamerun	1
Jaapan	1
India	1
Ghana	1
Gambia	1

Varjupaigataotlejate jagunemine maailmajagude lõikes

Saatjata alaealiste varjupaigataotlejate arv 1997–2007

	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	kokku
kokku	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1

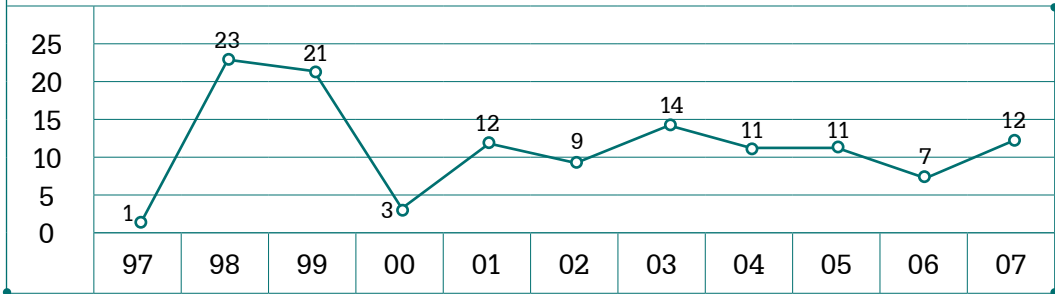
Varjupaigataotlejate arv kuude lõikes 09.07.1997 – 30.09.2007

kuu	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	kokku
jaanuar	-	-	2	-	-	-	2	2	-	2	-	8
veebbruar	-	-	1	-	-	-	1	4**	1	-	-	4
märts	-	-	2	-	-	-	3	2	-	-	1	8
aprill	-	15	-	1	-	1	-	1	1	-	2	21
mai	-	-	2	-	3	-	1	3	1	1	3	14
juuni	-	-	6	1	-	2	2	-	3	-	2	16
juuli	1	4	1	-	-	3**	1	-	2	-	-	9
august	-	4	-	-	-	1	1	1	1	-	1	9
september	-	-	3	-	1	5	2	1	1	1	3	17
oktoober	-	-	3	-	1	-	2*	1*	-	1		6
november	-	-	1	-	4	-	-	-	1	-		6
detsember	-	-	-	1	3	-	-	-	-	2		6
kokku	1	23	21	3	12	9	14	11	11	7	12	124

* esitati 1 korduvtaotlus

** esitati 3 korduvtaotlust

Varjupaigataotlejate arv aastatel 1997–2007

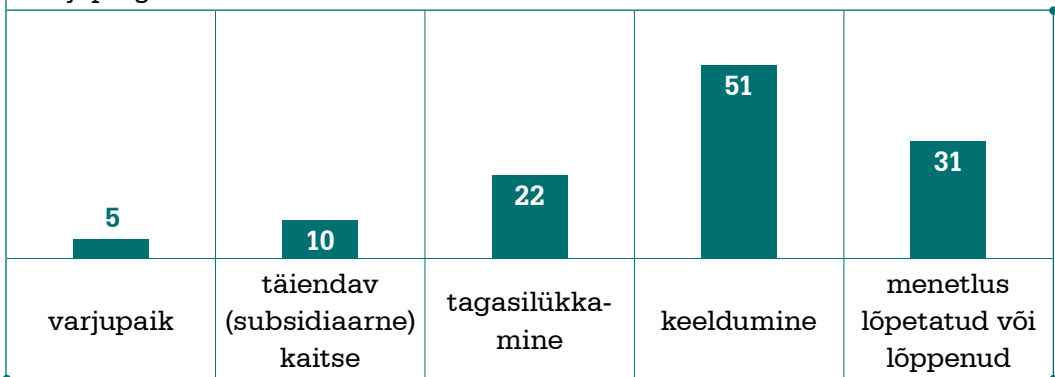
Välismaalased, kellele on antud Eestis elamisluba kaitsevajaduse alusel

	2000		2001		2002		2003		2004		2005		2006		2007		kokku
	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse*	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse*	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse*	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse*	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse	varjupaik	täiendav (subsidaarne) kaitse	
kokku	4	4	-	3	-	2	-	-	-	-	-	1**	-	-	1	-	15

* Välismaalased, kellele oli antud elamisluba VMS § 12 lg 1 p 5 alusel.

** Tähtajalist elamisluba (täiendav e subsidaarne kaitse) pikendati 2006. a mais ja novembris.

Varjupaigaotsused aastatel 1997–2007*

* Kõik varjupaigataotluste suhtes jõustunud lõplikud otsused (st arvestamata on jäetud taotlused, mille suhtes kestis KMA või PVA menetlus või kohtumenetlus ning taotlused, mille suhtes tehtud KMA või PVA otsuse peale oli võimalik esitada kaebus kohtule).

Dublin II menetlus 2007. aastal

Eestile esitatud palved						
palve esitanud riik	tagasivõtmispalve	vastuvõtmispalve	teabesamispalve	rahuldatud palved*	tagasilükatud palved*	vastuvõetud isikud
Austria	-	-	1	-	-	-
Holland	-	1	-	1	-	-
Leedu	1	1	-	2	-	1
Läti	1	-	-	1	-	1
Rootsi	-	-	15	-	-	-
Saksamaa	-	1	-	1	-	-
Slovakkia	-	-	-	-	1	-
KOKKU	2	3	16	5	1	2
Eesti poolt saadetud palved						
palve saanud riik	tagasivõtmispalve	vastuvõtmispalve	teabesamispalve	rahuldatud palved*	tagasilükatud palved*	üleantud isikud
Holland	1	-	-	-	-	-
Leedu	-	-	1	-	-	-
KOKKU	1	0	1	0	0	0

* arvestatud on ainult tagasi- ja vastuvõtmispalveid

Lisa 3. Varjupaigataotlejatega seotud õigusakte jm asjakohaseid linke:

- välismaalasele rahvusvahelise kaitse andmise seadus
www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=12798048
- 1951. a pagulasseisundi konventsioon, RTII, 13.03.1997,
www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=78623
- 1967. a pagulasseisundi protokoll, RTII, 13.03.1997.
Kodakondsus- ja Migratsiooniamet www.mig.ee
Justiitsministeerium (riigi õigusabi) www.just.ee
Siseministeerium www.siseministeerium.ee
Sotsiaalministeerium www.sm.ee
Välisministeerium www.vm.ee
Haridus- ja Teadusministeerium www.hm.ee
Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus www.meis.ee
Illuka Varjupaigataotlejate Vastuvõtukeskus www.ivv.ee
UNHCR www.unhcr.org
Inimõiguste Instituut www.eihr.ee

KUIDAS KOHELDA TRAUMEERITUD ISIKUID?

TIIU MERES

kriisipsühholoog

Suur osa pagulastest on lühemat või pikemat aega viibinud traumaatilises olukorras: niisuguses, mis ületab inimese kohanemisvõime piirid. Viimaste aastate uuringud traumaatiliste sündmuste läbielamise bioloogiliste aspektide kohta näitavad, et traumade tagajärjel tekivad tihti ulatuslikud muutused nii närvisüsteemis kui ka kogu keha toimimises: muutuvad ajustruktuurid, ainevahetus, hormonaalne regulatsioon, immuunsüsteemi toimimine jm. Ehkki osa inimesi pääseb traumaatilistest olukordadest oluliste kahjustuste-

ta ja osa isegi veel paremini toimivana kui varem (mis ei tapa, teeb tugevaks), saab märkimisväärne osa traumeeritustest lühemaid või pikaajagema mõjuga kahjustusi. Kui meditsiinis kasutatakse sõna „trauma” enamasti kehavigastuse tähenduses, siis antud artiklis käsitletakse traumasid, kus kehavigastused võivad täielikult puududa: tegemist on psüühiliste traumadega.

Pagulasi abistada püüdvad inimesed on sageli hämmastunud ühe osa abistatavate veidrast käitumisest: näib nagu ei oleks nad millegagi ega kellegagi rahul. Pika raskustesaaga järel võiksid nad nautida turvatunnet ja hakata uut elu üles ehitama, kuid nemad kalduvad hoopiski nii endale kui ka abistajatele kõikvõimalikke raskusi ja pahandusi tekitama. Sageli ollakse abistajate vastu avalikult või seljataga agressiivsed, käitatakse ülbelt ja jõhkralt, ei arvestata oma tegevuse tagajärgi ei enda ega teiste jaoks. Selles artiklis vaadeldakse, kuidas traumeeritud inimestest aru saada ja kuidas nendega hõlpsamalt suhelda. Analüüsitakse ka seda, miks inimeste reaktsioonid ühele ja samale kohutavale sündmusele võivad väga tugevasti erineda.

1. Kuidas trauma mõjub?

Ohtlik olukord paneb reageerima kogu inimese keha: sümpaatiline närvisüsteem aktiveerub, verre paiskub adrenaliin ja tekib eriti ärgas seisund. Tähelepanu koondub olevikule. Muutuda võib tajusüsteem: ohuolukorras ei märgata nälga, janu ega valu. Lisaks tekivad muutused emotsionaalses seisundis. Kõik see on normaalne reaktsioon erakordsele olukorrale ja aitab inimesel raskustega toime tulla. Traumaatilised reaktsioonid tekivad siis, kui miski ei aita. Ei põgenemine ega vastuhakk ole võimalikud ja inimesel kaob täiesti kontroll olukorra üle – ta on ainult väliste mõjutajate mängukann ning temast endast ei sõltu midagi. Tavapärased reaktsioonid ei too enam kasu ja siis võibki juhtuda, et needsamad reaktsioonid jäävad eraldatuna kestma palju pikemaks ajaks, kui olukord nõuab.

Traumaatilised läbielamised võivad kaasa tuua pikaajalisi muutusi füsioloogilise regulatsiooni süsteemides (uni, toitumine, seksuaalsus, südame-veresoonkonna toimimine jne), aga ka mõtlemises, mälus ja emotsioonides. Veelgi enam – traumaatilised läbielamised võivad need tavaliselt koos toimivad süsteemid üksteisest eraldada. Traumeeritud inimesed võivad tunda tugevaid emotsioone ilma selge mälestuseta või mäletada kõike pisimate detailideni, aga ilma igasuguste tunneteta. Kannatanu võib olla pidevalt äre-

vil ja erutunud, kuid ei oska enesele teadvustada, miks. Traumaatilistel sümptomitel on kalduvus just nagu haakida ennast neid põhjustanud sündmusest lahti ja hakata inimese sees omaenda elu elama. Ehk teiste sõnadega – traumeeritud inimesed tunnevad ja tegutsevad nii, nagu oleks nende närvisüsteem olevikust lahutatud. Kui see seisund on sedavõrd tõsine, et takistab eluga hakkamasaamist, siis diagnoositakse inimesel post-traumaatiline stressihäire (üldlevinud lühend PTSD). Sel juhul on vajalik psühhiaatri abi, kuna tegemist on tõsise haigusega. Psüühiline trauma ei lõpe konkreetse sündmusega, vaid vallandab sisemise ahelreaktsiooni. Kui inimene asjakohast abi ei saa, võivad traumasümptomid püsida muutumatuna aastaid, kogu aastasünnideid, halvendades oluliselt inimese elukvaliteeti ning muutes inimest pöördumatult.

Psüühilise trauma võtmehhanismiks on **psüühika killustumine ehk dissotsiatsioon**, mis tekib inimese taluvuspiiri ületava sündmuse kogemisel. See tähendab psüühika terviklikkuse kadumist ning järelkult ka võimetust tervikliku inimesena funktsioneerida. Just dissotsiatsioon on aluseks kõikide traumaga seotud sümptomite ning häirete tekkimisele. Ühelt poolt on tegemist olukorrale kohase psüühilise kaitsega, mis lülitab talumatu valu teadvusest välja; teisalt aga takistab psüühika killustumine traumaga seotud mõtete, tunnete ja mälu piltide läbitöötamist. Trauma läbielanud inimesega tegelemise eesmärgiks peaks olema aidata tal isiksuse terviklikkust taastada ning läbielanud kogemust oma ellu **integreerida**.

Ehkki traumaatilisi sümptomeid on palju, võib need siiski jagada kolme põhigruppi:

- ülivirgus;
- trauma korduv läbielamine;
- vältimine.

1.1. Ülivirgus

Pärast traumaatilist kogemust kipub inimene elama nii, nagu võiks olnu iga hetk korduda. Sagedased on võpatused, iga väike ärritaja tekitab tugeva reaktsiooni, uni on katkendlik ning pinnaline. Puhata on võimatu, sest keha justkui „ei usu, et võib ennast lõdvaks lasta”. Mis tahes pisiasi võib vallandada tugeva vihapurske või hüsteerilise nutuhoo. Üldine väsimus teeb raskeks keskendumise: raske on loetu mõttest aru saada või omaenda elu ja tegevust planeerida. Vaimne võimekus väheneb lastel sageli nii olulisel määral, et nende võime õppida on tõsiselt häiritud.

1.2. Trauma korduv läbielamine

Kuigi ohuolukord on kaugelt minevikku jäänud, reageerib osa traumaohvreid nii, nagu kestaks see ka olevikus. Näib, nagu oleks elu ühel hetkel nende jaoks seisma jäänud. Traumaatilised episoodid kodeeritakse mällu ebatavalisel viisil, nii et nad saavad kontrollimatult teadvusse tungida – pealetükkivate kujutlustena ärkveloleku ja luupainajatena une ajal. Pisikesed meenutajad (mõni heli, lõhn, nägemispiirkonda sattunud ese vms) võivad sageli tekitada mälupildi, mille emotsionaalne üleelamine olevikus on sama valuline nagu kunagi minevikus. Ka turvaline keskkond tundub alati ohtlik, sest inimene ei suuda kontrollida omaenda reaktsioone ja elab üht ning sama valusat kogemust ikka uuesti üle. Sel viisil peatab trauma ellujäänud inimese normaalse arengu.

Traumaatilised mälestused on tavalistest mälestustest kvalitatiivselt erinevad. Tavaliselt ei ole nad sõnalised, vaid lihtsad, ilma kontekstita aistingud ja kujutluspildid, mis ei moodusta osa üldisest eluloost, pigem kalduvad jääma sellest väljapoole. Sageli ei suuda inimesed teadlikult kõike enesega juhtunut üldse meenutada, mäletavad toimunut moonutatult või ainult osaliselt.

Trauma korduv läbielamine võib lõpuks viia toimetulekuni: tasapisi tekib juhtunust sõnaline lugu ja mäluprotsesside töötuse tagajärjel saab traumaatilise mälestusest üks tavaline mälestus, eluloo osa, millest on võimalik õppida ja järeldusi teha. Kui inimese ümber on toetavad sõbrad ja perekond, kui teisedki keskkonnategurid (üldine olukord, hakkamasaamine koolis või tööl, tervislik seisund) soodustavad toibumist ning lisaks on inimene ka pärikselt vastupidav (ingl. k. *resilient*), siis võib paranemine toimuda. Pahatihti aga seda ei toimu ja traumat elatakse üha uuesti ja uuesti läbi.

1.3. Vältimine

Traumaatilised mälestused on kurnavad ja tekitavad talumatult halva enesetunde. Inimesed tunnevad ennast pealetükkivate kujutluste küüsis abituna, mistõttu paljud traumeeritud üritavad vältida inimesi ja olukordi, mis võiksid mingilgi moel traumat meenutada. See tähendab, et inimene püüab ebamugavast olukorrast välja pääseda mitte aktiivse tegutsemise, vaid teadvuse seisundi muutmise abil. Kannatuste vältimiseks püütakse end emotsionaalselt võimalikult tuimaks muuta, üritatakse hoiduda igasugustest, ka positiivseid emotsioone tekitavatest olukordadest.

Aktiivne tegutsemine iseenda ja oma lähedaste heaks toob kaasa õnnestumisi või ebaõnnestumisi, millega kaasnevad paratamatult emotsioonid. Inimene, kes väldib emotsioone, püüab kõrvale hoida igasugusest tegevusest, eriti aga seesugusest, mille tulemused talle endale olulised võiksid olla. Kõrvalseisjale tundub, nagu saboteeriks inimene ise oma elu.

Mõnikord toob erakordselt piinarikas olukord kaasa ohvri vaimse eraldumise ning tunde, nagu ei toimuks õudused mitte tema enda, vaid kellegi teisega, kelle saatust ta kiretult kõrvalt vaatab. Taju võib olla moondunud, valutundlikkus kadunud, teatud kehapiirkonnad võivad olla täiesti tundetud, ajataju häiritud ja kogu toimuv võib tunduda ebareaalne. Seesugust muutunud teadvuse seisundit (mida on täheldatud ka teiste imetajate juures peale inimese) võib vaadata kui looduse kingitust, mis aitab väljakannatamatu piina korral kergemalt surra. Teatud määral sarnaneb kõnealune seisund hüpnootilise transiga, milles inimene on samuti passiivne alluv, allasurutud kriitikameelega, rahulik, piiratud taju ja reageerimisvõimega, tundetu nii valu kui ka teiste kehaliste tunnete suhtes, reaalsusest eraldatud ning omaenda „mina” kaotanud. Sel hetkel, kui koledused inimesega toimuvad, on kirjeldatud seisund otstarbekohane. Õnnetuseks kipub emotsionaalne tuimus ka pärast ohutusse olukorda jõudmist kestma jääma ning segab edaspidi nii teiste inimestega suhtlemist kui ka üldist toimetulekut.

Traumeeritu võib aastaid pärast toimunud tragöödiat aeg-ajalt iseenesest omamoodi äraolevasse seisundisse sattuda. Psühhiaatrias nimetatakse niisugust häiret **dissotsiatiivseks häireks**. Teised, kes iseenesest ei dissotsieeru, tarvitavad tuimuse saavutamiseks pahatihti alkoholi, narkootikume või ravimeid. Laste hulgas võib levida „nuusutamine”: lakkide, liimi- või bensiiniaurude kasutamine teadvuseseisundi muutuse saavutamiseks. Viimatinimetatud ained on erakordselt ohtlikud seetõttu, et hävitavad ka suhteliselt tagasihoidliku tarvitamise korral olulisel määral närvikudet ning põhjustavad aju ja teiste organite pöördumatuid orgaanilisi kahjustusi.

Kui traumaatiline olukord on kestnud pikka aega, võib inimesel olla suuri raskusi tavaeluga kohanemisel: ohuolukord tundub harjumuspärasem. Tavaelu näib paradoksaalsel kombel ohtlik ja harjumatu. Inimene ei suuda sisimas uskuda, et oht on möödas, pigem tundub talle, et toimumas on midagi ohtlikku, kuid tema ei ole sellest lihtsalt teadlik. Kui minevik on õpetanud, et head ajad mööduvad kiiresti ja heale perioodile järgneb uus, eelmisest halvast perioodist veel suurem õudus, siis võib inimene ise ebateadlikult selle uue pingeolukorra luua. Näiteks võib inimene viisakatele pöördumistele reageerida jämedustega või üldse mitte neid tähele panna, kuid kui tema peale karjutakse, siis rahuneb ta otsekohe ja hakkab mõistusepäraselt käituma.

Lastel, kelle elus on traumaatiline olukord kestnud pikka aega, võib turvaline varjupaigaelu põhjustada nii suurt stressi, et nad muutuvad pidurdamatult agressiivseks nii enda kui ka teiste suhtes. Kui varjupaiga töötajad ei reageeri verbaalselt või füüsiliselt haiget tehes, võib raskematel juhtudel esineda ka psühhoatilisi episoodide, kus laps ei orienteeru enam ajas ega ruumis (laps ei suuda aru saada, kes ta on või kus ta on; ei suuda reaalsusel ja oma kujutlustel vahet teha).

Ilma ettevalmistuseta personal, kes pagulaste abistamisega tegeleb, olgu need siis õpetajad, sotsiaaltöötajad, meedikud, juristid või teised spetsialistid, ei oska pahatihti niisugust „halba” käitumist oodata. Kui nad sellise situatsiooniga silmitsi on, siis kalduvad nad süüdistama inimese halba iseloomu, kasvatamatust, võõra kultuuri arusaamatuid käitumisnorme, iseenda kutsealast saamatust või midagi muud asjasse mittepuutuvat. Kui abistatavat inimest nähakse kui „halba inimest”, saavad kannatanu ootused sageli ka kinnitust – teda hakatakse tööpoolest halvasti kohtema, tema asjade ajamine venib, temasse suhtutakse ükskõikseks ja käsitletakse kui tülikat probleemi, mitte kui inimest. See omakorda suurendab abistatava probleemset käitumist, sest tema veendumus „kõik on minu vastu halvad” saab kinnitust.

Tõsise trauma läbi elanud inimestega tegelemine nõuab kindlasti eriväljaõpet, et mõista agressiivselt või vältivalt käituvat inimese sisemisi vajadusi. Tihti seab see töö professionaalid suure pinge alla, kuna abistatavad kalduvad oma negatiivseid emotsioone olevikus seostama pigem praeguste abistajate tegevuse, mitte minevikus toimunuga. Emotsioonide tulv võib olla sedavõrd tugev, et töötaja ei suuda seda taluda ja lahkub töölt, „põleb läbi” või haigestub; s.t traumal on omadus korduda ja levida ühelt inimeselt teisele.

Trauma läbielanud inimestega tegelejate abistamiseks ja nende läbipõlemise vältimiseks on väga oluline meetod – **supervisioon**. Supervisioon aitab eristada traumaga seotud tundeid, mõista kannatanute vajadusi ja tagada abi kvaliteeti.

2. Pagulastele iseloomulikud eriprobleemid

Enamik traumaga tegelevaid spetsialiste nõustub väitega, et teatud tingimustel võib traumaatiline läbielamine inimese arengut kiirendada, teatud juhtudel jääda ilma igasuguse nähtava mõjuta ja teatud tingimustel osutub läbielatu arengut pidurdavaks või koguni sügavaid psüühilisi ja füüsilisi kahjustusi tekitavaks. Oluline on, missuguse traumaatilise sündmusega on tegemist. Suuri loodusõnnetusi talutakse ilmselgelt paremini kui inimtekkelisi traumasid – sõda ja genotsiidi. Lühiajalise kestusega sündmus (näiteks ühekordne pommitamine) on mõjult enamasti nõrgem kui pikk sõjategevuse piirkonnas või koonduslaagris viibimine jne. Ka inimese pärilik ja elu jooksul arenenud kohanemisvõime on erinev: ühel on see suurem, teisel väiksem. Trauma tagajärgi mõjutab seegi, kuidas inimesi hiljem koheldakse. Varjupaigataotleja võib oma saatust oodates läbi elada uue traumaatilise olukorra, kui teda põgenikelaagris kas teadmatusest või meelega halvasti koheldakse.

3. Võtmetegurid traumaatilise stressiga toimetulemiseks

3.1. Üldine tervislik seisund

Kuigi tavakujutluses on traumaatilise stressi tagajärgedeks eelkõige kurvameelsus ja masendus, ei näi uuringud seda kujutlust toetavat. Kõige sagedamad on hoopiski kõikvõimalikud somaatilised ja psühhosomaatilised haigused alates lihtsatest külmetustest ja lõpetades immuunsüsteemi kahjustuste, kasvajate ja südame-veresoonkonna haigustega. Väärkoheldud lastel on uuringute kohaselt kuni kümme korda suurem tõenäosus haigestuda (ka kroonilistesse haigustesse) kui nende õnelikuma saatusega eakaaslastel. Kehaline seisund mõjutab omakorda tugevasti psüühikat. Nii ongi inimese tervislik seisund traumaatilise sündmuse ajal ja järel üks tema hilisemat toimetulekut või toimetulematust määrav oluline faktor. Kuna pagulastel on pahatihti pikemat aega puudunud piisav meditsiinilise abi võimalus, siis on pidev meditsiiniline kontroll ja abi hädatarvilikud. Füüsiliselt terved inimesed on tunduvalt paindlikuma ja plastilisema psüühikaga, nende õppimisvõime on suurem ja kohanemine uue keskkonnaga valutum.

3.2. Kognitiivne võimekus, maailmavaade

Inimesed, kes on pidanud kannatama suurt füüsilist valu, alandust, piinamisi, nägema pealt lähedaste tapmist või piinamist, ei suuda lakata juhtunule mõtle-

mast. Igas kultuuris on omad arusaamad sellest, kuidas maailmas asjad käivad, miks ühed inimesed on õnnelikud ja teised õnnetud, mõned vaesed ja teised rikkad. Näiteks arvab keskmine eestlane, et kui inimene ise on tubli, õpib korralikult ja teeb oma tööd enam-vähem kohusetundlikult, siis läheb ka tema elu kenasti, ta tuleb omadega toime ja võib rahul olla. Psühholoogias nimetatakse niisuguseid arusaamu **kognitiivseks kaardiks**. Traumaatilised sündmused kõigutavad inimeste kinnistunud arusaamu tugevasti. Selleks, et toibuda, on vaja leida kogutud jubedustele mingi seletus, mingi mõte, mis lubaks kogetu mõtestatult iseenda ja lähedaste elulukku paigutada. Sageli on kogu eelnev maailmavaade kokku varisenud ja inimesel on vaja uus maailmapilt (niisugune, kuhu juhtunu sisse mahub) kokku panna. Seetõttu kalduvad paremini hakkama saama inimesed, kellel on suuremad intellektuaalsed võimed, parem haridus ja laiem silmaring. Hariduseta ja väheste vaimsete võimetega inimesed võivad ilma abita hätta jääda. Kõige sagedamaks sümptomiks on õpitud abituse sündroomi kujunemine: inimene ei suuda enam näha seoseid omaenda tegevuse ja oma saatuse vahel, vaid muutub passiivseks kannatajaks, kelle eest keegi teine peab hoolt kandma. Maailmavaatelistel teemadega tegelemise juures on suureks abiks teised inimesed, kellega ja kellele saab oma mõtetest rääkida, kes omapoolsete peegelduste ja lisanduste abil aitavad mõtteummikutest välja pääseda.

3.3. Sotsiaalne võrgustik, suhted lähedastega

Kõige lihtsam on maailmavaatelistest mõtetest rääkida endasarnastega. Kui omavahel sarnased ja samast kultuuriruumist pärit pagulased püüavad kokku hoida ja omavahel suhelda, siis on see märk normaalsetest taastumisprotsessidest. Ka 1944. aastal Eestist lahkunud pagulased moodustasid omaette kooslusi, mis hakkasid lagunema alles siis, kui võõrsil sündinud ja isikliku traumakogemusega põlvkond hakkas täiskasvanuks saama. Neil ei olnud sellist toetavat kogukonda enam nii väga vaja. Sotsiaalsete suhete terviklikkus ja paindlikkus määravad traumaga toimetulekus väga palju. Üks PTSD all kannatavate Vietnami sõja veteranide raviefektiivsuse uurimus näitas, et ravi tulemust ei määranud mitte kasutatud meetodid, ravi pikkus, spetsialistide kvalifikatsioon ega muud taolised tegurid, vaid see, kas patsiendil oli perekond, sõbrad ja töökoht. Need, kellest hooliti, kes kuhugi kuulusid ja olid oma lähedaste jaoks tähtsad, paranesid vaatamata meditsiinilise abi puudulikusele, kuid neil, kes olid üksikud, jäi seisund muutumatuks või pigem halvenes.

Seega on pagulaste hulgas riskirühmaks need, kellel ei ole lähedasi, kelle tervis on kehv ja vaimne võimekus madal. Ka lapsed ja vanurid on traumaati-

liste sündmuste läbitöötamiseks suhteliselt madala võimekusega: lapsed seetõttu, et nende elukogemus on väike, abstraheerimisoskused nõrgad või veel hoopis olematud; vanurite mõtlemine on aga sageli rigiidne ja uute asjade õppimine ning uue keskkonnaga kohanemine läheb vaevaliselt.

Varjupaigataotlejatega töötavate inimeste jaoks on tihti probleemiks abistatavate usalduse puudumine. Ametnikud tunnevad, et kui nad oleksid isiksustena teistsugused, siis usaldataks neid rohkem ja nad saaksid oma klientidega parema kontakti. Tegelikuses on paljud varjupaigas viibivad inimesed elanud pikka aega tingimustes, kus usaldada ei saanud õieti kedagi (võib-olla ainult mõnda kõige lähedasemat inimest) ja avatus ning ausus võisid olla eluohhtlikud. Harjumuspärane hoiak püsib ka pärast seda, kui otsene oht on kadunud. Usaldussuhete kujunemine ühe või erandjuhul mõne inimesega on võimalik, kuid ainult pikka aega kestva suhte korral ja juhul, kui kontakt usaldusisikuga on püsiv.

Teisalt on ka pagulaste varjupaik omamoodi traumeeriv keskkond: sõltuvus keskuse personalist ja võõra riigi ametnikest on täielik. Valvsus suhtlemisel, päritoluriigis juhtunu teataval määral tendentslik kirjeldamine, oma läbielamiste suuruse võimendamine jms on pigem situatiivne, mitte isiksusest tulenev. Olukorras, kus omaenda elu üle on nii vähe kontrolli, püüab enamik inimesi kasutada iga võimalust oma saatuse kujundamiseks soovitud suunas.

Inimesed, kes on pealt näinud vägivallategusid, piinamisi ja tapmisi ning ellu jäänud olukorras, kus nende lähedased või saatusekaaslased on hukkunud või jäänud teadmata kadunuks, tunnevad ennast sageli süüdi selles, et nemad on elus või kergemini pääsenud. Seesugune süütunne võib olla nii tugev, et viib suitsiidini või sunnib inimest otsima endale karistust kannatuste näol. Võimalik on füüsiline enesevigastamine, iseenda paremale elule suunatud jõupingutuste poolalateadlik saboteerimine: oluliste kokkulepete unustamine, lubadustest ja tähtaegadest mittekinnipidamine jm.

4. Erinevate varjupaigataotlejate probleemid

4.1. Täiskasvanud mehed

Enamikes maailma kultuurides näeb täiskasvanud mehe ideaal ette, et mees teab kõike, oskab kõike, on igas olukorras edukas ja toimetulev. Pagulaseks saamine võib olla seotud alanduste, häbi ja saamatuse tundega. Nii meie kui ka

paljudes teistes kultuurides levinud arusaama kohaselt ei saa tõeliselt lugupeetav mees olla samas ka abivajaja. Niisiis on varjupaigas oleval mehel tõenäoliselt deformeerunud minapilt, haavatud eneseväärikus, osal juhtudel ka tugev süü- ja häbitunne. Kompenseerimaks oma seesmist nõrkust, võib väline käitumine olla agressiivne ja üleolev, püütakse eitada oma probleeme, koheldakse ametnikke manipulatiivsel viisil.

Mehed on oma au ja väärikuse suhtes eriti tundlikud. Ametnike neutraalseid ja isegi positiivseid repliike võidakse tõlgendada haavavatena. Varjupaigataotlejatest mehed näevad kogu olukorda pahatihti võitlusena iseenda ja ametnike vahel ning võidu nimel on lubatud kõik vahendid: ka kavaldamine, valetamine, manipuleerimine (näiteks enese vastu haletsuse tekitamine). Ametnikud, eriti algajad, kipuvad seesugust käitumist seostama omaenda isikuga ja tunnevad end tihti isiklikult alandatu ja solvatuna, kahtlevad, kas nad üldse oma ametisse sobivad. Samas ei pruugi ametnikud tähele panna, et kliendid ei näe neid mitte inimeste, vaid mingi mõistetamatu süsteemi kruvikestena. Ametniku isiksusel ja kutseoskustel ei pruugi kliendi suhtumise ning hoiakutega mingit tegemist olla.

Tugevasti traumeeritud mehed kalduvad oma häiritust eitama ja keelduvad enamasti mis tahes psühhiaatrilisest või psühholoogilisest abist. Et valusate emotsioonidega toime tulla, tarvitatakse pigem alkoholi ja/või narkootikume, mis loovad illusiooni „ise” toime tulemisest ja lubavad paradoksaalsel kombel tunda end väärikana. Usklikele meestele on võimalikest psühholoogilise toe pakkujatest tavaliselt kõige vastuvõetavamad sama usutunnistusega vaimulikud.

4.2. Lapsed

Traumeeritud laste sümptomid ei ole nii selged kui täiskasvanutel. Väliselt võivad need tunduda lihtsalt kasvatamatusena, vahel ka vaimse võimekuse vähesusena. Traumeeritud seisundis kalduvad lapsed regresseeruma ehk arengus tagasi minema. Need lapsed, kes varem kõnelesid, võivad oma keelelises väljenduses taandareneda, paljudel ei lähe korda oma põit ja soolestikku kontrollida ja neil on probleeme voodimärgamisega (eriti öösiti), väheneda võivad sotsiaalsete suhete loomise võime ja oskused. Kuna asukohamaal on enamasti ka teistsugune kultuur ja teised tavad, siis kulub lastel kohanemiseks märkimisväärselt kaua aega.

Lapse täisväärtuslikuks arenguks on vaja vähemalt ühe usaldusväärse täiskasvanu olemasolu, kelle peale laps võiks loota ja kes lapsest tõesti hooliks.

Tugiisik on eriti vajalik sellise lapse jaoks, kes on üksi. Tugiisik ei tohiks olla ainult vahetustega töötaja, haiguspäevade ja puhkustega ametnik, vaid kindel ja lapse jaoks alati kättesaadav inimene. Kui niisugust inimest ei ole, on lapse emotsionaalne seisund pidevalt häiritud ja tema reaktsioonid ei pruugi normaliseeruda. See aga tähendab, et lapsel pole motivatsiooni õppida ega hobidega tegeleda. Tema käitumine võib olla nii välja- kui sissepoole suunatud agressiivsus ilmingutega – ühelt poolt kaklused, mässulisus, ka õigusvastased teod, teisalt enesevigastamine ja ennast kahjustav käitumine („mida halvem mul on, seda parem”).

Lapsed, kes on saabunud koos vanematega, võivad samuti kannatada üksilduse all, kui nende vanematel on tugevaid traumaatilise stressi sümptomeid. Vanemate vältimisreaktsioonid võivad väljenduda soovimatutes lastega tegeleda, laste emotsionaalses tõrjumises, huvipuuduses laste vajaduste ja tuleviku vastu jne. Mõnikord võtavad lapsed vanemate rolli üle ja muutuvad ise perekonna hoolekandjaks. Pere vanemad lapsed võivad võtta vastutuse nooremate õdede-vendade eest, vanemate psüühikahäirete (sh alkoholism ja/või narkomaania) korral ka vanemate eest.

4.3. Naised

Naiste probleemid on suuresti seotud 3. peatükis käsitletud eriprobleemidega.

4.3.1. Seksuaalset vägivalda kogenud naised

Enamik seksuaalse vägivalda ohvreid häbeneb läbielatud rääkida ja abistajatel pole sageli mingisugust informatsiooni selle kohta, mida inimene on läbi elanud. Enamik vägistatud tunneb paradoksaalsel kombel iseennast juhtunud vastutavana ja süü- ning häbitunne koos pärsivad võimet juhtunut avalikustada ning abi otsida. Kipub olema nii, et mida vähem oli naisel endal toimuva üle kontrolli, seda suurem on hiljem süütunne. Sageli on tugeva traumeerituse tunnused ainult välised: apaatia, tuimus, masendus, söögiisu häired, koostöötahte puudumine, enese sotsiaalne isoleerimine, füüsilised kaebused (valud, unehäired, südame-veresoonkonna häired, günekoloogilised haigused vms).

Enamik naisi ei taha ennast määratleda seksuaalse vägivalda ohvrina. Kui pärast 1990. aastate relvakonflikte Bosnias leiti massiliselt vägistatud naisi ja püüti neile rehabilitatsiooniks grupiteraapiat organiseerida, siis osutus see võimatuks abi soovijate puudumise tõttu. Kui aga organiseeriti naiste õmblus-, tikkimis-, kokandus- või muud ringid, mille juhendajateks olid lisaks vastava eriala oskustega inimestele ka eriettevalmistusega psühholoogid ja psühhiaatrid, õnnestus terapeutiline tegevus väga hästi. Sarnaste kogemustega naised olid üksteisele suureks toeks, käsitöö tegemise käigus kujunesid väga avameelsed ja toetavad grupisuhted.

Kui on põhjust kahtlustada naise seksuaalset kuritarvitamist, siis oleks otsustarbikas, et temaga tegeleksid võimaluse korral naised. Sel juhul on ägedate sekundaarsete traumaatiliste reaktsioonide tekkimine vähem tõenäoline. Sama soovitus võiks silmas pidada ka meeste ja suhtlemist rangelt piiravatest kultuuridest pärit naiste puhul.

4.3.2. Madala haridustasemega naised

Puudulik haridus takistab ilmselgelt praktilist toimetulekut, kuid veelgi olulisemalt psüühilist taastumist. Kui naine ei saa aru, miks ta on kannatanud, kuidas ja kuhu ta on sattunud, kui naisel ei ole omaenda mõtetest ja tunnetest mõtlemise oskusi, siis on tal väga raske saavutada seesmist kontrollitunnet omaenda saatuse üle. Ta võib tajuda ennast kui lainetel hulpivat pilbast, kel ei ole mingit suunda ega võimalust oma elu kujundada. Seesuguste naiste kohanemine on aeglane, sest omaenda keskkonnast pole nad kuigivõrd õppimisoskusi omandanud.

5. Mõned nõuanded pagulaste ja varjupaigataotlejatega kokkupuutujatele

1. Loo suhtlemiseks võimalikult sõbralik ja meeldiv õhkkond.
Kui oled oma kabinetis ja kohtumine on kokku lepitud, siis lülita telefon automaatvastajale või suuna kolleegile. Väldi vestluse ajal teiste inimeste probleemidega tegelemist ja arvutiga töötamist. Kasulik on istuda võrdses positsioonis, mitte oma laua taga nagu kindluses.
2. Kohtle inimesi nii, et nende eneseväärikus säiliks. Liigne jäikus, külm ametlikkus, aga ka liigne hoolitsemine või sekkumine on märgid lugupidamatus: ühel juhul tõstetakse end partnerist kõrgemale, teisel juhul antakse partnerile mõista, et ta on abitu ja pole suuteline ise hakkama saama.
3. Kasuta aktiivse kuulamise võtteid: tähelepanelikku suhtumist, jutu sisu, tunnete ja tähenduse peegeldamist.
4. Luba inimesel tunda negatiivseid tundeid (viha, pettumust, kurbust, häbi ...)
ja neid väljendada, aga ära võta vastutust teise inimese tunnete eest endale.
5. Anna inimesele nii palju informatsiooni kui võimalik. Arvesta ka tema vastuvõtuvõimega (keeleoskus, seisund jms). Kui infot on rohkem, kui inimene vastu võtta suudab, jaga seda mõistlikeks osadeks.
6. Kontrolli, kas inimene sai sinust aru.
7. Toeta inimese aktiivsust ja iseseisvust.

8. Aita kaasa loomulike toetajate ja sotsiaalse võrgustiku kujunemisele: mida väiksem on vajadus toetuda ametnikele ja spetsialistidele, seda tõenäolisem on toibumine ja toimetulek.
9. Aita lapsel leida omavanuseid sõpru.
10. Traumeeritud inimestega suhtlemise järel kasuta head kolleegi või (võimalusel) superviisorit, et juhtumi kulg läbi arutada. Emotsioonid on nakkavad ja praktika on näidanud, et traumeeritud inimestega töötades on suur oht läbi põleda.

6. Põgenikust laps lasteasutuses

Põgenikest lapsed võivad kohalikest erineda nii riietuse, kommete kui ka majandusliku seisundi poolest. Teistest erinejaid kaldutakse lastekollektiivis agasagedamini kiusama ning tõrjuma. Teisest kultuurist pärit lapse tulek kollektiivi vajab kindlasti ülejäänute ettevalmistamist: lapsi tuleks õpetada uustulnukaga suhtlema.

Traumeeritud lastel on sageli suhtlemisraskusi. Nad võivad ise olla tõrjuvad või koguni agressiivsed. Seetõttu vajavad kohanemisperioodil abi ka kohalikud lapsed.

Probleemide ilmnemisel (agressiivsus, vargused, kiusamine vms) on otstarbekas need lasteasutuse personaliga läbi arutada ja leida ühiselt elluviidavad lahendused. Vajalikuks võib osutada spetsialistide (lastepsühhiaater või -psühholoog, tugiisik vm) kaasamine väljastpoolt lasteasutust.

Kui laps on Eestis koos vanematega, ei tähenda see alati, et vanemad suudaksid oma kohustustega piisavalt hästi toime tulla. Tihti on vanemad omaenda probleemidega nii kimpus, et lapse märkamiseks ja toetamiseks ei ole jõudu ega oskusi. Vahel elavad vanemad omaenda pingeid välja last väärkoheldes. Tuleb ette ka seda, et laps muutub perekonnapeaks, kes vastutab pere hea käekäigu eest. Kuna lapsed omandavad uue keele kiiremini ja suudavad kontakte luua, siis võib juhtuda, et laps hakkab vastutama oma pere täiskasvanud liikmete välismaailmaga suhtlemise eest. Lapse jaoks on see aga erakordselt raske kohustus. Selleks, et lasteasutuse personalil oleks olemas ettekujutus lapse seisukorrast väljaspool lasteasutust, on arukas püüda olla pidevalt kontaktis nii lapse kui ka tema vanematega.

USUNDITE KOHTUMINE: KONFLIKT, NEUTRAALSUS VÕI DIALOOG?

TOOMAS JÜRGENSTEIN

Hugo Treffneri Gümnaasiumi religiooniõpetaja

Igal inimesel on õigus mõtte-, südametunnistuse ja usuvabadusele. See õigus kätkeb vabadust muuta oma usku või veendumusi, samuti vabadust kuulutada oma usku või veendumusi nii üksi kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt õpetamise, tava, kultuse ja kombetalituse kaudu.

ÜRO inimõiguste ülddeklaratsioon, artikkel 18

Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. Kuulumine kirikutesse ja usuühingutesse on vaba. Riigikirikut ei ole. Igaühel on vabadus nii üksinda kui koos teistega, avalikult või eraviisiliselt täita usutalitusi, kui see ei kahjusta avalikku korda, tervist ega kõlblust.

Eesti Vabariigi põhiseadus §40

On loomulik, et iga usundi esindaja soovib järgida oma religiooni põhimõtteid, ükskõik kus ta ka ei viibiks. Samas on loomulik, et võõrapärastele ja harjumatumatele kommetele või põhimõtetele vaadatakse pisut umbusklikult ja kahtlustavalt. ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni ja Eesti Vabariigi põhiseaduse kohaselt on kõikide usundite esindajatel õigus praktiseerida oma religiooni, olgu nad siis sajaneid Eestis elanud või alles äsja saabunud misjoni, tööjõu vaba liikumise või paguluse tõttu. Tolerantse suhtumise kujundamiseks ja võimalike probleemide ennetamiseks on esmalt vaja teadmisi vastavate usundite kohta.

Järgnevalt antakse ülevaade Eesti usulisest maastikust ja selle omapäradest, vaadeldakse lühidalt usuliste teadmiste allikaid, mõningaid üldisi võimalusi ning ohte erinevate usundite ja maailmavaadete kokkupuutumisel. Artikli teises pooles käsitletakse lühidalt enamlevinud religioone, millesse võivad kuuluda Eestisse pagulastena sattuvad inimesed, ning probleeme, mis nendega suheldes võivad esile kerkida.

Eesti usuline maastik tänapäeval

Läbi aegade on Eesti territooriumil kohtunud erinevad kirikud ja religioonid: eestlaste põlisusk, katoliiklus, õigeusk, luterlus, baptism. Nende omavaheline suhtlemine on tekitanud kohatise pingeid, kuid õpetanud ka mõistvuse ja sallivuse vajadust. Küllap on usulise tolerantsi vajadus tänapäeval veelgi aktuaalsem, sest viimastel aastatel on Eestisse jõudnud erinevaid religioone ja kirikuid. 1. septembriks 2006 oli usuliste ühenduste registrisse kantud 9 kirikut ja 9 koguduste liitu ühtekokku 529 kogudusega, peale nende veel 66 üksikkogudust ning üks klooster (vt lisa 1). Lisaks on osa religioossetest ühendustest registreerinud end usuühingute, osa mittetulundusühingutena ning mõned pole end üldse kusagil riigiasutuses registreerinud. Siin traditsiooniliselt tegutsenud usuliste ühenduste kõrvale on viimastel aastakümnetel tekkinud mitmeid uusi liikumisi, millega suhtlemisel oleks kasulik tunda nende põhimõtteid ja elulaadi.

Enne Eesti vabariigi okupeerimist 1940. aastal loeti siinset elanikkonda valdavalt luterlikuks. Tänapäevases Eesti usuelus peegeldub seevastu ühelt poolt viiskümmend aastat kestnud nõukogude okupatsiooniperiood, mida iseloomustas aktiivne ateistlik propaganda ja religiooni väljatõrjumine ühiskondlikust elust, ning teisalt kindlasti ka ülemaailmse globaliseerumisega kaasnenud ühiskonna ilmalikustumine ja religiooni tõrjumine inimeste privaatsfääri.

Mitmete küsitluste kohaselt ongi Eesti üks Euroopa kõige ilmalikustunu-

Luteri kirik Varal

maid maid. 2005. aasta juunis avaldatud Eurobarometer'i uuringute kohaselt (Special Eurobarometer 2005) usub vaid kuuendik Eesti elanikest, et Jumal on olemas. Üle poole seevastu usub kõrgemaid jõude ja vaime, neljandik ei usu aga midagi tunnetusvälist.

Teiseks oluliseks infoallikaks tänase Eesti usuelu kohta on 2000. aasta rahvaloendus. Üle 15-aastastelt inimestelt küsiti nende usulist enesemääratlust. Rahva-

loenduse andmete kohaselt tunnistas üht kindlat usulist traditsiooni 31,8% küsimusele vastanud inimestest. 13,6% määratles end luterlastena ja 12,8% õigeusklikena. Neile järgnesid 0,54%-ga baptistid ja 0,51%-ga katoliiklased. Islamiusulisi oli 0,12%, ning taara- ja maausulisi 0,09%.

34% küsitletuist ütlesid end olevat usu suhtes ükskõiksed, 14,5% ei osanud küsimusele vastata. 6,1% tunnistasid end ateistideks ja 8% küsitletuist keeldusid küsimusele vastamast.

Religioosnes mõttes võib Eestit vaadelda maana, kus domineerivad luterlus ja õigeusk ning elab terve hulk inimesi, kes küll usuvad, kuid pole end religioosnes mõttes määratlenud.

Suhted erinevate usundite vahel

Tänapäeval ei eksisteeri religioonid üksteisest isoleerituna. Paljud inimesed lähevad tööle või rajavad oma kodu uude riiki, mille kultuuritaust võib nende senise kodumaa omast kardinaalselt erineda, mitmed peavad oma kodust sõjaohu tõttu põgenema jne. Erinevatel põhjustel toimuvast inimeste liikumisest tulenevad maailmavaadete ja religioonide kokkupuuted on proovikiviks eelkõige valdavalt ühes traditsioonis elanud inimestele.

Kodakondsus- ja Migratsiooniameti statistika kohaselt on viimase kümne aasta jooksul olnud varjupaigataotlejaid peamiselt järgmistest päritoluriikidest

- Aafrika – Sierra Leone, Somaalia, Guinea, Ruanda, Kongo, Sudaan, Eritrea, Burundi, Maroko, Alžeeria;
- Aasia – Hiina, Afganistan, Sri Lanka, Vietnam;
- Kesk-Ida – Türgi, Iraak, Iraan;
- Euroopa ja endised SRÜ riigid – endise Jugoslaavia piirkond, Albaania, Rumeenia, Vene Föderatsioon.

Paljudest nimetatud Aasia ja Kesk-Ida maadest (Iraan, Iraak, Afganistan, Türgi) tulnud varjupaigataotlejatel on islami taust, kuid Sri Lankalt ja Vietnamiist saabunutel on ülekaalus budism. Venemaa ja Jugoslaavia piirkonna puhul tuleb arvestada ristiusu ühe vanema kiriku ortodoksi ehk õigeusu tugeva mõjuga, Hiina usulist mõtlemist on kujundanud konfutsianistlik, taoistlik ja budistlik traditsioon. Loetletud Aafrika riikides on mõjukad kas islam või erinevad kristluse vormid (roomakatoliku, nelipühi vms). Lisaks varjupaigataotlejatele, rahvusvahelise kaitse saanutele ja uusimmigrantidele toimuvad religioonide igapäevased kokkupuuted misjonäride kaudu. Eestis on tuntud ja küllap ka harju-

tud põhiliselt kohalike elanike poolt läbi viidud Jehoova tunnistajate või kristlike kirikute misjoniga. Tänapäevaks on sellele lisandunud ka mormooni ja erinevate Idast tulnud usurühmituste usukuulutus.

Erinevatesse usunditesse ja kirikutesse kuuluvatel inimestel on sageli erinevad kombed, millega kokku puutudes võib teadmatus põhjustada arusaamatusi. Mõningaid niisuguseid situatsioone on täheldanud ka Eesti koolide õpetajad.

Näiteks kirjeldati, kui keeruline on kaasata Jehoova tunnistajate lapsi riiklike tähtpäevade tähistamisse koolis (lapsed olid muidu väga head lauljad ja tantsijad). Samuti ei tõusnud need lapsed püsti hümnide laulmisel ega lipu sissetoomisel. Kuna Jehoova tunnistajate perede lapsed ei tähistanud oma sünnipäevi, siis oli koolis veidi imelik tähistada kõigi teiste laste sünnipäevi (näit ühise komisöömisega).

Kokkupuurest islamiga toodi välja juhtum koolisööklas, kui sööklatädi käskis tüdrukul söögilauas peakatte ära võtta. Ülejäänud personali oli instrueeritud, et nad ei pööraks moslemitüdruku pearäti tähelepanu, aga köögitädini ei olnud see informatsioon jõudnud.

Kirjeldatud on ka kokkupuuteid Itaaliast tulnud katoliikliku misjonäri perega. Kooliaasta alguses toimunud ekskursioonile tuli teiste lapsevanemate hulgas vabatahtlikult kaasa ka laste isa. Lõunaks söödi kodust kaasa võetud võileibu, Itaalia laste isa võttis enne söömaasumist oma lapsed kokku ning pidas söögipalvet, mis tekitas Eesti lastes muidugi uudishimu ja küsimusi. Söögipalvet peavad need lapsed ka koolisööklas, kuid nüüd ollakse sellega juba harjunud.

Õpetajad juhtisid tähelepanu sellele, et võõrsilt saabunud laste loovtööd, näitelauseid jm erinevad oluliselt Eesti laste omadest. Näiteks, kui tuleb lõpetada lause: „Ema pani endale ilusad riided selga ja läks ...”, siis Eesti laps kirjutab „teatrisse”, itaalia misjonäri laps aga „kirikusse”. Pere, tuleviku jm kirjeldustes on olulisel kohal kirik ja oma perekonda kirjeldatakse nii, et seal on tulevikus kindlasti kaheksa last jne.

Kirjeldatud juhtumeid kommenteerides peab mainima, et Jehoova tunnistajad ei tähista sünnipäevi ega riiklikke tähtpäevi ning moslemi tüdrukud ja naised kannavad rätti. Näiteks võeti mõned aastad tagasi Prantsusmaal vastu seadus, mis keelas riiklikes koolides usuliste sümbolite ja sealhulgas ka rättide kandmist. Seepeale asendasid paljud moslemid räti parukaga. Niisamuti on kirik, suur perekond ja söögipalvet lahutamatuks osaks katoliiklikust identiteedist. Arvestades erinevate religioonide kokkupuudete sagedasust, on kindlasti hea teada, et moslemid ja judaistid ei söö sealihaga, adventistid ja judaistid peavad pühaks päevaks laupäeva, hinduistid on reeglina taimetoitlased jne. Lisaks

kuuluvad iga religiooni ja kiriku juurde omad pühad, mis ei pruugi erinevatel rühmitustel isegi ühe usu piires kokku langeda.

On selge, et usulistest kommetest tingitud arusaamatusi aitavad vältida asjakohased teadmised, mida käesolev artikkel püüab anda. Lähemalt vaadeldakse kaheksat usundit ja kirikut: islam, budism, Hiina usundid, roomakatoliku kirik, ortodoksi e õigeusu kirik, Armeenia Apostlik kirik, nelipühi kirik, Jehoova tunnistajad, baptistid. Artiklis vaadeldakse nende usundite ja kirikute levikut, ajalugu, õpetuse rõhuasetusi ning usust tulenevaid kombeid, mida peaks vastavasse religiooni kuuluvate inimestega kohtudes meeles pidama.

Mainitud erinevustest hoolimata langevad usundite üldinimliku eetika põhimõtted paljuski kokku. Seetõttu on religioonide kokkupuutepunktidest rääkides sageli viidatud nn kuldsele reeglile, mis esineb ühel või teisel kujul väga paljudes usundites.

Konfutsianism: Ära tee seda, mida sa ei taha, et teised Sulle teeksid (Kong Fu-zi).

Kristlus: Kõike, mida te tahate, et inimesed teile teeksid, tehke ka neile (Jeesus).

Islam: Keegi pole õige usklik, kui ta ei soovi oma vennale sama, mis endale (Muhammad).

Maausk: Ela ise ja lase teisel elada.

Judaism: Mis sulle on põlastusväärne, seda ära teistele tee (rabi Hillel).

Hinduism: See on ülim kohus: ära tee teistele midagi seesugust, mis sulle osaks langenuna haiget teeks (eepos Mahabharata).

Budism: Ära haava teisi sellega, mis sind ennast haavaks (Gautama Buddha).

Küllap ongi vastaspoole ärakuulamine ja ühisosa otsimine parim viis lahendada erinevaid seisukohti ja probleeme, mis tekivad erinevate usundite või maailma-vaadete esindajate vahel.

Islam

Maailmas on 1,3 miljardit moslemit. Islam on levinud eelkõige Lähis-Idas ja Põhja-Aafrika maades, kuid ka Kesk-Aasias ja Indoneesias. Arvukad islami kogukonnad on ka mitmetes Euroopa maades (Prantsusmaa, Saksamaa, Suurbritannia) ja Ameerika Ühendriikides. Eurooplaste jaoks on Türgi tuntuim islami riik.

Eestis elab üle 1500 moslemi. Eesti Islami kogudusse kuuluvad peamiselt siin elavate tatari, aserbaidžaaani, kasahhi ja usbeki kogukondade liikmed, kuid ka mitmed eestlased. 2007. aasta lõpus ilmus islami pühakiri Koraan eesti keeles.

Ajalugu

Islam tekkis 7. sajandil. Mekas elanud edukal kaupmehel ja õnnelikul pereisal Muhammadil* (570–632) oli komme käia mägedes maailma asjade üle mõtisklema. Umbes neljakümneaastaselt hakkas ta nägema nägemusi ja ilmutusi. Nägemuste sisuks oli, et on üks Jumal (araabia keeles Allah), kes on tahtnud inimest õige eluviisi ja jumalatundmise juurde juhtida ning saatnud selleks mitmeid prohveteid, kaasa arvatud Moosese ja Jeesuse. Neist pole aga aru saadud ning alles Muhammadi võetakse kuulda.

Alguses ei võtnud mekalased ka Muhammadi sõnumit vastu. Meka oli tuntud mitte ainult kaubanduslinna, vaid ka kohana, kus erinevate jumaluste kumardajad käisid ühiselt palverännakutel. Mekas asusid mitmete hõimude kultuskohad, käidi kumardamas mitmeid jumalusi ja see tõi Mekale palju raha sisse. Rikkad kaupmehed ei olnud sugugi nõus vahetama paljusid jumalusi vaid ühe Jumala vastu. Konflikt kasvas nii suureks, et aastal 622 lahkus Muhammad koos pooldajatega Mediina lin-

* viimasel ajal on traditsioonilise *Muhamedi* asemel sellist kirjaviisi eelistatud

Bibi-Hanõmi moshee. Samarkand. Usbekistan

Foto: Tiit Pruuli

na. Seda aastat peetakse islami ajaarvamise alguseks. Kuna islamis kasutatakse kuu-kalendrit, mis on meie kalendrist 11 päeva lühem, on moslemitel praegu aasta 1428.

630. aastal naasid Muhammad ja tema järgijad Mekasse, kus nad pärast edukat vallutamisetke oma vaenlastele armu andsid ja Mekast islamiusu keskuse tegid. Kui prohvet 63-aastaselt suri, oli suurem osa Araabia poolsaare rahvast moslemiteks hakanud. Järgneva sajandi vältel levis islam läände kuni Hispaaniani ja kaugele itta kuni Hiinani.

Pärast Muhammadi surma oli islami kogukonnal vaja uut juhti, kes oleks ühtlasi nii usuline kui poliitiline valitseja – kaliif. Esimeseks kaliifiks sai Abu Bakr. Osad moslemid arvasid, et tegelikult oleks pidanud Muhammadi järglaseks saada tema onupoeg ja väimees Ali, kellest sai neljas kaliif. Tänapäeval on islam lõhenenud sunniitideks, kes tunnistavad kõiki kaliife ja järgivad Koraani ning sunnat – islami pärimust Muhammadi toimimisviisidest. Šiiidid seevastu arvavad, et kaliifi tiitel võib kuuluda vaid Ali järeltulijatele ning Koraani ja sunna kõrval on võimalikud ka hilisemad usulised ilmutused.

Ajalugu Eestis

Esimene moslem, kes teadaolevalt Eesti aladel rändas, oli Araabia geograaf Muhammad Al-Idrisi (1110–1166). Tema kandis Eesti alad ka maailmakaardile: Al-Idrisi poolt mainitud Astlanda maad seostatakse Eestimaaga, Koluvani Tallinnaga, Bernu jõe Pärnu jõega.

Ajalooliselt jõudis islam Eestisse tõenäoliselt tatarlaste kaudu, kes võtsid islami usu vastu 9. sajandi lõpul. On teada, et pärast Kaasani khaaniriigi langemist 1552. aastal olid paljud tatari päritolu ülikud sunnitud Liivi sõja ajal (1558–1583) sõdima Vene vägede koosseisus tänase Eesti territooriumil. Hiljem eraldati neile maid rannarootslaste aladel, kus nad peagi kohalike elanikega ühte sulasid.

Esimesed suuremad islami grupid tekkisid Eestis pärast Eesti- ja Liivimaa liitmist Vene tsaaririigiga 1721. aastal. Vene sõjaväe hulgas oli ka islamiusulisi tatarlasi ning sõjaväeteenistusest vabanenuna tekkis neist islami kogukond. 19. sajandi keskel elavnes tatarlastest kaupmeeste tegevus ning kogukonna keskuseks sai Narva. Moslemite kalmistud olid näiteks Narvas, Rakveres ja Tallinnas.

Esimene islami kogudus registreeriti ametlikult 1928. aastal Narvas (Narva Muhamedi Kogudus), kus ostetud majast kujundati ka mošee. Teine islami kogudus registreeriti 1939. aastal Tallinnas (Tallinna Muhamedi Usuühing).

1940. aastal keelustas Nõukogude võim islami koguduste tegevuse. Mõlema koguduse hooned hävisid 1944. aastal sõjas. Nõukogude perioodil tegutses isla-

mi kogudus mitteametlikult – viidi läbi palvusi, järgiti usukombeid ning tähistati usupühi.

1988. aastal registreeriti Tatari Kultuuri Selts ning aasta hiljem alustati islami koguduse taasasutamiseega. 1990. aastal taasregistreeriti Eestis Eesti Islami Kogudus. Islamimaailmas harva ettetuleva nähtusena tegutsevad Eestis ühes koguduses koos nii sunniidid kui šiiidid.

Õpetus ja usuline elu

Islami õpetuslikuks aluseks on Koraan. See islami pühakiri on koostatud Muhammadi ilmutuste põhjal ning sisaldab 114 peatükki ehk suurat. Koraani kõrval on oluline tähtsus ka *hadithitel* ehk sunnal – Muhammadi ja tema kaaslaste tegude ning sõnade pärimusel. Koraanis rõhutatakse, et Jumal on ainujumal ja Muhammad ei ole jumaldamise objekt, vaid inimene.

Islamis peetakse oluliseks, et usk avalduks ka igapäevases elus. Juhiseid selleks annavad islami viis usupõhimõtet ehk alussammast.

- Šahada (usutunnistus) – ei ole jumalust peale Jumala ja Muhammad on tema sõnumitooja.
- Salaat (palvetamine) – kohustuslik palvetamine toimub viis korda päevas (enne päikesetõusu, keskpäeval, pärastlõunal, päikeseloojangul ja öö saabudes).
- Zakaat (almus) – heategevuslikku almust antakse neile, kes seda vajavad. Igal aastal peavad kõik moslemid, kes teenivad piisavalt raha, maksma sellest 2,5% vaestele.
- Saum (paastumine) – ramadanikuul on iga moslem kohustatud paastuma. Hommikusest palvest kuni päikeseloojanguni hoidutakse joogist, söögist, seksuaalvahekorra, halbade tegudest (nagu valetamine) jms.
- Hadž (palverännak) – iga moslem, kes on rahaliselt ja füüsiliselt selleks võimeline, peab vähemalt kord elus käima palverännakul Mekas.

Moslemitega suheldes tuleb meeles pidada

- Sageli kutsutakse islamiusulisi muhameedlasteks, kuid kuna Muhammadi ei jumalikustata, on see nimetus solvav ja õige oleks öelda *moslem*.
- Tavaliselt öeldakse, et moslemid usuvad Allahi. Allah tähendab araabia keeles ainujumalat ja korrektne on öelda, et moslemid usuvad Jumalat.

- Islami kalendrit hakati lugema aastast 622. Seal kasutatav kuukalender on päikesekalendrist üksteist päeva lühem, seega on moslemitel praegu aasta 1428.
- Moslemid ei söö sealihaga ega tarvita tavaliselt alkoholi.
- Moslemi naistel on sageli kombeks kanda pearätti ja nad ei kätle tervituseks võõra mehega.
- Islamis ei kujutata kunagi Jumalat ega ka prohvet Muhammadi.
- Muhammadist rääkides tuleb moslemitel austusavaldusena öelda *rahu olgu temaga*.

Budism

Maaailmas on umbes 370 miljonit budisti. Budism on levinud eelkõige Aasia maades: Sri Lankas, Tais, Birmas, Kambodžas. Kohalike usundite kõrval on budismi mõju oluline ka Hiinas, Jaapanis ja Koreas. Oluline budismi keskus oli ka nüüdseks Hiina poolt okupeeritud Tiibet, mida juhtis tänapäeva budismi üks suurimaid autoriteete XIV dalai-laama Tenzin Gyatso.

Eestis elab umbes 800 budisti, kes on koondunud kahte kogudusse. Samas neid, kes budistliku kirjanduse ja õpetuse vastu huvi tunnevad, on tunduvalt rohkem.

Ajalugu maailmas

VI saj eKr sündis Indias Šakja kuningal poeg Siddharta Gautama. Teda kasvatati luksuses ja välditi tema kokkupuuteid välismaailmaga. Kord otsustas kuningapoeg reisida väljapoole paleed ja märkas ringsõidul rauka, pidalitõbist ning matuseid. Nähtu üle sügavalt järele mõelnud, otsustas ta kuningapaleest põgeneda ja tõde otsima asuda.

Esmalt suundus kuningapoeg tolle aja askeetide juurde, hiljem jätkas otsinguid üksinda. Pärast pikki püüdlusi saavutas ta virgumise ja temast sai Buddha. Sündis budism.

Umbes 1. sajandiks m.a.j arenesid välja kaks suuremat budismi voolu: theravaada ehk hinajaana (tõlkes 'väike sõiduk') – konservatiivsem vool ja mahajaana ('suur sõiduk') – liberaalsem vool. Umbes 500. aastast m.a.j hakkas Indias tekkima budismi uus suund – vadžrajaana (tõlkes 'teemantsõiduk'), mida nimetatakse ka tantristlikuks budismiks.

Ajavahemikus 500–1100 suri budism oma sünnimaal Indias praktiliselt välja. Hävingu peamiseks põhjuseks oli moslemite sissetung ja vallutused, mille käigus hävitati budistlikud kloostrid ning ülikoolid ja mõrvati palju munki.

Mungad korjavad almust. Bangkok. Tai

Ent ammu enne hääbumist Indias oli budism levinud paljudes suundades kaugele väljapoole Indiat. 3. sajandil eKr oli see saanud ametlikuks usundiks Sri Lankas, kust levis theravaada õpetuse vormis lõunasse ja itta Taisse, Birmasse, Kambodžasse ja Indoneesiasse.

Hilisem mahajaana budism levis Kesk-Aasiasse, Himaalajasse ja Hiina keisririiki, sealt edasi Mongooliasse, Koreasse, Jaapanisse ja Vietnami, muutudes kõige suurema järgijate arvuga suunaks. Veel hilisema vadžrajaana budismi levik järgis sama teed mis mahajaana (üle Himaalaja, Tiibeti, Hiina, Mongoolia ja Jaapani), kuid ei saavutanud kunagi mahajaana populaarsust. Läänes hakkas elavam huvi budismi vastu tekkima 19. sajandil ja sealtpeale on budistlikud voolud ja ideed kiiresti levinud.

Ajalugu Eestis

Eestis algas budismi ajalugu 20. sajandi alguses, mil siin tegutses budistlik munk vend Vahindra (1873?-1962) (kodanikunimega Karl Tõnisson) koos oma õpilase Ashin Ananda'ga (1910-1989) (kodanikunimega Friedrich Lustig), keda nimetati ka esimeseks Läti, Eesti ja Leedu budistlikuks peapiiskopiks. 1930. aastatel Eestist lahkunud vend Vahindrast tunti kui emotsionaalset budismi propageerijat, Ashin Ananda sai tuntuks luuletajana.

Nõukogude ajal tegelesid budismi uurimisega Tartu Ülikooli orientalistika kabineti ümber koondunud teadlased. Eriti väärivad märkimist Linnart Mälli tõlked budismi klassikalistest tekstidest („Dhammapada”, „Teemantsuutra” jne). 1980. aastatel viljeleti praktilist budismi ka Eesti Budistliku Vennaskonna juhtimisel. Nende eestvõttel püstitati Eestisse esimesed Buddha mälestusmärgid – stuupad.

Praegu tegutseb Eestis mitu budistlikku kogudust, kuid ka Lääne Budistliku Vennaskonna Sõprade kohalik osakond. Budistlikku kirjandust üllitab Dharma kirjastus, sügavama mõttega tegelevad Budismi Instituut ja Eesti-Tiibeti Kultuuriselts. Tallinnas asub ka budistlik tempel.

Õpetus ja usuline elu

Budismi juured peituvad India kultuuris, mistõttu peetakse endastmõistetavaks seal eksisteerinud iidseid arusaamu elust. Näiteks usutakse inimeste ümbersündi (budistid ei usu surematut hinge, vaid surmaeelse meelesisundi taaskehastumist). Ümbersünd toimub üha uuesti ja uuesti ning sellist ringlemist ümbersündide ahelas nimetatakse sansaaraks. Samuti tunnistatakse karma seadust – iga uue sünni määravad ära inimese teod, mõtted ja kavatsused eelmises elus. Pühade tekstide kogumikku ei ole budismis väga selgelt eristunud. Kõige autoriteetsemaks on Tipitaka (tõlkes 'kolm korvi').

Budismi põhiõpetus on kokku võetud nelja õilsa tõena. Esiteks ollakse seisukohal, et üksteisele järgnevate elude põhisisu on kannatus st kogu eksistents on ebarahuldav. Teiseks väidetakse, et kannatusel on põhjus, mis väljendub ahnitsemises või kiindumuses millegi või kellegi vastu. Kolmandaks ollakse seisukohal, et kannatusest on võimalik vabaneda, kui kaotada selle põhjustaja ja vabaneda ümbersündide ahelast. Sellist seisundit nimetatakse nirvaanaks. Neljandaks tõdetakse, et on olemas kaheksaosaline tee (õige vaade, kavatsus, jutt, tegu, eluviis, püüdlamine, mõtlus¹, keskendumine), mis viib kannatuse kadumisele. Kannatustest vabanenud ja nirvaana saavutanud inimest nimetatakse budaks.

Budism ei eita jumalate olemasolu, kuid selles usundis ei ole neil erilist tähtsust. Nad elavad omas maailmas, kus ei ole võimalik saavutada nirvaanat.

Budistidele on olulised kolm töötust, nn kolm kalliskivi: ma leian pelgupaiga Buddhas, ma leian pelgupaiga dharmas (Buddha õpetuses), ma leian pelgupaiga sanghas (munkade kogukonnas). Seetõttu on kloostrid ja mungaelu budismis väga olulised.

Budistidega suheldes tuleb meeles pidada

- Mungad ja nunnad ei võta osa tavapärasest ühiskondlikust elust. Sageli on traditsiooniks hankida toitu kerjates.

¹ mõtlus – mõistelistel mõtlemisel rajanev budistliku teostuse vorm. Meditatsioon. („Dhammapada” 2005)

- Munkadele annetamist (ja ka üldiselt annetuste jagamist) peetakse budismis väga loomulikuks ja oluliseks.
- Sageli peetakse kasvatuse loomulikuks osaks, et noored poisid elavad mõnda aega kloostrites munkadena.
- Budistid annavad viis töotust: mitte tappa ega vigastada ühtegi elusolendit; mitte võtta seda, mida pole antud; mitte elada kõlvatult; mitte valetada; mitte tarvitada alkoholi ega narkootikume.
- Meditatsioon on budisti päeva tavaline osa, mis võib kesta mõnest minutist mitme tunnini.
- Paljud budistid ei söö lihatoite.
- Kalendrilisi tähtpäevi võib budismis olla üle viiekümne: uusaastapäeva, Buddha sünnipäev, Buddha esimene õpetamise päev jne.

Hiina usundid

Hiinas enam levinud usundid on taoism, konfutsianism ja budism ning rikkalike rituaalide ja kommetega rahvausund. Konfutsianism ja taoism on tekkinud Hiinas, teistest usunditest on Hiinas hästi kohanenud budism. Igapäevases elus on Hiina usundid põimunud ning üks inimene võib samal ajal täita mitmete religioonide rituaale ja kombeid. Üldiselt arvatakse, et Hiina traditsioonilisi usundeid pooldab umbes 400 miljonit inimest.

Ajalugu

Esimesed kindlamad teated Vana-Hiina religioonist on Shangi dünastia ajast (1600–1046 eKr). Uskumuste keskel oli Taeva ehk Kõrge Isanda austamine. Arvati, et temast lähtub loodus ja inimeste saatust kujundav vägi. Taevast abistasid arvukad loodus- ja viljakusjumalad ning vaimud. Lisaks oli Hiinas levinud esivanemate kultus. Arvati, et esivanemad ei anna oma õnnistust ja toetust niisama. Selle saamiseks peavad järglased lahkunuile sobivaid ohverdusi tooma.

VI sajandil eKr valitsesid Hiinas rahutud ajad. Sel ajal kerkis ühiskonnas esile silmapaistev mõtleja Konfutsius ehk Kong Fu-zi (551–479), kelle õpetus rõhutas õiget käitumist, õigete reeglite järgimist ja korra tähtsust ühiskonnas. Vana pärimuse kohaselt tegutses Hiinas Konfutsiusega enam-vähem samal ajal ka teine kuulus religioosne õpetaja Lao-zi (vana õpetaja). Ehkki viimase elu- ja tegutsemisaeg on kahtluse alla seatud, võis hiljemalt 3. sajandist eKr täheldada

inimese intuitsiooni ja sisemise tasakaalu otsinguid tähistava õpetuse – taoismi teket. Neile kahele usundile lisandus 2. sajandil pKr budism.

Hiina ühiskondliku elu aluseks sai Konfutsiuse õpetus, mis tunnustati ametliku riigiõpetuseks 2. sajandil eKr. Samas oli oma roll ka teistel usunditel. Näiteks soosis keisrikoda 7.–9. sajandini vaheldumisi taoismi ja budismi, kuid see lõppes budistide tagakiusamisega 9. sajandil. Samal sajandil algas uus konfutsianismi esiletõus, mis allutas kõik muud traditsioonid konfutsianismi mõjule.

Ehkki Hiina valitsejatel oli ka varem kristlusega põgusaid kokkupuuteid olnud, sai tõsine dialoog alguse 16. sajandil, mil Hiinasse saabusid jesuiidid. Tekkis hea dialoog ning leiti mitmeid sarnasusi konfutsianismi ja kristluse vahel. Kristluse mõju hääbus 19. sajandil seoses protestiga võõraste usundite vastu.

Hiina religioonide arengu paiskas segi Mao Zedongi võimuletulek 1949. aastal. Kommunistlikus Hiinas kuulutati religioonid segavaks nähtuseks ja nende tegevust piirati. Kommunistliku religioossuse näiteks on 1979. aastal Hiina põhiseadusesse tehtud täiendus, milles öeldi, et esimees Mao oli inimene, mitte jumal. Tänapäeval on religioonid Hiinas oma positsioone vaikselt taastanud.

Ajalugu Eestis

Eestis on pikka aega tuntud akadeemilist huvi Hiina mõtlemise vastu. Näiteks Linnart Mäll on eesti keelde tõlkinud nii Konfutsiuse teose „Vesteid ja vestlusi” kui ka Lao-zi „Daodejing’i” („Daodejing’i” on tõlkinud ka Jaan Kaplinski). Samas pole vastavaid usuühendusi Eestis registreeritud ning Hiina usundeid praktiseerivad vaid siin viibivad hiinlased.

Õpetus ja usuline elu

Hiina mõtlemise keskmeks on olnud õpetus maailma kõiksusest, mida vormivad kaks jõudu: yin ja yang. Yang on mehelik, valge, soe ja loov jõud, kuid yin on öine, passiivne, külm ja salajane vägi. Nende jõudude vahel on nii vastandust kui kooskõla ning kogu maailma on harmooniline, kui yin ja yang püsivad tasakaalus.

Kogu maailma alusprintsipi, kõikide asjade allikat nimetatakse dao’ks (tõlkes ’tee’), yini ja yangi koostegutsemist nimetatakse taevaseks teeks. Inimese ja ühiskonna eesmärgiks on saavutada kooskõla ja vastavus dao’ga. Konfutsianismis püüeldakse dao poole, kehtestades ühiskonnale väliseid reegleid. Neist reeglitest peetakse kinni ning teisalt järgitakse täpselt rituaale. Näiteks riiklikes tseremooniates nähti taeva heakskiidule ja konfutsianistlikule eetikale vastava

Foto: Tiit Pruuli

elukorralduse li väljendust. Taoismis tähtsustatakse seevastu inimeste sisemist muutumist ning dao'ga kooskõlas elavate inimeste abil taotletakse ka ühiskonna harmoonilisemaks muutumist.

Hiinlaste religiooni üks vanimaid vorme on esivanemate austamine. Usuti, et esivanemaid peab teenima, et nad elavaid ei karistaks. Matmisrituaalide täpsusest ja suursugususest arvati sõltuvat surnud hingede õnn.

Taoismis arenesid välja omad rituaalid, mis sageli olid seotud ravitsemise, vaimude väljaajamise ja surematuse otsinguga. Arvati, et eluenergia qi täidab kogu maailma ning teatud hingamisharjutuste ja alkeemia abil on võimalik eluenergiat inimeses hoida ning saavutada surematust.

Hiinas on väga levinud arusaam, et inimene saab olla ühtaegu riigi ja perekonna ees kohustusi täitev konfutsianist, loodusega suheldes taoist ja teispoolsusesse püüeldes budist. Vahel kõneldaksegi Hiinas kolmest dao'd õpetavast teest.

Kodualtar esivanemate mälestuseks. Zhuji. Hiina

Hiina usundite pooldajatega suheldes tuleb meeles pidada

- Mitmeid matmisrituaale võivad läbi viia vaid meesliikmed, mistõttu peetakse siiani suureks õnnetuseks, kui perekonnas pole poega, sest siis katkeb esivanemate austamine.
- Hiina leinavärv on tavaliselt valge.
- Taoismis ja rahvausundis on väga palju vaimolendeid: igal asjal ja nähtusel võib olla oma jumal.
- Teede, ehitiste ja ka näiteks matuste jaoks sobiva koha otsimiseks kasutatakse feng shui õpetust, mis aitab objekte paigutada kooskõlas neid ümbritsevate energiatega.
- Väga oluliseks peetakse oma maine säilitamist teiste inimeste silmis.
- Õpetus inimese kehas ringleva eluenergia qi käiguhoidmisest ja aktiveeri-

misest on aluseks Hiina nõelravile.

- Mitmes taoistlikus traditsioonis on olulisel kohal ennustamine.

Roomakatoliku kirik

Paavst: Benedictus XVI, kirikuriik Vatikan (0,44 km); piiskoppe üle 4000, preestrid üle 400 000. Katoliiklasi on maailmas umbes 1 miljard (Euroopas 288 miljonit); kõige rohkem Brasiilias, Mehhikos, Itaalias, USA-s ja Filipiinidel. Katoliiklaste arv kasvab jõudsalt Aafrikas ja Aasias, kuid väheneb Euroopas. Eestis elab rahvaloenduse andmeil umbes 6000 katoliiklast, piiskopiks on Philippe Jourdan.

Ajalugu maailmas

Esimese sajandi viiekümnendatel aastatel jõudis ristiusk Rooma. Algselt oli see orjade ja sisserännanute, eelkõige kreekakeelse elanikkonna kogudus, kuid ristiusu mõju kasvas kiiresti ka muu elanikkonna hulgas. Rooma piiskoppi peeti apostel Peetruse ametijärglaseks ja teda hakati nimetama paavstiks. Paavst on tänaseni katoliku kiriku pea.

Paavstiriik ilmus maailmakaardile 8. sajandil ja on püsinud väikeste vahedega tänapäevani. Tänapäevane paavstiriik Vatikan (0,44 km²) loodi oma praegustes piirides 1929. aastal. Esimesed tuhat aastat püsis kristlaskond suhteliselt ühtsena, kuid 1054. aastal katkestas kirikulõhe ühtsuse Rooma ja suurema osa ida kristluse vahel. Veel 13. sajandil oli Euroopas juhtivaks jõuks katoliiklus, mille autoriteeti pidid tunnustama ka ilmalikud valitsejad.

Reformatsiooniaeg tõi uusi konflikte kristlaste vahel, mis ei ole veel tänapäevalgi lahenenud, aga ka uusi lootusi ja uut elu katoliku kirikus. Uued vennaskonnad (näiteks jesuiitide ordu) aitasid kaasa usu elavnemisele. Järgnevatel sajanditel laienes misjonitegevus enneolematult üle kogu maailma.

Viimastel sajanditel on katoliku kiriku õpetuse kujunemisel olulist osa mänginud kirikukogud. 1869.–1870. aastal peetud Vatikani I kirikukogu kinnitas konservatiivse suuna. Tänapäeva inimese vajadustele ja küsimustele vastamiseks avas tee katoliku kiriku Vatikani II kirikukogu aastatel 1962–1965. Kirikukogu rõhutas ilmikute kutsumust pühadusele ning nende rolli maailmas ja kirikus. Samuti pani see aluse dialoogile ja koostööle teiste kristlastega ning dialoogi otsimisele teiste usunditega.

Ajalugu Eestis

11.–12. sajandil jõudsid ristiusu mõjud Eestisse. On andmeid eestlaste piiskopiks pühitsetud Fulcost (umbes 1165) ja tema misjonist. Kuigi paavsti ettekirjutuse järgi ei tohtinud ristiusku jõuga peale suruda, astusid 13. sajandi alguses Saksamaal preestrite ja ristitute kaitsmiseks värvatud ristosõdijad sellest põhimõttest üle ja alustasid eestlaste vastu sõda. Hiljem kujunes Eesti aladel välja kolm piiskopkonda: Tartu piiskopkond, Saare-Lääne piiskopkond ning Tallinna piiskopkond. Ristiusu paremaks levitamiseks ja halastustööks rajati ka kloostreid (Kärkna, Padise, Pirita jt.). Katoliiklus jäi siinmail valdavaks kuni luterliku reformatsioonini.

Pisut teiselaadsest katoliikluse mõjust saab kõnelda alates 1583. aastast Lõuna-Eestis, kui Tartusse jõudsid esimesed jesuiidid. Samal aastal avasid jesuiidid Tartus gümnasiumi, kus said õppida ka mõned eestlastest õpilased. 1585. aastal avati jesuiitide kolleegium koos tõlkide seminariga. 1625. aastal hõivasid rootslased Tartu ning katoliiklus Eestis likvideeriti. Tallinna tekkis katoliku kogudus uuesti alles 18. sajandi lõpus.

Eesti vabariigi ajal muudeti katoliku kirik Eestis Riia peapiiskopkonna koosseisus olevaks iseseisvaks apostlikuks administratuuriks. 1936. aastal pühitseti ametisse oma piiskop – Eduard Profittlich, kes sõja puhkedes arreteeriti ja hiljem Kirovi vanglas hukati. Enne II maailmasõja puhkemist oli Eestis 11 katoliku kogudust 14 preestriga.

Nõukogude okupatsiooni ajal suleti järgemööda kõik kogudused, tegutsema jäid ainult Tallinna ja Tartu kirikud. Eesti alad liideti Riia piiskopkonnaga. Uus tõus algas seitsmekümnendatel, kui paljud luterlikud ringkonnad ja muusikud hakkasid huvi tundma katoliku kiriku vastu. Üheksakümnendatest aastatest alates on Eestisse asunud taas mitmed ordud ja mitmel pool on taastatud kogudusi.

Õpetus ja kirikuelu

Roomakatoliku kiriku õpetus baseerub pühakirjal ja kiriku traditsioonil. Sakramentideks on ristimine, meelearandus, armulaud, kinnitamine, abielu, ordinatsioon, haigete salvimine. Katoliiklaste jaoks on paavst usu ja moraali küsimustes eksimatu, kui ta kõneleb kiriku nimel.

Roomakatoliku kirikus on nii ladina kui ka ida riituse kristlased. Ladina riituses võib preestriks pühitseda vaid vallalisi ehk tsölibaadis elavaid mehi. Pühakud on katoliiklastele Kristuse järgimise eeskujud ja ka eestkostjad.

Notre Dame. Pariis

Katoliiklike koguduste elu keskendub missale ehk jumalateenistusele. Missa toimub vähemalt üks kord päevas kõigis linnades, kus elab preester. Katoliiklased osalevad missal pühapäeviti, kuid vastavalt oma võimalustele võivad nad sellest osa võtta ka nädala sees. Katoliiklaste elu lahutamatuks osaks on heategevuslik töö ja hoolitsemine nõrgemate eest. Eestis on tuntud heategevusühingu Caritas tegevus.

Katoliiklasi iseloomustavaks jooneks on alati olnud huvi hariduse vastu ja soov rajada koole, kus lapsed võiksid sobivas moraalses ja vaimses keskkonnas harmooniliselt kasvada. Selle huvi põhjuseks on veendumus, et vanemad on oma laste esimesed kasvatajad. Seetõttu sündis 1994. aastal Tartu Katoliku Kool.

Paljudele eestlastele teadvustus katoliiklus taas seoses paavsti visiidiga 1993. aastal ning Piritä kloostri tegevuse taastamisega 2001. aastal. Katoliku kultuuri ja sealt lähtuvaid seisukohti on ajakirjanduses vahendanud preester Vello Salo ja literaat Fanny de Sievers.

Katoliiklastega suheldes tuleb meeles pidada

- Katoliiklased taunivad aborti ja aktiivset eutanaasiat.
- Katoliiklastel ei ole lubatud kasutada kondoomi, rasestumisvastaseid tablete-

te jt mehhaanilisi rasestumisvastaseid vahendeid. Rasestumisest hoidumiseks võib kasutada mentaalseid vahendeid nagu näiteks kindlatel aegadel seksuaalvahekorra hoidumine.

- Katoliiklaste jaoks on oluline käia pühapäeval missal, pidada söögipalvet.
- Roomakatoliku kiriku preestrid elavad vallalistena tsölibaadis (erandiks on katoliku kiriku hulka kuuluvad ida riitust järgivad preestrid).
- Katoliiklased kummardavad pühakuid, keda peetakse eeskujuks ja eestkostjaks Jumala juures.
- Iga katoliiklase jaoks on oluline vähemalt üks kord aastas oma patte pihtida ja vähemalt ülestõusmisajal armulaua käia.
- Katoliiklaste olulisemad pühad on: Neitsi Maarja pärispatuta saamise suurpüha – 8. detsember; jõulupüha – 25. detsember; Neitsi Maarja, Jumalaema suurpüha – 1. jaanuar; ülestõusmispüha – see on liikuv püha, mida pühitseatakse esimesel pühapäeval pärast kevadise pööripäeva järgset täiskuud. Ülestõusmispüha nihkub aastast aastasse erinevale pühapäevale ja kuupäevale ajavahemikus 22. märtsist kuni 25. aprillini; taevasseminemispüha – 40 päeva pärast ülestõusmispüha; Maarja taevassevõtmine – 15. august; kõigi pühakute päev – 1. november.
- Katoliiklaste jaoks on oluline pidada ettenähtud paastupäevi, mil tavaliselt loobutakse lihast.

Ortodoksi ehk õigeusu kirik

Maailmas on 250 miljonit õigeusklikku. Õigeusu ehk ortodoksi traditsiooni kohaselt jagatakse kirik viieks vanaks (Konstantinoopoli, Antiookia, Aleksandria, Jeruusalemma ja Rooma) ja neljaks uueks (Moskva, Serbia, Rumeenia ja Bulgaaria) patriarhaadiks. Suurima autoriteedina tunnustatakse Konstantinoopoli oikumeenilist patriarhi, kelleks on praegu patriarh Bartholomeus. Suurimaks õigeusu kirikuks on Vene Õigeusu Kirik, kuhu loetakse kuuluvat üle 80 miljoni inimese. Selle kiriku juhiks on Eestis sündinud Moskva ja kogu Venemaa patriarh Aleksius II.

Eestis eksisteerib kaks õigeusu kirikut. Eesti Apostlikul Õigeusu Kirikul (EAÕK) on 60 kogudust 20 000 liikmega, keda juhivad EAÕK metropoliit Stefanus koos kirikuvalitsusega. Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirikut (MPEÕK), kuhu kuulub umbes 150 000 liiget ja 32 kogudust, juhivad metropoliit Kornelius. Eesti territooriumil asub ka Pühtitsa (Kuremäe) nunnaklooster.

Ajalugu maailmas

Kristlaste hulgas suurimat autoriteeti taotleva Rooma piiskopi tunnustamine ei olnud üldine. Pärast Rooma langemist Frangi riigi võimu alla pidas Konstantinoopol end ainsaks katkematu ja muutumatu õige usu hoidjaks ja levitajaks. Poliitiliste ja teoloogiliste vaidluste süvenemise tulemuseks oli ühtse kiriku lõhenemine Lääne ja Ida kirikuks ning vastastikune kirikuvanne 1054. aastal, mis jäi püsima 1965. aastani. Tehti küll veel omavahelisi lepituskatseid, eelkõige 14.–15. sajandil, kuid leppimiseni ei jõutud.

Bütsantsist levis ristiusk Balkani aladele (Bulgaaria, Serbia), Ida-Euroopasse (Rumeenia), Lähis-Itta (Gruusia) ning Venemaale. Kiievi suurvürst Vladimir lasi end 988. aastal ristida. Pärast Konstantinoopoli langemist islamiusuliste türklaste kätte 1453. aastal ning rahvusriikide tekkimist muutusid eelpool nimetatud õigeusu kirikud iseseisvaks ning sidemed emakirikuga lõdvenesid. 1448. aastast sai Vene Õigeusu Kirikust autokefaalne kirik. Kuna 16. sajandi alguseks oli Venemaa ainus iseseisev ortodoksne riik, siis tõusis ka Vene Õigeusu Kiriku autoriteet ning 1589. aastal kinnitati patriarhaat.

Kuna mitmetes õigeusu maades tulid 20. sajandil võimule kommunistlikud režiimid, oli seal kiriku areng pärsitud. Tänapäevaks on kirikud surve alt vabanenud ning püütakse lahendada vahepeal tekkinud probleeme.

Ajalugu Eestis

Kokkupuuteid õigeusuga oli eestlastel juba 11. sajandil, mil Tartu linna ehitati kaks õigeusu kirikut, kuid ristiusustamisel jäi Eesti katoliku kiriku mõjusfääri. Taas muutus õigeusu kiriku mõju märgatavaks 19. sajandil. Erilise hoo sai usuvahetusliikumine 1845–1847 aastail Liivimaal, kui õigeusku siirdus vähemalt 65 000 eestlast. 19. sajandi lõpuks arvati Eestis elavat 140 000 õigeusklikku.

Vene tsaaririigi lagunemisel koondusid Eestis tegutsevad õigeusu kogudused omaette üksuseks ja moodustasid Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku (EAÕK). Esimese eesti päritolu ülemhingeekarjase piiskop Platoni tapsid bolševikud 1919. aastal Tartus. Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik, mille etteotsa valiti metropoliit Aleksander, eristus Eesti vabariigi algaastatel Vene Õigeusu Kirikust. 1923. a tunnustati EAÕK Konstantinoopoli Oikumeenilise Patriarhaadi toomosega (määrusega) uue iseseisva riigi autonoomseks kirikuks. Nii õigeusu kui ka luterlik kirik olid esimese Eesti Vabariigi ajal rahvakirikuga staatuses. Eesti Apostlik-Õigeusu Kiriku vaimseteks keskusteks olid sellel perioodil Pühtitsa (Kuremäe) nunnaklooster ja Petseri mungaklooster, mille juures tegutses ka vaimulik seminar, kus valmistati ette vaimulikke.

1945 likvideeriti iseseisev EAÕK ning selle asemele moodustati Vene Õigeusu Kirikule alluv piiskopkond. Eesti õigeusu traditsioon sai nõukogude ajal raskelt kannatada ning edenes peamiselt venekeelsete õigeusklike seas.

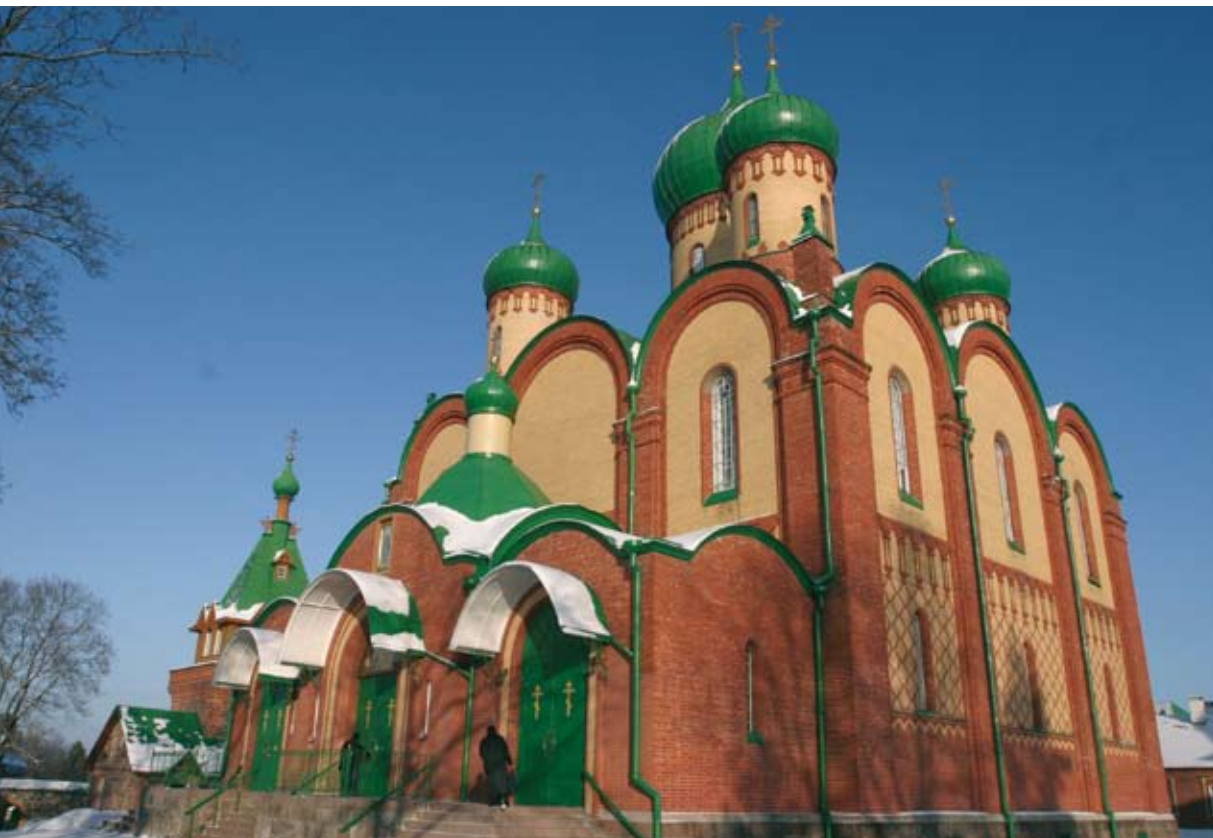
Eesti taasiseseisvumisprotsessi käigus kujunes õigeusu kirikus kaks leeri – ühed soovisid säilitada seniseid sidemeid Moskva patriarhaadiga, teised taastada nõukogude perioodi eelset EAÕK tegevust Konstantinoopoli patriarhaadi kaanonilises alluvuses. EAÕK tegevus Eestis taastati 1993. aastal, kui EAÕK kanti Eesti kirikute ja koguduste registrisse. Aastal 2002 kanti kirikuregistrisse ka Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik. Samal aastal sõlmisid MPEÕK ja EAÕK kahe kiriku vastasseisu leevendavad ühiskavatsuste protokollid Eesti riigiga.

Õpetus ja kirikuelu

Õigeusu kirik tunnistab usu alusena Piiblit ja püha traditsiooni. Ühtviisi oluliseks ning läbipõimunuteks loetakse kiriku õpetust, liturgiat, usulist kogemust ja kiriklikku praktikat.

Õigeusu kirik tunnistab seitset sakramenti, milleks on: ristimine, salvimine, armulaud, piht, vaimuliku pühitsemine, abielu, haige võidmine. Lisaks viib kirik läbi pühi talitusi: vee pühitsemist, hingepalveid, matuseid.

Pühtitsa (Kuremäe) kloostri kirik

Õigeusklike kirikutes ja kodudes on olulisel kohal pühapildid ehk ikoonid, millel kujutatakse Kristust, Jumalaema, peaingleid, kirikuisasid ja kõiki pühakuid, kes on usklite eestpalujateks Jumala ees. Ikoonidel kujutatud ajalooliste isikute või sündmuste kaudu on õigeusklikud ühenduses neil kujutatud prototüübiga, seepärast süüdatakse ikoonide ees küünlaid ja palutakse eestpalveid ikoonidel kujutatutelt. Paljudel ikoonidel arvatakse olevat imettegev toime.

Vaimulike astmeid on õigeusu kirikus kolm: diakon, preester ja piiskop. Diakoni ja preestri pühitseb ametisse piiskop, kelle õnnistusel nad kirikus jumalateenistusi ja talitusi läbi viivad. Suurte maa-alade üle valitsevaid piiskoppe kutsutakse metropoliitideks, vanade kirikute eesotsas olev patriarh on aanimetus.

Õigeusu maades oli kogu rahva elu reeglina kirikukeskne, mida tingib ka õigeusu õpetus: kolmainu Jumala õige austamine (*orto + doksia* kreeka k) on lahutamatu seotud õige tegutsemisega (*orto + praksia* kreeka k). Kiriku sidet rahvaga tugevdasid arvukad kloostrid, vaeste ja orbude varjupaigad ning haiglad, mille ülalpidamise eest tasus kirik.

Kloostrid on alati olnud õigeusklikele tähtsamateks vaimseteks keskusteks. Tänapäevalgi on märgata kloostrielu elavnemist eelkõige traditsioonilistes õigeusumaades: Kreekas, Serbias, Venemaal. Heaks näiteks õigeusu mõjust igapäevasele elule on Setumaa, kus õigeusk on enamiku rahvalike pühade allikaks ja inspireerijaks. Samas on ortodoksi mõju näiteks õigeusule omaste eesnimedele leviku kaudu kandunud kõikjale Eestis.

Õigeusklikega suheldes tuleb meeles pidada

- Õigeusus on vanade usuliste kommete ja traditsioonide muutumatu hoidmine ja edasiandmine väga oluline.
- Õigeusklike kõige olulisemaks pühaks on ülestõusmispüha, kuid mitmed õigeusu kirikud kasutavad Julianuse kalendrit, mistõttu kirikupühad on kolmteist päeva hiljem kui teistel kirikutel.
- Õigeusklikel on aastast neli paastuaega, kuid paastutakse ka kolmapäeviti ja reedeti, mil ei sööda liha ning hoidutakse lõbustustest.
- Paljudes õigeusu pühakodades nõutakse naistelt, et nad kataksid pea räti või mütsiga ning kannaksid seelikut, mehi ei lubata kirikusse lühikeste pükstega.
- Õigeusklikele on väga olulised ikoonid, mida kantakse kaasas või valmistatakse spetsiaalselt auto armatuurlauale seadmiseks.
- Surnute mälestamise juurde kuulub haudadel söömise ja joomise traditsioon.

Armeenia Apostlik Kirik

Armeenia Apostlikusse Kirikusse kuulub üle 7 miljoni inimese. Eestis tegutseb Armeenia Apostliku Kiriku Püha Gregoriuse Kogudus, millel on 1800 liiget.

Armeenia kirik on iseseisev. Kirikupeaks on katoolikos, kelleks on alates 27. oktoobrist 1999 Tema Pühadus Karekin II Nersissian (132. katoolikos). Katoolikosele alluvad kogu maailma armeenia kirikud. Tema residents asub Jerevani lähedal pühas Etšmiadzinis, mis on Armeenia kiriku vaimulik keskus.

Ajalugu maailmas

Armeenia kiriku ajaloost on esimesed kolm sajandit teada suulise pärimuse kaudu. Maailma esimene kristlik kuningas oli Edessas ristiusu vastu võtnud Armeenia kuningas Abgar (Agbarus). Paljud ajaloolased tunnistavad, et kaks Kristuse apostlit, püha Bartolomeos ja püha Tadeus kuulutasid juba esimesel sajandil Armeenias evangeeliumi. Nad surid märtrisurma Armeenia kuninga Sanatruka käsul.

Kolmanda sajandi lõpus tervendas püha Gregorius Valgustaja (esimene katoolikos) Armeenia kuninga Trdati (Tridates III) raskest haigusest. Kuningas võttis vastu kristliku usu ja lasi end koos kogu kuningliku õukonnaga ristida. Nii võttis Armeenia riik 301. aastal kristluse riigiusuna vastu ja sai esimeseks kristlikuks riigiks maailmas. 406. aastal lõi Armeenia munkpreester Mesrob Maštots armeenia keele tähestiku ning viiendal sajandil tõlgiti Piibel armeenia keelde.

Armeenia isoleerituse tõttu ei saanud kiriku saadikud osa võtta kirikukogudest ning seetõttu tunnistati vaid kolme esimese kirikukogu otsuseid. Sellest hoolimata ei lakanud kontaktid Bütsantsi ega Roomaga. Ühtsuspüüded saavutasid kõrgpunkti 12.–13. sajandil, kuid vaibusid siiski ning kirik jätkas iseseisva rahvuskirikuna. Õpetuslikult ja liturgiliselt sarnaneb Armeenia kirik siiski enam õigeusu kirikuga.

Pärsia ja Islami riikide võimud proovisid aeg-ajalt kristlust Armeenias hävitada ning sundida peale zoroastrismi ja islamit. Usuliste repressioonide tunnistuseks on Armeenia kirikus palju kristluse eest kannatanud märtreid.

Ajalugu Eestis

Armeenia Apostliku Kiriku Eesti Püha Gregoriuse kogudus on registreeritud 1993. aastal. 1994 pühitsesid Ararati piiskopkonna peapiiskop Karekin Nersissian (praegune katoolikos) ja munkpreester Jezras (praegune koguduse piiskop ja

vaimulik juhataja) püha Jaani kiriku hoone kogudusele kasutamiseks. 2000. aastal võeti Armeenia Apostlik Kirik vastu Eesti Kirikute Nõukogu täisliikmeks.

2000. aastal alustati kirikuhoone restaureerimist. Armeenia kiriku avamine, sisseõnnistamine ja pühitsemine toimus armeenlaste jaoks tähtsal aastal – kristliku usu vastuvõtmise 1700. aastapäeval. Samuti pühitseti kodumaalt toodud ristikivi (hatškar) – armeenlaste ususümbol.

Õpetus ja usuelu

Armeenia Apostliku Kiriku õpetuse aluseks on Piibel ja Nikaias (325. aastal), Konstantinoopolis (381. aastal) ja Efesoses (431. aastal) kirikukogude poolt vastu võetud dogmad. Traditsiooniliselt on kasutusel 4.-5. sajandi kirikuisade õpetused.

Armeenia kiriku hierarhias on kolm peamist vaimulikku astet: piiskop, preester ja diakon. Need ametikandjad saavad käte pealepanemise ja võidmise kaudu Püha Vaimu armu ja võimu edasi anda. Laiemalt on Armeenia kiriku hierarhia astmeteks katoolikos, piiskop, preester, diakon ja lugeja. Kirikus on olemas nii tsölibaadis kui ka abielus vaimulikud. Armeenia kirikus on ka kaks vaimulikku teaduskraadi – arhimandriit, mis vastab magistrikraadile, ja protoarhimandriit, mis vastab doktorikraadile. Vaimulikud kraadid antakse vaid tsölibaadis olevatele vaimulikele.

Kiriku sakramendid on ristimine, pitseerimine, meelearandus, armulaud, käte peale panemine, abielu, võidmine. Pühal armulaual kasutatakse pühitsetud ja õnnistatud puhast punast viinamarjaveini ja hapnemata leiba, mida valmistatakse kirikus.

Kiriku traditsioonis on oluline püha mürri (Meron) pühitsemine ja õnnistamine. Kord seitsme aasta jooksul tuuakse pühasse Etšmiadzini 40 spetsiaalset taimeliiki, need pannakse suurde anumasse, millest keemise jooksul voolab välja healõhnaline õli. Katoolikos pühitseb selle õli ja õnnistab püha võidena kiriku sakramentideks.

Traditsiooniliselt tehakse kirikus ristimärki parema käe kolme sõrmega, vasakult paremale. Usklikud usuvad, et selle tegemine vabastab ja kaitseb kurjade vaimude eest.

Jumalateenistuste põhiline osa on püha liturgia patarag, mis armeenia keeles tähendab ohverdust. Patarag koosneb vanadest armeeniakeelsetest vaimulikest lauludest, mida esitab koor oreliga saatel. Kirikukelladel on jumalateenistuse pidamisel tähtis osa.

Samuti on Armeenia kirikul suur väärtuslik reliikviate pärand, mida saab näha püha Etšmiadzinisi muuseumis. Kiriku reliikviatest korraldatakse tihti näitusi ka maailma suurimates muuseumides.

Armeenlasi elab väga paljudes maades. Näiteks Jeruusalemma vanalinnas asub armeenlaste kvartal koos paljude kirikutega. Sageli ehitatakse kiriku juurde kool. Eestiski tegutseb koguduse juures Armeenia pühapäevakool, kus õpetatakse armeenia keelt, kultuuri ja ajalugu.

Armeenia kiriku liikmetega suheldes tuleb meeles pidada

- Ajalooliselt on Armeenia kirikul teravad suhted Türgiga, kes pole siiani tunnistanud I maailmasõja aegset üle miljoni inimelu nõudnud genotsiidi armeenlaste vastu.
- Armeenia Apostlik Kirik on ainuke kristlik kirik maailmas, kes tähistab Kristuse sündi ja ristimist ühel päeval – 6. jaanuaril.
- Vaid kolmandik armeenlastest elab oma riigi territooriumil, mistõttu kiriku roll armeenia kultuuri ja keele säilitaja ning edasiarendajana võõrsil on väga oluline.

Nelipühi kirik

Maailmas on ligi 550 miljonit nelipühilast. Paljud nelipühi kogudused on iseseisvad, kuid nelipühilus võib esineda ka teiste kirikute koosseisus.

Eesti Kristliku Nelipühi Kirikul (EKNK) on üle 4000 liikme, kõrgeimaks seadusandlikuks organiks on aastakonverents, mis koguneb iga aasta märtsis. Aastakonverents valib juhtide nõukogu. See nõukogu valib esimehe, kes on ka kiriku juhiks. Euroopa tasandil on EKNK Pentecostal European Fellowship'i (PEF) ja European Pentecostal Mission'i (PEM) liige.

Ajalugu maailmas

19. sajandi lõpul tekkis nii Ameerikas kui ka vanas maailmas mitu innukalt palvetavat ja piiblit uurivat rühmitust, mis keskendusid Püha Vaimu ja pühitsuse vajadusele uskliku elus. Paluti ja oodati ärkamisi ning Püha Vaimu väljavalamist. Peeti palvepäevi ja palveöid.

20. sajandi alguses saidki Ameerikas Rhode Islandis, Massachusettsis, Tennesseees, Lõuna-Dakotas, Lõuna-Carolinas, Kansases, Texases ja mujal alguse Püha Vaimu väljavalamised, mille üheks olulisemaks tunnuseks peeti vöö-

rastes keeltes rääkimist. Piibel kirjeldab nelipühi sündmust, mil Jeesuse apostlid ja järgijad said Püha Vaimu ja hakkasid rääkima võõraid keeli ning selle tunnuse põhjal hakati neid kristlasi kutsuma nelipühilasteks.

Esimeseks nelipühi keskuseks sai Houston Texases, kuid mõne aasta pärast kandus liikumise raskuspunkt Los Angelesesse, kus täheldati 1906. ja 1907. aastal Azusa tänava kirikuhoones suurt Püha Vaimu väljavalamist. Kolm aastat järgemööda peeti seal kolm jumalateenistust päevas. Arvatakse, et 1906.–1908. aastal alanud nelipühi ärkamist koges Ameerikas üle 50 000 uskliku.

Vanas maailmas täheldati sarnast liikumist 1904. aastast alates Wales'is. See liikumine levis kõikjale Euroopas ja kandus edasi Ameerikasse, osutudes ettevalmistuseks sealsele vaimu väljavalamisele. Mõne kuu jooksul ühines liikumisega üle 100 000 inimese.

Tänapäeval on nelipühi liikumine üks kiiremini kasvavaid kristluse vorme maailmas.

Ajalugu Eestis

Eestis rajati esimene nelipühi kogudus 1909. aastal Narvas, ehkki nelipühi liikumisele omast rõõmu ja keeltes rääkimist oli ilmnenu ka varem. Pea samal ajal tekkisid kiiresti kasvavad kogudused ka Tallinnas ja Tartus, 1920. aastatel Rootsi misjonäride mõjul ka Läänemaal, Hiiumaal ja Saaremaal.

Eesti nelipühiluse arengus tõi teatud tagasilöögi 1936. aastal jõustunud Eesti kirikute ja usuühingute uus seadus, mille kohaselt üksikkogudusi enam ei registreeritud. Nelipühi kogudused Eestis ei kuulunud ühisesse liitu, mistõttu tuli tegevus lõpetada või mõne teise kiriku või koguduste liiduga ühineda.

Tunduvalt suurem löök ootas kogudusi 19. juunil 1942, mil hitlerliku idala riigikomissari määrusega likvideeriti ja keelustati Eestis tegutsevad nelipühi kogudused. See määrus astus jõusse alles kaks aastat hiljem, 2. mail 1944. Enamik pastoreid ja koguduse juhte küüditati ja need kes pääsesid, põgenesid võimaluse korral välismaale, kus nelipühi kiriku töö jätkus.

Aastal 1945 kutsuti Eestis tegutsevate usuristimist tunnustavate koguduste esindajad Moskvasse. Seal ühendati kõik Eestis tegutsevad endised nelipühi- ja baptistikogudused, evangeeliumi kristlaste ja priikogudused Moskva Evangeeliumi Kristlaste Baptistide Liiduga. 1950. aasta septembris tuli jälle suur muudatus. Koguduste kirikud ja palvelad võeti ära ja anti ühiseks kasutamiseks Oleviste kirik, mis oli aastaid kasutamata seisnud.

Eesti nelipühi kirik rajati taas 1991. aasta augustis Tallinnas. Algatajateks olid kolm väliseesti nelipühi pastorit Allan Laur ja Märt Vähi Kanadast ning Harry Leesment Austraaliast. Kogudus rajati Tallinnas endises poliitharidusmajas (Sakala Keskuses). Rajati kogudusi üle Eesti. Alustati Eesti Kristliku Kiriku nime all, 1994. aastal muudeti see Eesti Kristlikuks Nelipühi Kirikuks.

Õpetus ja kirikuelu

Nelipühilaste usk on rajatud Piiblile. Piiblit loetakse Jumala veatuks ja autoriteetseks sõnaks, mis annab nii õpetusliku aluse kui ka käitumisnormid praktiliseks kristlikuks eluks. Piibli tõlgendamisel uuritakse ajaloolis-grammatilist tausta ja konteksti ning tuuakse välja ajatud tõesed ja printsiibid.

Nelipühilased usuvad kogu Piibli jumalikku inspiratsiooni: eeldatakse, et Püha Vaimuga täitumine ja Püha Vaimu andide avaldumine on võimalik ka tänapäeval. Nende kõrval rõhutatakse ka vaimu viljade (armastus, rahu, rõõm jne) tähtsust, sest nelipühilaste jaoks on Püha Vaim armastuse, väe ja mõistliku meelega vaim.

Usulised talitused on laste õnnistamine, usuristimine, kogudusse õnnistamine, leivamurdmine (Kristuse surma mälestamine), laulatus, kristlik matus.

Kogudusse õnnistatakse neid, kes on teinud läbi meelearanduse ja kogunud uussündi ning tunnistanud seda muutust oma elus usuristimise kaudu. Nelipühilased usuvad, et armastav Jumal on kutsunud päästmisele ning pakub igavest elu ja õndsust igale inimesele, kuid ta jätab kõigile vaba valiku see kutse vastu võtta või hüljata. Igavest karistust lähevad kandma need, kes tema poolt pakutud armu vastu ei võta.

Nelipühi kiriku tegevusega on kaasas käinud aktiivne misjoni-, diakoonia- ja sotsiaaltöö. Püütakse aidata vange, vaegkuuljaid, alkohoolikuid ja koduse vägivalda all kannatajaid. EKNK kaplanid on kiriku asutamisest peale tegutsenud ka vanglates. On rajatud sotsiaalse rehabilitatsiooni keskus, millest on välja kasvanud Lootuse küla. Lastele ja noortele tutvustatakse kristliku elu põhitõdesid ja käitumisnorme ning põhjendatakse nende järgimise vajalikkust. Regulaarselt palvetatakse haigete eest.

Tunnustatakse ka meediatöö olulisust. Kiriku häälekandjaks on 1924. a ilimumist alustanud ajakiri Valgus, käivitati ka kristlik raadiojaam Raadio 7.

Nelipühilaste jumalateenistust iseloomustavad rõõmsameelne tänapäevane muusika ja ülistuslaulud. Kuulutus on õpetuslik ja konkreetne. Jumalateenistuse vorm on vaba, elav ja väljendusrikas.

Nelipühilastega suheldes tuleb meeles pidada

- Nelipühilaste palve võib toimuda „võrastes keeltes rääkides”, mis võib harjumatu inimest esmalt kohutada, kuna tegemist pole ühegi tuntud keelega.
- Mitmed nelipühi jumalateenistused on suured koosolekud, mille korraldamiseks renditakse linnade suurimad saalid või ilusa ilma korral staadionid.
- Nelipühilased arvavad, et Piibel on inspireeritud Püha Vaimu poolt ning ainus, eksimatu ja autoriteetne Jumala sõna.
- Kuna Piiblit mõistetakse nelipühi ringkondades sõna-sõnalt, siis võidakse eitada mõnd teaduse seisukohta (näiteks evolutsiooni).
- Usulist pöördumist, mida nimetatakse uuesti sündimiseks Pühast Vaimust, peetakse nelipühis oluliseks ja isikliku pääsemise jaoks vajalikuks.
- Nelipühilased arvavad, et inimene võib oma haigusest terveneda Kristuse lunastustöö tõttu ning see on vastus usupalvele.

Eesti Kristliku Nelipühi Kiriku keskus Tallinnas

Jehoova tunnistajad

Maailmas on ligi 7 miljonit Jehoova tunnistajat, kes elavad rohkem kui 230 riigis. Eestis on Jehoova tunnistajaid umbes 4200. Liikumise peakorter ja juhtiv kogu asub Brooklynis, New Yorgis. Kogu maailma Jehoova tunnistajaid koondava Vahitorni Piibli ja Traktaatide Ühingu presidendiks on alates 2000. aastast Don A. Adams. Erinevate regioonide tööd koordineerivad harubürood, mis on jagatud piirkondadeks ja need omakorda ringkondadeks. Igasse ringkonda kuulub tavaliselt umbes 20 kogudust.

Ajalugu

Jehoova tunnistajate organisatsiooni juured ulatuvad 19. sajandi teise poolde. Charles Taze Russell (1852–1916) asutas 1879. aastal Ameerika Ühendriikides ajakirja Siioni Vahitorn, mille ümber kogunes grupp piibliuurijaid. 1880. aastaks oli sellest väikesest piibliuurimisgrupist välja kasvanud terve hulk kogudusi. Aasta hiljem moodustati Siioni Vahitorni ja Traktaatide Ühing mille esimeseks presidendiks sai Russell. Ühingu oluliseks ülesandeks oli Piiblit puudutava kirjanduse levitamine.

Ühing kasvas ja muutus peagi rahvusvaheliseks. Piiblist lähtuvate arvutuste põhjal oli tehtud süngeid ennustusi 1914. aastaks. Ehkki mitmed neist ei täitunud, tõlgendasid Jehoova tunnistajad hiljem seda aega murranguna usulises plaanis – võeti omaks seisukoht, et sel ajal võitis Kristus taevas Saatana ja asus oma taevasele troonile.

Ühingu esimene president Charles T. Russell suri 1916. aastal ning tema järglaseks sai Joseph F. Rutherford. Lisaks Vahitornile hakati välja andma ajakirju Kuldne Aeg ja Ärgake!. Et eristuda ristiusu kirikutest, võeti aastal 1931 endale nimeks Jehoova tunnistajad. 1920. ja 1930. aastatel kasutati laialdaselt raadiot, näiteks 1933. aastal kasutas ühing piibliteemaliste loengute edastamiseks 403 raadiojaama.

Joseph F. Rutherford suri aastal 1942 ning presidendiameti võttis üle Nathan H. Knorr. Hakati korraldama ühtseid õppeprogramme. 1943. aastal rajati misjonäride erivaljaõppekool nimetusega Vahitorni Ühingu Gileadi Piiblikool. Sellest ajast alates on kooli lõpetanuid lähetatud kõikjale maailma maadesse.

Jehoova tunnistajatele on omased suuremad koosolekud ehk konvendid. 1893. aastal toimus Chicagos esimene suurem konvent. Viimane suur rahvusvaheline üksikkonvent peeti aastal 1958 New Yorgis. Selleks kasutati Yankee staadioni ja osavõtjate tipparv oli 250 000. Pärast seda on hakatud rahvusvahelisi konvente pidama sarjana paljudes maades.

Ajalugu Eestis

Esimesi teateid Jehoova tunnistajate tegevusest Eestis on teada 1923. aastast, mil pooldajaid oli paarikümne ringis. 1933. aastal registreeriti nad Eestis omaette ühinguna. Hoolimata tunnistajate vähesest arvust, levitati aktiivselt oma vaateid (ka raadio kaudu).

1940. aastal keelustas nõukogude võim Jehoova tunnistajate tegevuse, samuti olid tunnistajad ebasoovitavad natsistliku Saksamaa okupatsiooni perioodil.

Uus nõukogude okupatsioon tõi kaasa uued repressioonid Jehoova tunnistajate vastu. 1951. aastal püüti küüditada kõiki Jehoova tunnistajaid. See aktsioon oli kavandatud Jehoova tunnistajate ja nende pooldajate täielikuks likvideerimiseks – tabati ja viidi Siberisse 279 inimest, nimekirjadesse kantutest jäid vabadusse vaid mõned.

Uus tõus Siberist naasnud Jehoova tunnistajatele algas kuuekümnendatel. 1967. aastal korraldati koguduste koosseis ümber ja moodustati Tallinna, Tapa, Tartu, Otepää ja Põlva-Räpina kogudused. Need 5 kogudust jäid ligi 15 aastaks ainsateks eestikeelseteks kogudusteks, lisandusid vaid mõned väikesed eraldi asuvad grupid. Alles seitsmekümnendate algupoolel moodustati esimene venekeelne Tartu vene kogudus, mis haldas kogu Eesti venekeelset kuulutajaskonda.

Eesti iseseisvudes kaotati Jehoova tunnistajate tegevuskeeld. 1991. aastal asutati esimene kogudus Tallinna, aasta hiljem Tartusse. Nüüdseks on Jehoova tunnistajate kogudused pea kõigis maakonnakeskustes.

Õpetus ja usuelu

Jehoova tunnistajad usuvad kõikvæelisse jumalasse Jehoovasse, taeva ja maa loojasse. Maailma keerukus ja otstarbekohasus viitab Jehoova tunnistajate arvates sellele, et universumil on ülimalt intelligentne ja vägev looja. Samas ei pea nad Kristust otseselt Jumala pojaks, vaid ideaalseks inimeseks. Piibel on Jehoova tunnistajate arvates Jumala poolt inspireeritud sõna, mis tähendab, et seal sisalduvad looja antud juhtnöörid kõikideks eluvaldkondadeks.

Jehoova tunnistajad ei osale sõdades ja poliitikas. Nad on neutraalsed kõikide poliitiliste jõudude suhtes ning alluvad kõikidele seadustele, mis ei ole vastuolus nende arusaamaga Piibli õpetusest: nii näiteks ei osale nad sõjaväeteenistuses ega avalda austust riiklikele sümbolitele. Jehoova tunnistajad väärtustavad iga inimese õigust elada ja väidavad, et ühelgi teisel inimesel ei ole õigus lõpetada oma ligimese elu. Nad on kindlad, et Jumal ei hinda inimesi rassi, nahavärvi või muude tegurite põhjal. Samuti pole Jehoova tunnistajate arvates alust jagada koguduse liikmeid vaimulikeks ja ilmalikeks.

Jehoova tunnistajad usuvad, et elame tähtsal ajaperioodil, mida Piibel nimetab „viimseteks päevadeks”. See tähendab, et Piibli töotuste kohaselt sekkub Jumal varsti selle maailma asjadesse. Nende uskumuse kohaselt saavad 144 000 valitud Jehoova tunnistajat osa vaimulikust ülestõusmisest ja lähevad taevasse. Ülejäänud ustavad elavad õnnelikult maa peal edasi. Põrgu olemasolu Jehoova tunnistajad ei usu.

Jehoova tunnistajad osalevad ülemaailmses piibliharidusprogrammis ja kuulutavad oma sõnumit kõigile rahvastele. Jehoova tunnistajad usuvad, et Jumalal on õigus inimestele teatud seadusi kehtestada, kuna tema on meid loonud. Samas tahavad nad aidata inimestel mõista Piiblisest kirja pandud põhimõtteid ja tutvustada Jumalat kui isikut, kellega on võimalik lähedasi suhteid luua. Oma usulisi tõekspidamisi levitakse ajakirjade Vahitorn ja Ärgake! abil.

Jehoova tunnistajate koosolekud toimuvad tavaliselt kolm korda nädalas koguduse kuningriigisaalis. Selleks on lihtsa konstruktsiooniga hoone, mille on ehitanud vabatahtlikud tunnistajatest töölisel.

Jehoova tunnistajatega suheldes tuleb meeles pidada

- Jehoova tunnistajad püüavad alati juhinduda Piiblist.
- Õpetust kolmainu Jumalast ja ristimärki kristluse sümbolina peetakse eba-piibellikeks.
- Järgitakse Vana Testamendi vere söömise keeldu (ka vereülekannetest loobumine) ja usuliste kujude kummardamise keeldu.
- Jehoova tunnistajad ei osale valimistel, ei tõuse hümnide laulmisel ega lipu sissetoomisel.
- Jehoova tunnistajad keelduvad sõjaväeteenistusest. 1996. aastal on koostöös riigiga välja töötatud programm, mis võimaldab Jehoova tunnistajatel aja-teenistus päästekompaniides läbi viia.
- Jehoova tunnistajad ei tähista jõule, ülestõusmispuhi ega sünnipäevi.
- Jehoova tunnistajad eitavad mõningaid teaduse seisukohti (näiteks evolutsiooniteooriat).

Baptistid

Maaailmas on umbes 100 miljonit baptisti, kõige enam Ameerika Ühendriikides. Eestis on umbes 6000 baptisti, 83 kogudust ja 90 pastorit. Baptisti kogudused on iseseisvad, kuid koguduste tegevuse koordineerimiseks ning üldisemate küsimuste ühiseks lahendamiseks on moodustatud Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liit (Eesti EKB Liit) koos vanematekogu, juhatuse ning alaliste komisjonidega. Liidu presidendiks on Joosep Tammo. Eesti EKB Liit kuulub Euroopa Baptistide Föderatsiooni ning Ülemaailmsesse Baptistide Liitu.

Ajalugu maailmas

Šveitsi usupuhastuse ajal eraldus Huldrych Zwingli (1484–1531) juhitud põhisuunast väiksemaid liikumisi, kus peeti õigeks ristimist isikliku usu põhjal. Neid tuntakse anabaptistide nime all. Anabaptistide oluliseks tunnuseks oli nende arusaam kogudusest. Nad õpetasid, et kogudusse kuulumine on vabatahtlik, lähtub usulistest veendumustest ja seda ei tohi otsustada riigivõimud. Rahvapärasema, leebema ja suuremate sotsiaalsete nõudmistega suuna tähtsaima esindajana tõusis esile Madalmaadest pärinev Menno Simons (1496–1561) ja tema algatatud mennoniitide liikumine.

Inglismaal kujunes Šveitsi usupuhastuse ideede mõjul mõjukas puritaanide liikumine. Neile oli vastumeelne kiriku piiskoplik struktuur ja kuninga roll kirikupeana, samuti nägid nad ohtu usukommete liiga leiges täitmises.

Puritaanide ja mennoniitide ideede ühendamisel tekkis baptism, millel oli Inglismaal suur mõju eelkõige lihtrahva vagaduse kujundamisel. Esimene baptistikogudus rajati Inglismaal 1609. aastal. 17. sajandi keskel levis baptism Ameerikasse ja kujunes Ameerika Ühendriikides üheks mõjukamaks kirikuks.

Ajalugu Eestis

Esimesed Eesti baptistide kogudused tekkisid 1884. aastal Lääne-Eestis ja Tallinnas. Mõjutajaiks olid kaks Rootsi kooliõpetajat Thóren ja Österblom Noarootsis ning Vormsil ja Peterburi Saksa Baptisti Koguduse jutlustaja Adam Reinhold Schiewe. 1900. aastal koondusid seni iseseisvad kogudused Eesti Baptisti Liitu. Peagi oli liidul oma ajakiri, 1922. aastal rajati Keilasse baptistide jutlustajate seminar.

Samal ajal tekkisid usulise ärkamise tulemusena ka priikogudused (esimene 1882 Ridalas), mida iseloomustas enam tunnetel põhinev usuline elu. Osa neist ühinesid Eesti Baptistide Liiduga.

Evangeeliumi kristlaste vabakogudus sai alguse 20. sajandi alguse vaimuliku ärkamise ajal Tallinnas. 1930. aastatel ühinesid nendega veel mitmed nelipühikogudused, mis olid Eestisse jõudnud paarkümmend aastat varem.

1945. aastal koondati nimetatud neljast liinist pärinevad kogudused riigi survele ühte liitu, mis formaalselt allus Moskvas asunud keskusele. 1989. aastal see alluvusvahekord lõpetati ja liiduna otsustati jätkata vabatahtlikkuse alusel.

Õpetus ja usuelu

Eesti Evangeeliumi Kristlaste ja Baptistide Koguduste Liidu usutunnistuslikuks aluseks on uue ja vana testamendi raamatud. Seejuures määratletakse end piibelliku, kogudusliku, pühitsusliku ja misjoni liikumisena.

Piiblit vaadeldakse kui Jumala sõnumit Pühast Vaimust inspireeritud inimeste kaudu. Piibliraamatute keel, mõtteviis ja kirjanduslik vorm on seotud aja ja kohaga, kust nad pärit on. Seetõttu tuleb uurida ka pühakirja ajaloolist tausta.

Baptistid peavad õigeaks, et ristimisele peab eelnema ristitava isiklik usk ja otsus. Ristimises ühendatakse ristitav kogudusega. Lapsi, kes pole veel ise võimalised ristimise otsust langetama, õnnistatakse.

Püha õhtusöömaaga ehk leivamurdmist mõistetakse kui Jeesuse Kristuse kannatuse ja surma meeldetuletust, tema läheduse ja osaduse kogemist. Püha õhtusöömaag on kõigi usklite osaduse märk oma lunastajaga.

Baptisti kogudused on läbi aegade olnud aktiivsed evangeeliumi kuulutajad. Ka Eestist saadeti 1920. aastatel misjonäre paljudesse riikidesse ja tänapäeval on see tööloik hästi arenenud: talvel korraldatakse evangeelseid nädalaid või nädalalõppe, suvel telgikoosolekuid ja evangeelseid kampaaniaid, toimuvad konverentsid, rajatakse uusi misjonipunkte ja kogudusi. 1989. aastast alustati kogudustes uuesti ametliku noorsootööga, vahepeal toimus töö „põranda all”. Praegu toimuvatest üritustest võiks esile tuua kord aastas toimuvaid Piiblipäevi, lastepäeva, aga ka igakuiseid „Going up”-üritusi, mis toovad kokku sadu noori.

Tartu Salemi Baptistikoguduse kirik

Koguduse elu lahutamatuks osaks on ka piiblitunnid, iseseisev töö etteantud materjalidega ja koolitusprogrammid. Toimuvad kristlikku elu tutvustavad alfa-kursused. Kiriku töötegejaid valmistatakse ette Kõrgemas Usuteaduslikus Seminaris, mis asub Tartus.

Baptistidel on pikaajalised traditsioonid trükiste väljaandmisel. 1904. aastal loodud ajakiri Teekäija ilmub kuukirjana, lastele on mõeldud ajakiri Päikesekiir, pastoritele ilmub infoleht Karjase Kiri ning kord aastas antakse välja palve- ja piiblilugemise kalendrit.

Eesti EKB Liidu koguduste elus on alati olnud oluline osa muusikal. 1997. aastal ilmus uus lauluraamat „Vaimulikud laulud”. Lisaks traditsioonilisele lauluvarale kasutatakse jumalateenistustel ka nüüdisaegset vaimulikku muusikat.

Baptistidega suheldes tuleb meeles pidada

- Baptistidele on väga olulised perekondlikud sidemed ja kogudus. Kord kristlikus abielus olnud ja lahutanud inimese uut abielu ei pruugi kogudus heaks kiita.
- Baptistidele on oluline kiriku ja riigi lahutus.
- Kuna baptistid peavad misjonitööd väga oluliseks, võib suhtlemisega kaasas käia ka oma usu kuulutamine.
- Baptistidele on omane karskuse põhimõte ning nad ei tarvita alkoholi.
- Usuelus on baptistide jaoks oluline isiklik otsustus ja seetõttu on noored harjunud arutlema sügavate eksistentsiaalsete probleemide üle.
- Süstemaatilise muusikatöö tõttu on baptisti perekondade lapsed sageli väga head lauljad ja pillimängijad, tantsimine seevastu võib mõningatel juhtudel olla taunitud.

Kasutatud materjalid

- Au, I., R. Ringvee 2000. Kirikud ja kogudused Eestis. Tallinn: Ilo.
- Bowker, J. 2004. Maalma usundid. Tallinn: Varrak.
- Gordon, M. S. 2001. Islam. Tallinn: Valgus.
- Jürgenstein, T. 2002. Ajalik ja ajatu. Metoodikajuhend. Eesti Kirikute Nõukogu.
- Jürgenstein, T., R. Ruut; T.-E. Friedenthal 1999. Kiriku ajalugu ja tänapäev. Tallinn: Koolibri.
- Lowenstein, T. 2001. Buddha tee. Tallinn: Ilo.
- Messori, V. 2001. Üle lootuste läve. Intervjuu paavst Johannes Paulus II-ga. Eesti Ekspress.

- Dhammapada 2005. Paali keelest tõlkinud, saatesõna ja seletused kirjutanud Linnart Mäll. TÜ orientalistikakeskus, Budismi Instituut.
- Teekond teiseveas ajas 2005. Toimetanud Pilli, T. Tartu: Kõrgem Usuteaduslik Seminar ja Sõnasepp OÜ.
- Self, D. 1998. Suurusundid. Tallinn: Koolibri.
- Shaughnessy, E. L. 2002. Hiina. Taevadraakoni maa. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Sild, O., V. Salo 1999. Lühike Eesti kirikulugu (käsikiri). Tartu.
- Special Eurobarometer 2005. – Social values, Science and Tehnology. Special Eurobarometer, June 2005. europa.eu.int/comm/public_opinion/archives/ebs/ebs_225_report_en.pdf 19.09.2005

Lisa

Suuremad Eestis registreeritud usulised ühendused (seisuga 01.12.2006)
(www.siseministerium.ee/?id=16682)

Kirikud:

Eesti Evangeelne Luterlik Kirik (164 kogudust)
 Eesti Apostlik-Õigeusu Kirik (55 kogudust)
 Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik (30 kogudust + 1 naisklooster)
 Eesti Metodisti Kirik (26 kogudust)
 Eesti Kristlik Nelipühi Kirik (26 kogudust)
 Eesti Karismaatiline Episkopaalkirik (4 kogudust)
 Eesti Karismaatiline Osaduskirik (4 kogudust)
 Roomakatoliku Kiriku Apostellik Administratuur Eestis (8 kogudust +
 1 Kreekakatoliku Kiriku Kogudus; 1 munga- ja 5 nunnakloostrit)
 Eesti Uusapostlik Kirik (3 kogudust)

Koguduste liidud:

Eesti Evangeelium Kristlaste ja Baptiste Koguduste Liit (83 kogudust)
 Adventistide Koguduste Eesti Liit (19 kogudust)
 Eesti Evangeeliumi Kristlaste Nelipühilaste Koguduste Liit (3 kogudust)
 Eesti Evangeelsete ja Vabakoguduste Liit (6 kogudust)
 Eesti Vanausuliste Koguduste Liit (8 kogudust)
 Eesti Kristlike Vabakoguduste Liit (Elu Sõna; 7 kogudust)

Eesti Jehoova Tunnistajate Koguduste Liit (11 kogudust)

Taarausuliste ja Maausuliste Maavalla Koda (4 koda)

Eesti Baha'i Koguduste Liit (4 kogudust)

66 üksikogudust sh:

Viimse Aja Pühade Jeesuse Kristuse Kiriku Eesti Kogudus

Eesti Juudiusu Kogudus

Eesti Islami Kogudus

Eesti Muhameedlaste Sunniitide Kogudus

Krišna Teadvuse Eesti Kogudus

Tiibeti Budismi Nyingma Eesti Kogudus

Eesti Budistlik Kogudus Drikung Kagyu Ratna Shri Keskus

Kogudus Päikese Hiis

Kogudus Tarbatu Hiis

Eesti Evangeelne Vennastekogudus

Eesti Evangeeliumi Vennasteühing

Eesti Kristlik Ühinemise Kogudus

Armeenia Apostliku Kiriku Eesti Püha Gregoriuse Kogudus

KUIDAS MÕISTA INIMESI VÕÕRAST KULTUURIST?

AUNE VALK,

Tartu Ülikooli avatud ülikooli keskuse juhataja

„Erinevused on elu paratamatus. Kas nad lisavad meie elule värtsi või hoopis ärritavad meid, on üks kaasaja peamisi psühholoogilisi, sotsiaalseid, kultuurilisi ja poliitilisi küsimusi.”

(John Berry)

I Sissejuhatus

1. Sarnast enam kui erinevat

Pagulased seostuvad meile ennekõike teistsuguse kultuuritaustaga, mis näib meid eristavat enamgi kui nende kannatused ja läbielamised. On selge, et kultuurid ei ole ühesugused ning kultuuridevahelised erinevused võivad põhjustada arusaamatusi suhtlemises, kuid hoolimata erinevatest kogemustest on meis inimestena ühiseid jooni palju enam kui erinevaid.

Ühe rahvuskultuuri sees on erinevused enamasti suuremad kui rahvusgruppide vahel. Kindlasti erineb vanem maalt pärit Eesti naine enam Tallinna noormehest kui mõnest teisest maanaisest meiega sarnases majanduslikus olukorras olevas riigis. Seega pole olulised üksnes rahvus või nahavärv, vaid samavõrra ka inimese positsioon, kogemus, huvid jne oma kultuuri sees. Muidugi erinevad inimesed ka individuaalsete omaduste (isiksusejoonte, intelligentsuse jm) poolest. Seega ei saa kõiki inimestevahelisi erinevusi taandada kultuurist tulenevateks.

2. Kultuur = rahvus = riik = rass = usk = keel?

Sageli võrdsustatakse keelest, rassist, rahvusest ja usust tulenevad erinevused kultuurierinevustega. Üldistatult teen seda ka antud artiklis, kuid samas võib kultuurierinevustena käsitleda ka erinevusi põlvkondade, linnast ja maalt pärit inimeste või muusikaelistuste vahel.

Hollandi kultuuripsühholoogi Ype Poortinga määratluse kohaselt on kultuur jagatud/ühiste piirangute kogum, mis määrab teatud grupi käitumis-

repertuaari. Need piirangud sisaldavad endas nii seesmisi (geneetilisi või kultuurilisi) kui ka väliseid (ökoloogilisi, sotsiaalmajanduslikke, ajaloolisi ja situatsioonilisi) piiranguid.

Kultuure võrdlevates uurimustes kattub kultuuri piir sageli geograafilis-poliitilise riigipiiriga, kuid erinevused ühe kultuuri (ehk riigi) sees võivad olla suuremad kui erinevate kultuuride (riikide) vahel.

3. Erinevused on väärtus

Kultuurierinevuste puhul tuleb mees pidada, et need pole objektiivsed, olemuslikud, ületamatud eripärad. Pigem on erinevuste aluseks majanduslikest võimalustest, kasvatuses, haridusest ning meediast saadud mõjutused. Pea kõik, mis on õpitud, on vajadusel ning tingimuste muutudes ka ümberõpitav. Samas pole kultuurierinevused (ka siis, kui nad avalduvad ühes ühiskonnas või klassiruumis) midagi sellist, mille vähendamise poole peaks püüdlema, pigem vastupidi. Globaliseerivas maailmas on kultuuride erinevuste säilitamine omaette väärtus. Rääkimata sellest, et kultuuriidentiteedi hoidmine toetab indiviidi minapilti ja psühholoogilist heaolu.

Loomulikult on situatsioone, kus kultuuridevahelised erinevused tekitavad arusaamatusi või väärarusaamusi, eriti neil juhtudel, kui kontakt ei ole vabatahtlik, kui ollakse erineva staatusega ning erinevused on väga suured (erinevad nii keel, usk, nahavärv kui ka väärtused jm). Kindlasti on kontaktid põgenikega ses mõttes ühed keerukaimad, kuna nemad ei tule ju tavaliselt Eestile lähedastest riikidest, ei viibi kodumaalt eemal vabatahtlikult ja tõenäoliselt tunnetavad ametnikega suheldes staatuse erinevust. Samas võiks kultuurierinevusi vaadata siiski kui võimalust õppida ja kogeda midagi uut, laiendada oma maailmapilti. Võti seisneb selles, kuidas kultuurierinevusi tajutakse, kui suure erinevusena neid näakse (kui suur psühholoogiline distants tekib näiteks õigeusklikega, kes tähistavad jõule kaks nädalat hiljem või islamiusulistega, kes kannavad pearätti?).

4. Erinevused on konstrueeritud

Rootsi teadlased Lange ja Westin on näidanud, et gruppidevahelised erinevused tulenevad pigem meie tajust kui objektiivsetest erinevustest. Me näeme sotsiaalseid erinevusi kontrastide mitte sujuvate üleminekutena ning rõhutame erinevust ühes aspektis, samas kui paljudes teistes asjades võivad grupid olla sarnased. Nii näiteks rõhutatakse eestlaste ja lätlaste eristamisel keelte erinevust, kuid

jäetakse kõrvale sarnasused religioonis, ajaloos ja kommetes. Mustanahaliste puhul nähakse domineeriva erinevusena sageli nahavärvust ning nii ei märgata seda, mis meid ühendab.

Erinevuste ületähtsustamine ning problematiseerimine näib olevat kultuuri-erinevustele iseloomulik. Üheks võimalikuks seletuseks on soov säilitada eripärrast, tähenduslikku ja enesehinnangut toetavat identiteeti. Erinevuste olemasolu ja nende rõhutamine aitab piiritleda „oma gruppi” ja defineerida ennast teatud grupi liikme või kultuuri esindajana. On palju kultuure ja nähtusi, mida defineeritaksegi teistest eristamise või teistele vastandamise kaudu ning mille tähendus tuleb ilmsiks vaid teades, kes on „teine”. Nii näiteks olid eestlaste jaoks nõukogude ajal (ja on praegugi) „teiseks” venelased, linnakultuuri saab defineerida eripärasena maakultuuriga võrreldes jne.

Teiste kultuuridega suhtlemisel tuleks silmas pidada, et eestlastele on oma suhteliselt kõrge etniline eristamine – gruppidevahelisi piire peetakse olulisteks ja selgeteks, üldjuhul ei peeta võimalikuks samaaegselt kahte kultuuri kuulumist, eelistatakse suhelda oma grupi liikmetega. Seega kalduvad eestlased kultuurierinevusi ületähtsustama ning end teistele vastandama. Seda on hea teada, sest enda hoiakuid teadvustades on võimalik neid kontrollida ning vajadusel muuta.

5. Kultuur – õpitav, juurdeõpitav, ümberõpitav

Tänapäeval valitseva arusaama kohaselt on kõik, mis on sotsiaalselt loodud, vajadusel ümberõpitav. Nii etniline, rahvuslik kui ka kultuuriline identiteet on elu jooksul omandatud, järelikult ka unustatav ja ümberõpitav. Eriti lihtne see siiski pole. Lapsepõlves omandatud identiteet võib muutuda olemuslikuks osaks inimese minast, mis küll elu jooksul muutub, kuid pole täielikult vahetatav. Identiteeti mõjutavad ka kaasasündinud isiksuseomadused. Loomulikult ei mõjuta isiksus konkreetse kultuuri valikut, küll aga võib avatumatel ja ekstravertsematel inimestel olla tugevam etniline uhkus. Seega võivad teatud kaasasündinud isiksuseomadused lapsepõlvkogemustega kombineerudes kujundada üsna spetsiifilise identiteedi, mida pole hiljem lihtne muuta.

Sarnaselt võib läheneda ka rassi ja rassiidentiteedi küsimusele. Ühest küljest on rassi teema kultuuridevahelises suhtlemises ja kultuuridevahelistes uuringutes eraldiseisev, kuna tegemist on visuaalse erinevuse ja kaasasündinud eripäraga. Samas, erinevalt ca 30 aasta tagusest arusaamast, et maailm koosneb väga diskreetsetest rassidest, on loobutud inimeste objektiivsest grupeerimisest,

vähemalt ei tehta seda kultuuridevahelises psühholoogias. Nii nagu eestlane on individualistlik või kollektivistlik sõltuvalt taustsüsteemist, sõltub ka tumedama nahavärviga inimese rassimääratlus kontekstist. Eestlaste kui põhjamaalaste jaoks on valdav osa maailma rahvast tumedanahalised.

Sünniga antud nahavärvile võib küll konstrueerida erinevaid identiteete, kuid nende konstruktsioonide piirid on sageli siiski ühiskonna poolt ette antud. Kultuuriidentiteeti, rahvuslikku ja etnilist identiteeti on vähemalt teoreetiliselt võimalik muuta või varjata. Nahavärvi erinevus paistab aga silma. Inimesel ei pea olema tugevat rassiidentiteeti, ta võib soovida seda isegi varjata, kuid kui ta just selle tunnuse tõttu ümbruskonnast eristub, siis kinnitavad teised paratamatult ja sageli ka pahaaimamatult tema teistsugusust. Näiteks kirjeldas üks Saksamaal elav Türgi päritolu naine, kuivõrd teda häirib, kui teda vaid päritolu ja veidi tumedama nahavärvi tõttu moslemiks kutsutakse, ehkki ta on Saksamaal sündinud, Saksa kodakondsusega, mitteusklik. Samamoodi häirib eestlasi, kui meid rahvusvahelises suhtluses nõukogude okupatsiooni tõttu sõnaga *ex-soviet* tähistatakse. Identiteet, mis mingist vaatenurgast on kindlasti õige, pole meie poolt vabalt valitud ega soovitud. Pigem eelistame olla põhjamaalased.

Ehkki erinevast rassist pärit inimesed on Eestis endiselt suureks harulduseks, on seda probleemsemad mõnede noorte reaktsioonid mustanahaliste suhtes. Isiklike kontaktide puudumine teiste kultuuridega süvendab eelarvamusi, sest võõras näib ohtlik. Võiks loota, et kultuurikontaktide tihenemisega leevenevad ka probleemid, ehkki eelarvamuste vähendamisele peab kaasa aitama nii hariduse kui ka koduse kasvatusena. Pagulastega suheldes on küsimus, kellena nemad ennast määratleda tahavad, eriti terav. Kas määratlemise aluseks võetakse etniline või usuline identiteet, oma endise riigi identiteet või midagi muud. Igal juhul peaks jätma inimesele võimaluse ennast ise määratleda. Isegi juhul, kui enesemääratlus ei ole ametlikult võimalik, võib see psühholoogiliselt väga oluline olla. Vastasel juhul võib juhtuda, et identifitseerime pagulast teda tagakiusanud režiimi, etnilise või usulise grupi kaudu (võrdluseks meenutus Nõukogude passiga eestlastest).

6. Kultuurilist kuuluvust saab valida

Eelnev arutelu viib selleni, et nii kultuurilist, rassilist, etnilist kui ka rahvusliku identiteeti peab saama vabalt valida. See ei tohiks olla piiratud vaid vanemate rahvuse või koolis valitseva ühekultuurilise õppekava poolt. Loomulikult tekib

iga identiteet erinevate osapoolte dialoogi käigus ning ainuisikuliselt oma identiteeti määratleda on pea võimatu. Samas on nii üksikisiku kui ka ühiskonna seisukohalt halb, kui ühiskonnas või koolis on selle dialoogi asemel enamus-kultuuri monoloog.

Multikultuurilise hariduse üks olulisemaid ülesandeid on anda kõigile lastele võimalus hoida ja tugevdada oma päritoluidentiteeti ja aidata luua uusi identiteete. Kui õppekava ja õpetaja ei suuda süvitsi tegeleda kõikide kultuuridega, siis peab õpetuses olema koht, kus kõrvuti riikliku identiteediga saaks lapse oma päritoluidentiteet vabalt kujuneda.

Kuna kultuuriidentiteedi seisukohalt on teismelise vanus üks olulisemaid identiteedi kujunemise aegu, siis on koolil ja haridusel väga oluline roll kaksik- (mitmik-) identiteedi kujundamisel. Neutraalseks viisiks on seejuures informatsiooni ja teadmiste andmine, respekti süvendamine erinevate kultuuride suhtes, erinevate kultuuride avaldumisvormide julgustamine jm. Samuti tuleb teadvustada, et mitmesse kultuuri on võimalik kuuluda ka samaaegselt, kuigi alati ei peeta seda elementaarseks. Üks näide eestlasest, II maailmasõja järgse pagulase tütrelt (isa eestlane, ema rootslane), kes 23-aastaselt kirjeldas oma identiteediotsinguid järgmiselt.

„Isa tegi mulle juba väga varakult selgeks, et ma olen eestlane. Just isa, sest see oli tema jaoks nii oluline! Kui ma noorem olin, siis ma ütlesin alati, kui keegi küsis, et ma olen eestlane. Kuna isa ütles, et sa ei ole üldse rootslane, et sa oled eestlane, siis ma tundsin, et ma pean valima, aga seda mul ei ole ju tarvis teha. Nooremana ma tundsin, et see oli nagu mingi identiteedikriis, et kas ma olen rootslane või eestlane. Kui ma olin 15, siis ma sain aru, et see on OK, ma võin olla mõlemad.”

Sarnase valiku (või valikupuuduse) ees võivad olla paljud pagulasnoored (ning teised mitte-Eesti päritolu noored) ka Eestis. Kindlasti on neid vanemaid, kes ütlevad oma lapsele: „Sa ei ole üldse eestlane, sa oled moslem/serblane/...”, samal ajal kui üldine suhtumine ei aktsepteeri mustanahalist või islamiusku eestlast. Nii tunnevad need lapsed, et nad peavad valima. „Aga seda ei ole ju tarvis teha.”

7. Kui keel pole takistus

Kui rassi- ja keeleerinevused on mingil määral objektiivsed (ehkki rasside segunemine ja mitmekeelsus muudavad selle väite küsitavaks), siis subjektiivne (rahvus)kultuuriline erinevus võib olla palju probleemsem. Üheks põhjuseks on asjaolu, et kultuurierinevustel pole alati selget silmatorkavat välist tunnust nagu

Foto: Leida Lepik

Lapsed Khyberi kurul, Pakistani ja Afganistani piiril

teistsugune nahavärv või ilmselgelt arusaamatu keel. Kultuur avaldub suhtlemisviisis, inimsuhetes, väärtuseelistustes, kommetes ja paljudes pisiasjades, mille olemasolu me ei pruugi ühekultuurilises keskkonnas tajuda. Kultuuriliselt ja rahvuslikult ühtses keskkonnas rakenduvad ka keelelised toimimismallid tavaliselt õigesti ja siis ei märgatagi kultuuri osatähtsust.

Näiteks on Krista Vogelberg oma uuringutes näidanud, et võõra keele hea oskus ilma kultuurilist konteksti tabamata võib tekitada veel enam segadust kui halb keeleoskus. Mida paremini osatakse võõrast keelt, seda suurem on vestlusest osavõtjatel oht üksteist vääriti mõista, kuna eeldatakse, et grammatiliselt keelt valdav inimene oskab selles keeles ka toimida. Kui kõneleja võõrkeele grammatikas eksib, siis mõistetakse, et rääkija on võõramaalane, ent kui rääkija valdab võõrkeele sõnavara ning grammatikat, kuid rikub keele vestlusnorme, ei pea vestluspartner eksimust mitte keeleveaks, vaid rääkija personaalseks puuduseks.

II Kultuurierinevused uuringutes

Eristada võib nõ tegelikke ja stereotüüpseid kultuurierinevusi. Tegelike erinevuste puhul mõõdetakse eri kultuurides elavatel inimestel mingit näitajat ja saadud tulemuste põhjal kõrvutatakse kultuure. Mis näitajat võrdluses kasutatakse, on seejuures kriitilise tähtsusega ning peaks olema üsna ilmne, et see, mis on

oluline ühes kultuuris (nt Ameerikas, kust paljud uuringud alguse saavad), ei pruugi olla tähtis mõnes teises. Siiski on viimasel paarikümnel aastal tehtud mitmeid uuringuid, mis käsitlevad mingit kindlat omadust kümnetes kultuurides üle maailma.

Järgnevalt tuleb juttu suhtlemise madalast ja kõrgest kontekstist, kultuuri-dimensioonidest, väärtustest ning eri kultuuride suhtumisest aega ja ruumi. Räägime ka stereotüüpsetest erinevustest, milles uuritakse, mida teised (teiste kultuuride esindajad) konkreetsest kultuurist arvavad. Ehkki stereotüüpe peetakse sageli kallutatuks, on arvatavasti neiski terake tõtt. Viimaks vaatame, mida mingi kultuuri esindajad ise oma rahvuse juures oluliseks peavad.

1. Madal ja kõrge kontekst

Üks esimesi ambitsioonikaid viise kultuuridevahelise suhtlemise erinevusi mõista kuulub Edward T. Hallile, kes eristas madala ja kõrge kontekstiga kultuure.

Kõrge kontekstiga kultuurides on ühiste teadmiste määr suur ning enamik informatsiooni sisaldub kontekstis, mistõttu verbaalne sõnum võib sisaldada vähem infot. Inimestelt eeldatakse ühesuguseid tõekspidamisi ja kindlate normide arvestamist. Kõrge kontekstiga on näiteks lähedastes ja pikaajalistes suhetes olnud inimeste suhtlemine, milles mitmesugused märgid annavad edasi terveid sõnumite aהלaid. Kõrge kontekstiga on nt Kreeka, Hispaania, Prantsusmaa ja Aasia maad.

Madala kontekstiga kultuurides info verbaliseeritakse ehk asjast räägitakse otse. Seetõttu on jutu tähendus nii omadele kui ka võõrastele kergemini mõistatav. Samas võib kõrge kontekstiga kultuuri esindaja sellist suhtlemist ebaviisakaks pidada. Madala kontekstiga kultuuris peetakse võimalikuks väärtuste, tõekspidamiste ja normide paljusust. Madala kontekstiga on näiteks Šveits, Skandinaavia-maad, USA. Ka Eestit võib pidada pigem madala kontekstiga kultuuriks.

Konteksti tase mõjutab kõiki suhtlusaspekte. Madalat konteksti on seostatud individualismiga ja kõrget kollektivismiga. Kõrge kontekstiga kultuurides tehakse omade ja võõraste vahel suuremat vahet ja loodetakse üksteisele enam kui madala kontekstiga kultuurides. Kui kõrge kontekstiga kultuurist pärit inimene räägib millestki, mis teda vaevab, siis loodab ta, et vestluskaaslane seda ise aimab ning ta ei pruugi olla rääkides detailne. Selle tulemus on, et jutt käib asja ümber, kuid asjast endast ei räägita. Vestluspartneri ülesanne on kõnelejust õigesti aru saada.

Kõrge kontekstiga kultuuri esindajad tajuvad madala kontekstiga kultuuri esindajaid vähem meeldivate ja vähem usaldusväärsetena ning vastupidi. Kõrge

kontekstiga kultuuri esindajad räägivad vähem, kuid eeldavad, et ka mitteverbaalne sõnum on mõistetav. Samas on nad osavamad mitteverbaalsete märkide jälgijad ja arvestajad.

Näiteks võib eestlastele tunduda, et mitmed Lõuna-Euroopa rahvad ei oska asju ajada, sest nad räägivad palju, kuid ei puuduta (eriti negatiivse teema puhul) probleemi ennast. Vaatamata sellisele suhtlemisviisile suudetakse probleemid omavahelises vestluses siiski ära lahendada ning ka inimestevahelised suhted on (vähemalt pealtnäha) head, kuna teisele halvastiütlemist välditakse. Eestlased jt põhjamaalased võivad seevastu oma otseütlemisega paljudele teistele veidi hirmutavalt või ebaviisakalt mõjuda.

Mitmetele kultuuridele, kust meie riiki pagulasi tuleb, on suhtlemisel oma ne kõrge kontekst. Rääkides oma probleemidest kaude, loodavad pagulased, et eestlasest ametnik või õpetaja neid mõistab. Kui te pole päris kindel, kas saite täpselt aru, mida teisest kultuurist pärit kaasvestleja öelda tahtis, on mõistlik jutu sisu oma sõnadega kokku võtta ning veenduda, kas olete teda üheselt mõistnud.

Kõrge ja madala kontekstiga seostub ka eestlaste oskamatus ning soovimatus rääkida lihtsalt viisakusest (nn *small talk*) või suhete loomise ja hoidmise eesmärgil, mida väga paljude kultuuride esindajad teevad. Näitena võiks tuua ühe sakslase kirjelduse suhtlemisest eestlasega (raamatust „Eesti ja eestlased teiste rahvuste peeglis”). Mida võiks eestlane Mart alltoodud näites teisiti teha, et Rasmus end vestluses paremini tunneks?¹

- Rasmus (sakslane): „Kuidas läheb?”
- Mart (eestlane): „Normaalselt”
- Rasmus: „Mida nädalavahetusel tegid?”
- Mart: „Suusatamas käisin”
- Rasmus: „Oo, vahva, kas pere oli kah kaasas?”
- Mart: „Jah.”
- Rasmus: „Oli mõnus lumi?”
- Mart: „Normaalne.”
- Rasmus (tunneb end juba päris idioodina): „Kas olid valgustatud rajad?”

1 Selle vestluse sõnum on: „Mul on tore sind näha, kas sul on ka?” Lühilausestega vastuste asemel võiks Mart ka omalt poolt vestluspartneri tegemiste suhtes huvi üles näidata.

Lapsed Kashmiiris Srinagari linnas

2. Kultuuridimensioonid

Kõige kuulsam kultuurierinevuste võrdlusuuring on kindlasti Geert Hofstede töö kultuuridimensioonidest. Hofstede eristab nelja kultuuridimensiooni:

- a) individualism-kollektivism;
- b) võimukaugus;
- c) ebakindluse vältimine;
- d) maskuliinsus-feminiinsus.

a) **Individualism-kollektivism** kirjeldab inimese ja grupi vaheliste seoste tugevust. Individualistlikes kultuurides, kus inimestevahelised sidemed on nõrgad, oodatakse, et igaüks hoolitseks ennekõike enda ja oma lähedaste eest. Kollektivistlikes kultuurides on aga olulised tugevad grupid (suguvõsa, hõim või religioosne kogukond). Inimestelt oodatakse, et nad oleksid oma grupile pühendunud ning vastutasuks pakub grupp neile kaitset ja hoolitsust. Individualism on kõrge Angloameerika maades – USA-s, Austraalias, Suurbritannias, Kanadas, aga ka Skandinaavias ja Hollandis. Kollektivistlikud riigid on Panama, Ecuador, Guatemala, Venezuela ja Columbia ning teised Ladina- ja Lõuna-Ameerika maad, samuti paljud maad Aafrikas ja Aasias. Individualism on tugevalt seotud riigi rikkusega. Rikkamate riikide elanikud on individualistlikumad kui vaeste riikide elanikud. Samas ei ole seost individualismi ja majanduskasvu vahel.

Eestlaste paiknemine individualismi-kollektivismi teljel on vastuoluline. Eestlaste endi arvates on nad äärmuslikud individualistid. Kultuuridevahelise psühholoogia ekspertide hinnang aga paigutab Eesti veenvalt kollektivistlike maade sekka. Kahe ülemaailmse väärtusuuringu järgi on Eesti paiknemine kahetine. Kui Schwartzi 1988–1992 kogutud andmete põhjal paigutub Eesti kollektivistlikumate riikide hulka, siis Ingleharti ja Baker'i (2001) uurimistulemused näitavad, et Eesti kultuur sisaldab samaaegselt nii individualistlikke kui kollektivistlikke omadusi.

- b) **Võimukaugus** kirjeldab, mil määral peetakse võimu ühiskonna loomulikuks osaks ning lepitakse selle ebavõrdse jaotumisega kultuuri liikmete vahel. Võimukaugus on kõrgem neis riikides, mille elanikkond on suurem või vaesem ning seal, kus on vähem kaasaegset tehnoloogiat ja enam traditsioonilist põllumajandust. Võimukaugus on seotud ka riigi asukoha geograafilise laiuskraadiga – mida kaugemal on riik ekvaatorist, seda madalam on võimukaugus. Madalamat võimukaugust soodustavad ka linnastumise kõrgem protsent, suurem sotsiaalne mobiilsus, parem haridussüsteem, arvukam keskklass. Võimukaugus on madal Skandinaaviamaades ning Uus-Meremaal, kuid kõrge Aasias, Araabiamaades ning Ladina-Ameerikas.
- c) **Ebakindluse vältimine** näitab, mil määral inimesed tunnevad end ähvardatuna või ebakindlana tundmatute olukordade ees. Ebakindlust hästi taluvates maades peetakse teadmatust ja ebakindlust normaalseks elu koostisosaks. Uutes ja ebaselgetes olukordades ei tunta ennast ebamugavalt, pigem suhtutakse neisse uudishimuga. Reeglitesse suhtutakse loominguliselt – mida järgida ei saa, seda tuleb muuta. Ebakindlust halvasti taluvates riikides on seevastu palju täpseid seadusi ja reegleid, millest tuleb alati ka kinni pidada. Elanikel on kindel ettekujutus, mis on hea, mis halb; ebakindlust ja kõhklemist ei taluta. Ebakindlust ei talu hästi Euroopa lõunapoolsemad maad – Kreeka ja Portugal, aga ka Belgia, Jaapan, Guatemala ja Uruguai. Ebakindlust taluvad hästi Rootsi, Taani, Iirimaa, Suurbritannia, Jamaika ja Singapur.
- d) **Maskuliinsus-feminiinsus** näitab kui võrd rõhutatakse kultuuris maskuliinseid väärtusi (edukus, ambitsioonikus, materiaalsed väärtused) vastandina feminiinsetele väärtustele (elukvaliteet, meeldivad inimsuhted, vastastikune hoolivus ja sõltuvus). Maskuliinsed väärtushinnangud on iseloomulikud Jaapanile, mitmetele mandri-Euroopa maadele (Itaalia, Austria, Šveits) ning Kariibi mere äärsetele Ladina-Ameerika riikidele (Venezuela). Feminiinsed väärtuseelistused on valdavad Skandinaavias, aga ka Hollandis, Costa

Ricas, Tšiilis ja Portugalis. Lisaks eeltoodud neljale dimensioonile on hilisemates uuringutes peetud oluliseks sisse tuua ka viies dimensioon.

- e) **Pikaajaline orientatsioon** näitab, kui võrd on ühiskond pühendunud traditsioonilistele, tulevikku suunatud väärtustele nagu kokkuhoidlikkus ja püsivus. Pikaajalise orientatsiooniga maades on kõrge töö-eetika. Antud dimensioon toetub Konfutsiuse õpetusele ning on lisatud, et kirjeldada Hiina kultuuri. Pikaajaline orientatsioon on tugev Hiinas, Hongkongis, Taiwanil, Jaapanis ja Lõuna-Koreas. Lühemaajalise orientatsiooniga on aga Angloameerika maad, Pakistan, Filipiinid ja Nigeeria.

3. Väärtused

Väärtused on soovitud eesmärgid, mis juhivad inimese elu situatsioonist sõltumata. Väärtused küll muutuvad majanduslike ning poliitiliste arengute tõttu, kuid see võtab aega. Hoiakute, vaadete ja käitumise erinevuste aluseks on eri kultuuridest pärit inimestel erinevad väärtused. Väärtuste erinevused on ka paljude konfliktide allikaks.

Suurima väärtusuuringu autor Ronald Inglehart (2006) eristab kahte peamist väärtuste dimensiooni – **ellujäämine versus eneseväljendus** ning **traditsioonilisus versus ilmalikkus-ratsionaalsus**. Kultuurides, mis rõhutavad ellujäämisega seotud väärtusi, on suhteliselt madal subjektiivse heaolu tase. Inimeste tervis on halvem, teiste gruppide suhtes ollakse vähem tolerantsed, ei usalda ta üksteist, valitseb sooline ebavõrdsus, rõhutatakse materialistlikke väärtusi ning suhtutakse soosivalt autoritaarsesse võimu. Traditsioonilisi väärtusi hindavad kultuurides rõhutatakse religiooni (ka isamaa ja perekonna) tähtsust, usutakse, et on olemas absoluutne hea ja halb, individualistlike püüdluste asemel peetakse oluliseks grupile ja autoriteedile allumist.

Pea kõikides industriaalühiskondades on väärtused nihkunud traditsioonilisuse rõhutamisel ilmalik-ratsionaalsuse suunas (Inglehart ja Baker, 2001). Kui ühiskond on lõpetanud industrialiseerumise ning muutub teadmistepõhiseks ühiskonnaks, tekib väärtuste muutumises uus nihe – suund eneseväljenduse väärtustamisele. Seega võivad väärtused muutuda, kuid nad ei tee seda üleöö.

Võib üsna kindlalt väita, et suur osa pagulasi tuleb riikidest (Aafrika, Aasia, Ida-Euroopa), kus väärtustatakse traditsioonilisust ja ellujäämist, austatakse enam perekonda, oma kultuuri ja religiooni, kuid asüüli püüavad nad leida vastandlike väärtustega riikidest (Lääne-Euroopa, Angloameerika maad), kus hinnatakse hoopis individualistlikke püüdlusi – peetakse oluliseks ennast aren-

dada, rõhutatakse üksikisiku vabadust ennast väljendada, tähtsustatakse poliitilist ja kodanikuvabadust, hinnatakse kõrgelt tolerantsust ja usaldust. Väärtuste konflikt pagulaste ning ühiskonna vahel on juba etteaimatav. Seda enam, et pagulased ei saavuta niipea laiema ühiskonnaga võrreldavat turvatunnet ning heaolulaset, mis omakorda kinnitab väiksema kogukonna (oma päritolugrupi, suguvõsa, religioosse grupi) kokkuhoidmisvajadust. Kokkuhoidmine omakorda taastoodab traditsioonilisi väärtusi.

Väärtuste konfliktiga on lihtsam toime tulla, kui seda ette teada ning osata arvestada, et hoolimata püüdlustest ei muutu väärtused üleöö. Liiga radikaalne oma väärtuste pealesurumine võib aga tekitada hoopis kaitseseisundi.

4. Suhtumine aega

Kui väärtuserinevustest tingitud vastuolud on põhimõttelised ning võivad viia suurte konfliktideni, siis igapäevaelus võib vast enim segadust põhjustada inimeste erinev suhtumine aega ja ruumi. Kuna suhtumist aega ja ruumi peetakse sageli inimese isikuomaduseks, mitte kultuurist tingitud eripäraks, põhjustavad erinevused mittemõistmist ning solvumist. Eesti keeles on erinevate kultuuride aja- ja ruumikäitumisest pikemalt kirjutanud Hille Pajupuu oma raamatus „Kuidas kohaneda võõras kultuuris” ning Rene Altrov ja Hille Pajupuu raamatus „Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis”.

Suhtumist aega võib lihtsustatult jagada kaheks. On monokroonseid kultuure, kus tehakse korraga ühte asja ja polükroonseid kultuure, kus tegeletakse paralleelselt mitme asjaga. Eriti ehedalt ilmneb selline käitumine, kui võrrelda Põhjamaade ning Vahemere maade teenindust baaris. Kui Põhjamaades on tavaks, et teenindaja tegeleb ühe kliendiga korraga ning teised ootavad kannatlikult oma aega, siis Vahemere maades suhtleb teenindaja analoogses situatsioonis sageli samaaegselt kolme inimesega. Ühele inimesele kohvi valmistades ootab baarmen samal ajal eelmise kliendi raha ning kuulab järgmise soovi või vähemalt vaatab talle otsa ning noogutab. Kui põhjamaalane võib sellises situatsioonis segadusse sattuda, siis lõuna-eurooplane tunneb end vastupidises olukorras solvatuna, et miks teenindaja ei pööra talle tähelepanu, kui eelmine klient oma rahakoti kallal kohmitseb. Kui monokroonsete kultuuride esindajad peavad polükroonsete tegevust halvasti organiseerituks ja kaoatiliseks, siis polükroonsete meelest on monokroonsete ebaviisakad, tuimad ja külmad.

Hille Pajupuu toob välja mõlema kultuuritüübi eripärad.

Burqaga naine Afganistanis Herati linnas

Monokroonne ajakäsitus

- Aeg on lineaarne ja kulgeb minevikust tulevikku.
- Aeg on jagatud segmentideks.
- Olulised on ajagraafikud ja lahterdamine.
- Fookuses on üks asi korraga.
- Ajakava on kõige tähtsam, ta on püha ja muutmatu.
- Ajalistesse kokkulepetesse suhtutakse tõsiselt.
- Austatakse inimese privaatsust, teisi nende tegevuse juures ei segata.
- Aeg on peaaegu käegakatsutav. Seda saab kulutada, säästa, veeta ja kaotada.
- Aega kasutatakse kui klassifikatsioonisüsteemi elu korrastamiseks.
- Aeg eraldab inimesi üksteisest, pikaajalisi suhteid ei sõlmita.

Polükroonne ajakäsitus

- Aeg on pigem punkt kui lineaarne joon. Aeg hõlmab minevikku, olevikku ja tulevikku.
- Üheaegselt toimub palju asju.
- Ajagraafiku järgimisest tähtsam on suhelda inimesega, kuni olukord seda nõuab. Aega ei seata kunagi esiplaanile.
- Ajalist kokkulepet täidetakse siis, kui selleks on võimalus.
- Inimesed on tegevuse juurest kergesti kõrvalejuhitavad.
- Aeg pole käegakatsutav, selle kaotamisest ja säästmisest ei räägita.
- Ajagraafikuid ja -plaane muudetakse sageli.
- Tugev tendents luua eluaegseid suhteid.

Polükroonsetes kultuurides peetakse tähtsaks inimsuhteid ja perekonda. Need on kõige olulisemad ning neist lähtudes muudetakse sageli plaane. Ka hiline misse suhtutakse polükroonsetes kultuuris palju vabamalt kui monokroonsetes kultuuris. Kui viimases nõuab kergelt vabandamist juba 5-minutiline hiline mine, siis polükroonsetes kultuuris ei peeta isegi 45–60-minutilist hiline mist vabandamist väärivaks.

Rääkides monokroonsetest ja polükroonsetest kultuuridest tuleb silmas pida da, et selle all mõeldakse vaid tendentsi. Ka ühe kultuuri sees võib olla mõlema ajakäsitusega inimesi. Eestis arvatakse olevat monokroonset ja polükroonset inimesi võrdselt, ehkki enam aktsepteeritakse siin monokroonset käitumist. Üldiselt peetakse monokroonseteks sakslasi, inglasi, šveitslasi, skandinaavlasti ja põhja-ameeriklasti. Polükroonsemad on need riigid ja piirkonnad, kust tuleb rohkem põgenikke – Aasia, Aafrika, aga ka Lõuna-Euroopa, Ladina-Ameerika, Hiina ning Jaapan. Maailmas tervikuna on enam levinud polükroonne ajakäsitus.

5. Ruumisuhted

Ruumisuhete all peetakse silmas

- a) püsivat või osaliselt püsivat ruumi – majade, tänavate ja asjade stiil ning paigutus;
- b) muutuvat ruumi – inimestevahelist distantsi suhtlemisel.

Kui eripärast arhitektuuri nähakse reeglina kultuuri väljendusena, siis inimeste ruumikäitumist tõlgendatakse pigem isiku omapärana. Samas viis, kuidas me üksteist tervitame, kui palju puudutame, kui lähedal seisame jne on omandatud kasvatusena ning erineb kultuuriti.

Suhtlus algab tavaliselt tervitusest. Inimese tervitusviis ütleb tema kohta palju, kui mitte kõik, arvas üks vanem Eesti härrasmees, pidades silmas seda, kas tervituseks ulatatakse käsi ning milline on käepigistus. Kuid tervituseks võib ka kummardada, emmata, suudelda või lihtsalt peaga noogutada. Euroopas (Hispaania, Itaalia, Prantsusmaa, Belgia) on keeruline probleem mitu põsemusi (kaks või kolm) ja millisel küljelt alates tuleb anda. Kuid ka kultuuridevahelises suhtlemises tuleb silmas pida, kes peab keda esimesena tervitama (siseneja, noorem, madalama staatusega, mees) ning kas mees tohib naisele kätt anda. Viimast ei soovita islamikultuuridega suheldes parem katsetada, ka tõsiusklikud juudid ei puuduta vastassugupoolt v.a oma abikaasa. Eestlased pigistavad kätt harva, pigem tervitatakse sõnaliselt või tehakse hoopis oma privaatsust kaitstes „ma ei näe sind”-nägu.

Suhtlemisel on inimestevahelist distantsi jagatud neljaks – intiimseks, isiklikuks, sotsiaalseks ja avalikuks. Kui suur neist igaüks on, sõltub kultuurist. Intiimset ruumivööndit (0–45cm) iseloomustab lähedus ja/või kehaline kontakt, suheldakse vaid sosinal. Valdav osa inimestevahelisi kontakte toimub isiklikus (45–120 cm) või sotsiaalses ruumis (120–350 cm). Kui esimeses toimub isiklik suhtlus, siis sotsiaalselt distantsilt suhtlevad enamasti töökaaslased. Distantsi pikkust mõjutab suhte lähedus *versus* ametlikkus. Nende ruumide suurus põhjustab eri kultuurides ka enim arusaamatusi. Puudutamise, mis näiteks Eesti kultuuris kuulub reeglina vaid intiimse suhtluse juurde, võib mõnes teises kultuuris olla sotsiaalse suhtluse osa. Suurema ruumivajadusega kultuurides (sh Eesti) peetakse liiga lähedale tulemist pealetükkivuseks, vastupidisel juhul aga arvatakse, et vestluspartner näitab oma võimu, hoolimatust või külmust ning tuntakse end solvatuna. Väiksem distants on omane lõunapoolsematele maadele, sh eriti Araabia ja Ladina-Ameerika maadele. Avalikku ruumivööndit kasutatakse publikuga suheldes.

Ruumikäitumist on seostatud ka kultuuridimensioonidega. Individualistlike kultuuride esindajad vajavad enam ruumi enda ümber ning suhtuvad ruumi piiride rikkumisse väga tundlikult. Kollektivistlikumad inimesed aga eelistavad väiksemat distantsi.

Rene Altrovi uuringust ilmneb, et eestlaste ruumikäitumine sõltub ümbritsevast keskkonnast. Eestlaste kodu- ja peresuhtes on jooni, mis on omased feminiinsetele, kollektivistlikele ja polükroonse ajakasutusega kultuuridele. Kodus on kindlatest reeglitest ja distantsihoidmisest olulisem suhtlemise mugavus ja seotus lähedastega. Ses osas erineb Eesti Saksamaast, kus ka kodus on

suhtlemise reeglid ja inimestevahelised distantsid rangemalt paigas.

Foto: Leida Lepik

Töökeskonnas ja ametialases suhtlemises iseloomustab eestlasi aga pigem individualism, maskuliinsus ja monokroonne ajakäsitus. Teistelt inimestelt oodatakse nn negatiivset viisakust – inimeste vahel luuakse distants ja hinnatakse kõrgelt õigust olla ükski. Eraldatuse loomiseks pole alati vaja omaette kabinetti, piisab võimalusest vältida pilkkon-

Lapsed Süürias

takti ja luua ruumis madalate

vaheseinte, riiulite vm abil oma tsoon. Ka inglased käituvad sarnaselt, kuid ameeriklaste jaoks on kontakti vältimine privaatsuse loomiseks võõras. Pärast aastast Eestis töötamist ütles üks ameeriklane, et enim häiris teda siinsete töökaaslaste komme vältida töö juures üksteisest möödumisel tervitamist. Oma privaatsuse hoidmiseks tehti nägu, nagu teist ei märgatakski. Sarnaselt sakslastega hoiavad Eestlased kabinetiüksi pigem kinni kui lahti. Sellega luuakse efektiivne tööine õhkkond. Ameerikas kannab selline käitumine aga sõnumit, et olen vihane, ära sega, või et tegemist on privaatse nõupidamisega.

Väljaspool kodu ja tööd suhtuvad eestlased võõrastesse kaunis tõrjuvalt. Soovitakse olla ükski või oma seltskonnaga. Reeglina ei kontakteeruta võõrastega ei järjekorras, bussis, pargis ega kohvikus ning samasugust käitumist eeldatakse ka teistelt. Füüsilist kontakti ei taluta, ebameeldivaks peetakse kaasvestleja hingeõhu või kehahõhnade tundmist. Ses osas kuulub Eesti kindlasti vähekontaktsete kultuuride hulka.

III Stereotüüpsed kultuurierinevused

Stereotüüp on mingi grupi üldistatud kirjeldus, mis sõltub nii kirjeldatavast kui kirjeldajast. Näiteks venelased peavad eestlasi üldiselt hästi materialist-

likeks ja individualistlikeks, samas kui Lääne poolt vaadates oleme pigem kollektivistlikud. Ehkki enamasti suhtutakse stereotüüpide olemasolusse negatiivselt, ei pruugi neis olla midagi halba. Pigem väljendavad need inimeste püüdu maailma grupeerida ja seeläbi paremini mõista. Reeglina ei tekita negatiivsed stereotüübid konflikte, vaid vastupidi. Mida erinevamana või ohtlikumana me vastaspoolt tajume, seda negatiivsemad on meie stereotüübid. Ühel hetkel aga hakkavad stereotüübid elama oma elu ning laienevad ka neile sama grupi liikmetele, kel minevikus toimunud konflikti või negatiivse isikliku kogemusega midagi pistmist pole. Kord omandatud hoiakutest, stereotüüpidest ja eelarvamustest sõltub aga, kas edaspidine suhtlemine on meeldiv, mõistev ja lähedane või halvustav, sõjakas ning tõrjuv. Seega, kui me ei suhtu stereotüüpidesse teadlikult, kaldub kord alanud negatiivne suhtumine end taastootma.

1. Stereotüüpe kujundavad tegurid

Stereotüüpe kujundavad mitmed tegurid nagu

- kaudne informatsioon;
- isiklikud kogemused;
- individuaalsed omadused (isiksus, kasvatus, enesehinnang);
- grupikuuluvus, etniline identiteet;
- gruppidevahelised suhted;
- erinevused kommetes ja rollides;
- avaliku elu tegelaste tajumine;
- sotsiaalsed ja majanduslikud muutused sihtgrupis;
- geograafilised faktorid.

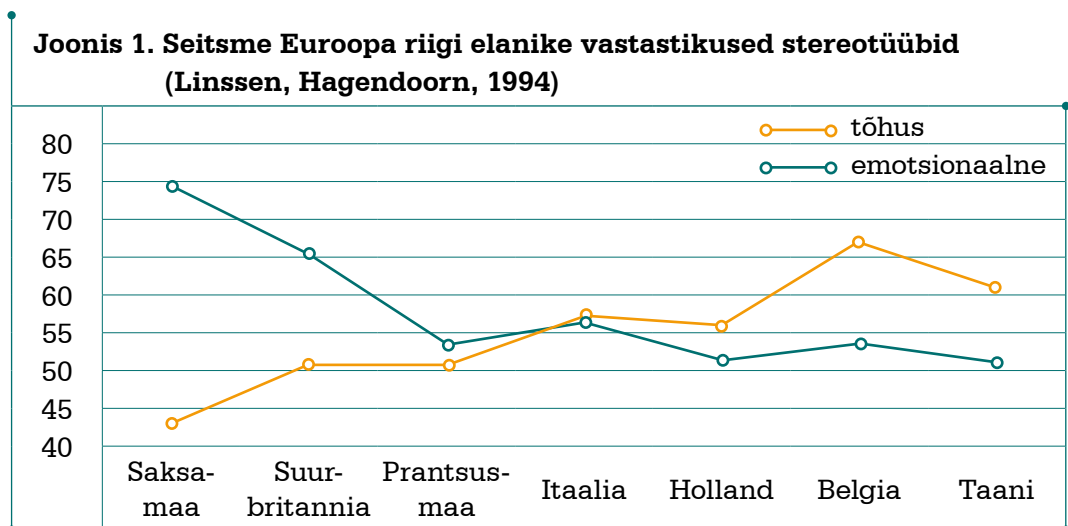
Järgnevalt tuleb kõigist eelnimetatud teguritest põgusalt juttu. Väga suures osas põhinevad stereotüübid **kaudsel informatsioonil**. Kui keegi tuttav on kunagi kohtunud x rahvuse esindajaga, kes oli selline, siis järelikult on kogu rahvus samasugune. Ehkki meie ise ei ole kunagi ühtegi selle rahvuse esindajat näinud või nende kohta tõsikindlat informatsiooni lugenud, on meil siiski nende kohta oma arvamus. Nii näiteks oli raske mõista, miks pidas jaapani üliõpilaste grupp ühel ühisel kultuuridevahelise suhtlemise kursusel eestlasi headeks võimlejateks. Selgus, et eestlasi samastati endise NL-ga, mille võistkonnad olid jaapanlastele antud vallas konkurentsi pakkunud ning see andis aluse eestlaste kui heade võimlejate stereotüübi tekkimiseks.

Vahetu suhtlemine teise kultuuri esindajatega on väikesemahuline, kuid väga mõjus stereotüüpide kujundamise ja kinnistamise viis, eriti kui tajume oma vestluspartnerit antud kultuuri tüüpilise esindajana. Nii näib mulle, et minu vanaema arvamus venelastest ja sakslastest baseerub siiani II maailmasõja ajal toimunud kokkupuudetel vene ja saksa sõduritega. Kui esimesed olid toona vaesed ja viletsad, siis teised viisakad ja korralikud.

Väga oluliseks võivad osutada (negatiivsed) **gruppidevahelised suhted**, mis eesti-vene näite puhul varjutavad arvukaid positiivseid isiklikke kontakte. Ka **etniline/rahvuslik identiteet** võib oma grupist maalida pildi kui teistega võrreldes oluliselt erinevast. Näiteks kanadalased vastandavad end ameeriklastele, eestlased venelastele. Kui identiteet põhineb enda vastandamisel kellelegi teistele, siis puudub vastandataval grupil kõik, mida peetakse enda grupile iseloomulikuks ja vastupidi.

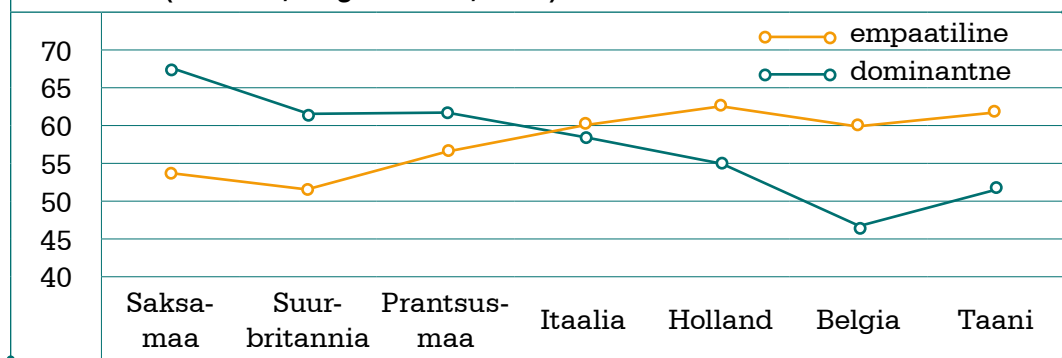
Stereotüüpide kujunemist mõjutavad ka **isiksuse omadused**. Ekstravertsematel inimestel on (või väljenduvad) tugevamad stereotüübid (nii positiivses kui negatiivses suunas). Madalama enesehinnanguga inimestel on enamasti negatiivsemad stereotüübid.

Lisaks kujundavad stereotüüpe ka erinevused kommetes ja rollides, avaliku elu tegelaste tajumine, sotsiaalsed ja majanduslikud muutused sihtgrupis ning geograafilised faktorid. Uuring seitsme Euroopa rahvuse hulgas näitas, et mida põhjapoolsem riik, seda efektiivsemateks, ning mida lõunapoolsem riik, seda emotsionaalsemateks selle elanikke peetakse (vt joonis 1).

Väiksemate riikide elanikke peeti samas uuringus empaatilisemateks ning suurte riikide elanikke dominantsemateks (vt ka joonis 2).

Joonis 2. Seitsme Euroopa riigi elanike vastastikused stereotüübid (Linssen, Hagendoorn, 1994)

2. Eestlaste stereotüübid endi ja teiste suhtes

Eestlaste stereotüübid lähemate naabrite suhtes ei ole negatiivsed. Kõige kriitilisemalt suhtutakse hoopis iseendasse (vt tabel 1). Headest omadustest peavad eestlased endale iseloomulikeks ausust, kohusetundlikkust, tasa-kaalukust ja arukust ning negatiivsetest joontest vihapidamist, üleolevust, egoistlikkust ja iroonilisust. Kindlasti on eestlane enda arvates ka kinnine, kuid sel omadusel on kord negatiivne, kord positiivne varjund. Kui teiste rahvuste esindajad peavad kinnisusega kaasnevat vähest suhtlemisoskust ja -valmidust reeglina väga negatiivseks omaduseks, siis eestlased ise pigem hindavad seda.

Eestlased võrdlevad ennast ennekõike venelastega, vastandavad end neile ning peavad end seetõttu väga vähe rõõmsameelseteks, abivalmiteks ja sõbralikeks. Nii on see eestlaste ettekujutus. Kaugemalt vaadates ei paista see kindlasti täpselt samamoodi. Maailma kontekstis oleme venelastele (vähemalt neile, kes elavad suure Venemaa läänepoolses osas) väga sarnased. Isegi keskmise lääne-eurooplase jaoks pole mingit erinevust kogu nn idabloki riikide inimeste vahel – nii bulgaarlane, tšehh kui ka eestlane on kõik üsna ühesugused.

Paljud pagulased võivad Eestit teistest Euroopa riikidest või Venemaast mitte eristada (sõltub nende taustast ja teadmistest). Samasugused on ka paljude eestlaste teadmised Aafrikast või Aasiast pärit inimeste suhtes. Enamasti napib teadmisi üksikute väikeste kultuuride kohta ning väga ül-

distavad stereotüübid ei pea paika. Seega ei tasu solvuda, kui meid ei tunta. Ka meie ei tea paljusid kultuure. Stereotüübid, mis kirjeldavad mingitki teadmist teise kultuuri kohta, ei pruugi olla halvad, kuid neisse tuleb teadlikult ja kriitiliselt suhtuda.

Tabel 1. Eestlaste hinnangulised stereotüübid

omadus	rahvus					
	eesti	juudi	läti	saksa	soome	vene
1) abivalmis	25	48	31	39	28	69
2) osavõtlik	17	29	36	36	23	58
3) sõbralik	21	53	39	46	38	74
4) aus	56	34	36	61	41	26
5) rõõmsameelne	9	42	35	52	36	66
6) salliv	16	28	27	29	32	22
7) kohusetundlik	75	58	41	89	30	14
8) tasakaalukas	76	40	39	69	40	18
9) arukas	67	66	39	87	27	23
10) jõhker	14	21	11	14	13	48
11) vaenulik	17	28	17	23	6	25
12) vihapidav	56	42	24	23	27	30
13) tige	8	13	5	3	1	10
14) valelik	8	17	8	9	4	29
15) silmakirjalik	25	28	16	19	9	19
16) üleolev	69	36	24	54	22	34
17) egoistlik	80	40	37	58	38	36
18) irooniline	64	31	19	41	11	29
keskmine	2.6	2.7	2.7	3.2	3.1	2.6

Märkus: Esimesed üheksa omadust kirjeldavad head inimest ja ülejäänud omadused halba inimest. Tabelis on näidatud nende inimeste protsent, kes pidasid antud joont konkreetsele rahvusele iseloomulikuks või väga iseloomulikuks. Rohkem kui 50% või vähem kui 10% puhul on arvud esitatud rasvases kirjas. Tulemuste keskmised on saadud negatiivseid skooore positiivsetest lahutades. Vastanute arv oli 80.

Eestlaste ja soomlaste vastastikustest stereotüüpidest on võimalik täpsemalt lugeda Kairi Veere artiklist „Eestlaste ja soomlaste stereotüüpide muutused 1990. aastatel” (raamatust „Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis”).

Eelarvamused on stereotüüpidest probleemsemad, kuna ei põhine teadmisel. Nagu sõnagi viitab, on need teadmise või kogemuse eelsed arvamused, valed ja paindumatul üldistusel põhinev antipaatia. Kui meil on mingil põhjusel mõne teise grupi suhtes välja kujunenud eelarvamus, siis tuleks seda kõigepealt teadvustada ning selle muutmiseks teadlikult tegeleda.

3. Stereotüüpide muutmise

Rahvuslikke stereotüüpe ja eelarvamusi saab muuta mitmel viisil.

1) Teadmiste lisamisega

Erinevalt eelarvamustest, mis ei põhine informatsioonil (olgu või kaudsel) ning mis seetõttu on väga raskesti kummutatavad, on stereotüübid üldistatud teadmine ning uue teadmise lisandumisel see reeglina muutub. Seega, mida enam me erinevate kultuuride (sh ka oma kultuuri) kohta teame, seda täpsemad on meie stereotüübid.

Samas ei tohi stereotüüpe võtta lõpliku tõena, mis kehtib kõikide konkreetse rahvuse esindajate kohta. Stereotüüpi tuleks suhtuda (enamasti nii ka tehakse) kui üldisesse teadmisesse, millel võib, kuid ei pruugi reaalse eluga ühisosa olla. Kui stereotüüpidesse niimoodi suhtuda, siis pole neid alati vaja ka muuta.

2) Grupi jagamisega mitmeks väiksemaks alagrupiks

Stereotüüpe saab muuta sel moel, et sihtgrupp lahutatakse mitmeks väiksemaks ning näidatakse, et igaühel neist on omad eripärased jooned. Näiteks Eesti venelased on nii Peipsi-äärsed vanausulised, Ida-Virumaa kaevurid, vene intellektuaalid Tartus, ärimehed Tallinnas, endised sõjaväelased, Eestis sündinud noored jne.

3) Dekategoriseerimisega ehk grupi kui kirjeldatava ühiku kaotamisega

Stereotüüpe saab muuta ka isiklike kontaktide kaudu. Kui ühe grupi mitmed erinevad liikmed on tuttavad, muutub selle grupi stereotüüpiseerimine ühel hetkel mõttetuks.

IV Kultuuride enesekirjeldused

On hämmastav, kui vähe kasutatakse erinevate kultuuride mõistmisel nende endi poolt koostatud kirjeldusi. Kindlasti on seejuures ka probleeme, kuna enda loodud pilt on subjektiivne. Iga kultuur rõhutab väga eripäraseid omadusi ning seetõttu pole sel viisil saadud kultuurikirjeldusi võimalik omavahel võrrelda. Samas, kes tunneks oma kultuuri paremini kui selle esindajad ise ning kui kõnekas on see, mida otsustatakse esile tuua!

Oma kultuuri kirjeldused on üsna haruldased. 1990. lõpus ülemaailmsel kultuuridevahelise suhtlemise Internetipõhisel kursusel koguti need ca 20-lt osalenud grupilt. Üliõpilased pidid kirjeldama oma kultuuri kümne nähtuse või märksõnaga. Toon siinkohal ära neli kirjeldust Euroopa Liidu väikerahvastelt ning neli väljastpoolt Euroopat. Enne, kui vaatate, mis kultuuriga tegu on, võiksite seda püüda ka ära arvata (ülesande võti on kirjelduste järel).

1. kirjeldus

- Meie kõige tüüpilisem omadus on võime teha kompromisse.
- See on seotud tundega, et kõik võiks jääda vanaviisi.
- Need kaks joont kajastuvad hästi selles, kuidas oleme hakkama saanud kahe subkultuuri ja keele vaheliste konfliktidega oma maal.
- Katoliiklus on meie kultuuris ja hariduses varjatult olemas, isegi kui me ei järgi paavsti käske.
- Me oleme uhked oma keskaegse pärandi üle, mis on nähtav paljudes linnades.
- Oleme avatud rahvusvahelistele suhetele, isegi kui keskmine kodanik hoolib vaid oma kitsast isiklikust ringist.
- Mõtleme endast kui indiviididest, mitte kui massist.
- Me teame, et mõned asjad meie ühiskonnas on viltu, kuid me ei viitsi nendega tegeleda enne, kui see puudutab meie isiklikku elu.
- Me oleme külalishahked ja sõbralikud.
- Oluline osa meie isiklikust ja sotsiaalsest elust käib ümber hea toidu.

2. kirjeldus

- Saatuse kivi „The Stone Of Destiny”, mille naabrid meilt röövisid ja nüüd tagastada otsustasid!
- Meid jäetakse pimedusse pikaks talveks.
- Uus aasta – traditsiooniliselt suur pidustus pere, sõprade ja alkoholiga.

- Meie pealinnas toimub igal aastal suur rahvusvaheline kunstifestival (draama, muusika, *performance*).
- Kalatööstus annab olulise osa meie rannikulinnade ja -külade sissetulekust.
- Lossid, kindlused.
- Traditsioonilised toidud.

3. kirjeldus

- Väike maa, väike rahvas.
- Oleme elanud oma kodumaal üle 5000 aasta.
- Meie maad on vallutanud paljud suured riigid ja see on mõjutanud meie kultuuri.
- Tugev rahvuslik identiteet.
- Meri, sood ja metsad.
- Neli aastaaega ja valged suveööd.
- Enamik meie elanikke on linlased alles teist põlve. See seletab meie tihedat seost maaga.
- Individualism ja intravertsus.
- Suured laulupeod.
- Inimesed söövad palju keedetud juurvilju, eriti kartuleid, ja sealiha.

4. kirjeldus

- Me oleme loovad, kõrge IQ-ga.
- Me oleme avatud südamega ja külalislahked.
- Meil on suurepärase jalgpallimeeskond (1998).
- Meil on maailma kauneimad naised (tulge ja vaadake).
- Me laulame rahvalaule vabas õhus.
- Meile meeldib teisi vaadata ja kritiseerida.
- Me oleme kõvad pidutsejad.
- Meil on parimad arvutispetsialistid maailmas.
- Meil on kõige kaunim loodus.

5. kirjeldus

- Tugevad peresidemed, isegi pärast abiellumist.
- Laiendatud pere on väärtus, abielupaarid elavad koos vanemate või sugulastega.
- Religioosne, ainus valdavalt kristlik maa Aasias.
- Konservatiivne – väärtustatakse neitsilikkust ja abielusakramenti.

- Külalislahke – külastajatele pakutakse parimat mis võimalik.
- Palju pidustusi erinevate pühakute auks.
- Austatakse viisakust; vanematel inimestel suudeldakse kätt.
- Tähtaegadest ei peeta kinni, plaane ei järgita.
- Töökas – palju lepingulisi töötajaid teistes riikides, hiljuti industrialiseeritud maa.
- Loov – erinevad eksootilised toidud (konnad, koerad, putukad), transpordivahendid (nt kolmerattalised) ja kohalikud tooted.

6. kirjeldus

- Meil on sageli teatud naeratus näol, sõltumata olukorrast.
- Meil on kaunikujuuline mägi, mis on meile väga oluline.
- Meie inimestel on alati kaasas mingi elektrooniline vidin.
- Viis, kuidas me oma toitu serveerime, on nii kaunis kui ka isuäratav.
- Inimesed on harjunud meie maal tundma end eraldatuna, kuid see on muutumas.
- Meie maal on ajalooline traditsioon naistest, kes pakuvad seltsi ja lõbustusi.
- Meil on pikk ajalugu oma isandale lojaalsetest võitlejatest.
- Meie maa näib olevat väga tihedasti rahvastatud.
- Siin on palju rangeid reegleid ja eeskirju. Õpilased kannavad vormiriietust ja paljudel töökohtadel on ranged riietumisreeglid.
- Me peame ennast väga töökateks.

7. kirjeldus

- Rikas, mitmekülgne pärand.
- Tihedad peresuhted.
- Palverännukeskus – usk jumalustesse.
- Mitmekeelsus ja -kultuurilisus, eelistatakse klassikalist muusikat ja tantse.
- Looduse kummardamine.
- Demokraatlik ja ilmalik riik.
- Ühtsus mitmekesisuses.
- Ortodokssed, konventsionaalsed ja konservatiivsed inimesed.
- Riietumisteadlikkus – naised kannavad traditsioonilisi riideid, ehteid, jumaldavad lilli.
- Patriarhaalne ühiskond – mehi jumaldatakse.

Tüdruk Kashmiiris Srinagaris

8. kirjeldus

- Ebatavaline asukoht – kahe kontinendi vahel.
- Ajalugu – endine impeerium.
- Seinavaibad.
- Oma rahvuse üle uhked inimesed.
- Suhted põhinevad koostööl.
- Ilmalik valitsus islamimaal.
- Toidul ja selle serveerimisel on suur tähtsus.
- Rikas looduslike varade poolest.
- Tugevad peresuhted.
- Magneti vastaspoolused.

1. kirjeldus – Belgia, 2. kirjeldus – Sotimaa, 3. kirjeldus – Eesti, 4. kirjeldus – Bulgaaria, 5. kirjeldus – Filipiinid, 6. kirjeldus – Jaapan, 7. kirjeldus – India, 8. kirjeldus – Türgi.

V Eesti kultuuri eripärad

1. Oma kultuuri prillid

Kultuuridevahelisel suhtlemisel on üks tüüpilisemaid vigu selles, et ei teadvustata oma kultuuri ja selle iseärasusi. Erinevustest rääkides keskendutakse teistele, võimalikult eksootilistele ja erinevatele kultuuridele, kuna enda kultuuri arvatakse tundvat või peetakse seda nii loomulikuks ja endastmõistetavaks, et ei vaevuta märkama selle omapärasid. Oma kultuur on „normaalseks” taustaks, millelt hinnatakse teisi kultuure. Mõnes mõttes on see paratamatu, kuid samas on võimalik ka oma kultuuri teadvustada ja seeläbi muuta õige (oma) – vale (võõras) suhtumist kultuurierinevustesse.

Paratamatult vaatame maailma läbi oma kultuuri prillide, ent siiski on hea teada, millised on need prillid, mille tagant vaadates hindame teisi ja oma suhtlemist teiste gruppidega. Üheks parimaks võimaluseks oma kultuuri teadvustamisel on vahetu kontakt teiste kultuuridega ja oma kultuuri võrdlemine teistega. See aitab kaasa ka teadvustatud, kindla ja läbimõeldud identiteedi kujunemisele, mida peetakse omakorda üheks oluliseks positiivsete kultuuridevaheliste suhete arengu aluseks nii grupi kui indiviidi tasandil.

2. Eestlased endi arvates

Millised me siis oleme? Kõigepealt tuleb öelda, et kõik rahvuslikud iseloomustused tehakse võrdluses, mis tähendab, et kirjeldus sõltub sellest, kellega ennast parasjagu kõrvutatakse. Kui eestlased iseennast kirjeldavad, võrdlevad nad ennast tavaliselt venelastega. Rootsi eestlased võrdlevad end rootslaste, Eesti eestlaste või rahvusvähemustega Rootsis ja nende ettekujutus eestlasest on hoopis teistsugune. Loomulikult on oluline, keda peetakse meie-gruppi kuuluvaks. Eestis elavad eestlased piiritlevad meie-gruppi reeglina kitsalt – etnilisel alusel, jättes sellest välja nii siinsed Eesti kodanikest venelased kui välismaal elavad Eesti päritolu inimesed.

Eeltoodud stereotüüpide uuringu järgi on eestlased endi arvates ausad, kohusetundlikud, tasakaalukad ja arukad, aga ka vihapidavad, egoistlikud, üleolevad ja iroonilised (need on omadused, mida enam kui 50% vastajatest pidasid iseloomulikeks). Venelasi seevastu peetakse rõõmsameelseteks, sõbralikeks, abivalmiteks ja osavõtlikeks. Ehk siis see, mis on iseloomulik tüüpilisele eestlasele, pole iseloomulik tüüpilisele venelasele ja vastupidi. Võrreldes kõigi teiste uuritud rahvustega, kelle kohta vastajatelt arvamust küsiti, on eestlased endi suhtes

kõige kriitilisemad. Nii võib ka enesekriitilisust lugeda eestlastele iseloomulikuks jooneks.

3. Eestlased teiste pilgu läbi

Küsites seda, mida teised meist arvavad, tuleb tunnistada, et enamik maailma inimesi ei arva meist mitte midagi. Nad lihtsalt ei tunne meid või tegelikult pole isegi kuulnud eestlaste olemasolust. Heal (või pigem halval) juhul seostatakse eestlasi endise NL-ga ning rakendatakse meile stereotüüpe, mis sellega seonduvad. Seega oleks eestlaste iseloomustust kõige õigem uurida kas meie lähinaabitelt või siin elavate teiste rahvuste esindajatelt. Seda teeb raamat „Eesti ja eestlased teiste rahvuste peeglis”, mis koondab endasse 46 inimese lood Eestis elamisest ja eestlastega suhtlemisest.

Nagu eestlased ise, nii arvavad ka teised, et sõbralikkus ja suhtlemisoskus ei ole meile omased. Raamatus kirjeldatakse eestlasi järgmiste metafooridega: „nagu kiht jääd”, „nagu elutu planeet” või „*people eat each other there*”. Samas on ka need kirjeldused tekkinud võrdluses suhtlemisharjumustega vastavalt Ameerikas, Rumeenias ja Bosnias. Üks soomlanna seevastu kirjeldab Eesti noori sõnaosavamate ja enese-kindlamatena kui on seda tema kaasmaalased ning šotlane arvab, et eestlased on avatud suhtlejad, kuna ei piirdu vaid oma keeles rääkimisega nagu britid. Samas tuli mitmest loost välja, et hoolimata oma kinnisest loomusest iseloomustavad eestlasi õpihimu ning suur huvi teiste rahvaste vastu. „Ma ei jõua ära imestada, kui haritud on Eesti rahvas,” ütleb Eestis elav portugallanna.

VI Kokkuvõte

Kultuuridevaheliste erinevuste teadvustamine ja erinevate kultuuride tundmine aitab oma kultuuri paremini tundma õppida ning julgemalt teistest kultuuridest pärit inimestega suhelda. Arvestades, et kultuure on maailmas sadu, pole kindlasti võimalik kõiki nende eripärasid tunda. Tunneksime me ennastki! Kuid on võimalik hinnata, milliseid erinevusi tasub seostada kultuuriga ning millised neist on individuaalsed erinevused. Mille poolest on Eesti kultuur omapärane ning mis teeb selle mõistmise ja selles osalemise teistele keerukaks? Kuidas saame kaasa aidata teistest kultuuridest pärit inimeste kohanemisele Eestis? On mõned üldised printsiibid, millest võiks abi olla mistahes kultuuriga kohtudes. Tahan need siinkohal üle korrata, kuigi enamikest on ka eespool juba juttu olnud.

- Kultuuridevahelised erinevused on küll suured ja olulised, kuid inimeste-

vahelised erinevused ühe kultuuri sees on tavaliselt suuremadki. Rohkem kui erinevused rahvuskultuuris võivad suhtlemisel ja kohanemisel rolli mängida eripärased subkultuurid, elukogemused, professionaalne taust.

- Kultuuripiirid ei ühti alati (võib vist öelda isegi enamasti) riigipiiridega. Valdav osa maailma riike on mitmekultuurilised ning ühe kultuuri esindajaid elab mitmes riigis, samuti on palju mitmekultuurilisi inimesi. Rohkem kui kodakondsust, võidakse oluliseks pidada etnilist päritolu, usku või nahavärvi. Eriti oluliselt võib teadvustuda paguluses just see tunnus, mille pärast inimest taga kiusatakse. Kui eestlastele on oluline etniline identiteet, mille siduvaks jooneks on keel, siis paljudes kultuurides on kultuuri keskmeks hoopis usk ning keelel pole niivõrd suurt tähtsust.
- Kultuurilised identiteedid ja kultuurierinevused pole kaasa sündinud ja olemuslikud vaid (teadlikult) konstrueeritud. Kultuur omandatakse koduse kasvatusena, koolihariduse ja meedia kaudu ning seda mõjutab riigi/valitseva usu ideoloogia. Need, kellest ennast eristada soovitakse, on pigem seotud gruppidevaheliste suhete ja poliitika kui reaalse erinevustega gruppide vahel. Kui kaks kaugelt vaadates näiliselt sarnast gruppi peavad omavahelisi erinevusi ületamatuteks, siis nende jaoks see nii ka on ning põhjused on ilmselt ajaloos.
- Kultuurikuuluvuse määratlemisel tuleks alati küsida inimese enda hinnangut, vastasel juhul on lihtne eksida ning identifitseerida inimest mingi grupi liikmena, kellest ta soovib hoopis eristuda. Enesemääramisõigus, mida me peame nii oluliseks Eesti riigi seisukohalt, on samavõrra oluline indiviidi seisukohalt. Enamasti inimestele meeldib, kui tuntakse huvi nende kultuuri ja kommete vastu ning parim viis teist kultuuri tundma õppida on lasta selle esindajail endil oma kultuurist rääkida.
- Kultuurierinevused tekitavad arusaamatusi ning oma väiksuse tõttu tunnevad eestlased end teiste kultuuride poolt ohustatuna. Kultuuridevaheliste erinevuste hoidmine ka väikeses Eestis on väärtuslik ning rikastav, rääkima sellest, et kultuuriidentiteedi hoidmine toetab konkreetse inimese psühholoogilist heaolu. Kõikidele gruppidele ja inimestele tuleks anda võimalus oma kultuuri praktiseerida, rõhutades sealjuures muidugi ka Eesti riigiidentiteedi omandamist.
- Kahte või enamasse kultuuri kuulumine on mitte ainult võimalik, vaid reeglina ka väga positiivne. Probleemiks pole seejuures mitte vaid pagulased, kes vahel ei taha, et nende lapsed puutuksid kokku Eesti kultuuriga (kuna kardavad kaotada oma kultuuri), vaid ka eestlaste suhtumine pagulastesse.

Kuna eestlased peavad eestlust sageli eksklusiivseks ja samaaegset teistesse kultuuridesse kuulumist ei peeta võimalikuks, siis tuleks mitmekultuurilist identiteeti ja selle võimalikkust teadlikult kultiveerida (nii vanemate, õpilaste kui ka õpetajate hulgas).

- Eestlastel on suhteliselt kõrge etniline eristamine – kultuuridevahelised piirid on jäigad ja selgelt paigas. Kõigil pole see nii. Aina enam on maailmas inimesi, kes kas oma vanemate või elukogemuse tõttu elavad mitme kultuuri piiril. Seega ei saa kõigi inimeste puhul nende kultuurikuuluvust selgelt määratleda ning nemad ise ei pruugi sellist identiteeti oluliseks pidada.
- Võrreldes Eesti kultuuriga, on väga paljudes teistes kultuurides toidul palju olulisem tähendus. Kui vähegi võimalik, võiks pagulastele pakkuda võimalust praktiseerida oma kultuuri, näiteks valmistada ja süüa nende kultuurile omast toitu. See on ka suurepärane viis kultuuri tutvustamiseks. Analoogselt võiks võimaldada ja julgustada ka teiste kohaliku kultuuriga mitte vastuolus olevate kommete praktiseerimist.
- Keele valdamine ei tähenda, et vallatakse ka seda keelt rääkiva maa kultuuri. On väga väike tõenäosus, et Eestisse satub pagulane, kes oskab eesti keelt. Kuid kindlasti võib olla neid, kes räägivad hästi inglise või prantsuse keelt, kuid ei tunne neid kultuure. Seega ei saa keeleoskuse põhjal teha alati järeldust inimese kultuurilise konteksti kohta.
- Eri kultuuridest pärit inimestel on üheks peamiseks erinevuseks väärtused. Suure tõenäosusega on enamik pagulasi pärit riikidest, kus on valdavaks traditsioonilisuse (*versus* ilmalikkus-ratsionaalsus) ja ellujäämisega (*versus* eneseväljendus) seotud väärtused. Erinevalt Eestist rõhutatakse neis kultuurides oluliselt enam religiooni ja perekonna tähtsust, peetakse oluliseks sotsiaalset konformsust ning autoriteedile allumist. Lastelt ei eeldata suurt iseseisvust ega individualistlikke püüdlusi, vaid täielikku kuuletumist oma vanematele.
- Enamasti napib meil teadmisi üksikute väikeste kultuuride kohta. Stereotüübid, mis kirjeldavad mingitki teadmist, ei pruugi olla halvad, kuid neisse tuleb suhtuda teadlikult ja kriitiliselt ning olla valmis neid vajadusel muutma.
- Teismelise eas on eriti oluline teadmiste ja valikuvõimaluste kaudu mitmekultuurilise identiteedi arengut toetada. Ühtviisi halb on nii oma päritolukultuurile (ja seeläbi perekonnale) kui ka enamuskultuurile (ja seeläbi ühiskonnale) vastandumine.

Kasutatud materjalid

- Altrov, R. 2002. Eestlaste ruumikasutus võrdlevas perspektiivis. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust. Koostanud A. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 165–174.
- Hall, E. T. 1959. The silent language. New York: Doubleday.
- Hofstede, G. 1980. Culture's consequences: International differences in work related values. Beverly Hills, CA: Sage.
- Inglehart, R., W. E. Baker 2001. Modernization, cultural change and the persistence of traditional values. American Sociological Review 65, lk 19–51.
- Inglehart, R. 2006. Human Values and Social Change. International studies in Sociology and Social Anthropology. Lange, A., C. Westin 1985.
- The generative mode of explanation in social psychological theories of race and ethnic relations, Report No 6. – Research group on ethnic relations, social cognition and cross-cultural psychology, Department of Education and Centre for Research in International Migration and Ethnicity, University of Stockholm.
- Linssen, H., L. Hagendoorn 1994. Social and geographical factors in the explanation of the content of European nationality stereotypes. – British Journal of Social Psychology 33, lk 165–182.
- Pajupuu, H. 2001. Kuidas kohaneda võõras kultuuris: käsiraamat. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Poortinga, Y. 1990. Towards a conceptualization of culture for psychology. – Cross-Cultural Psychology Bulletin 24, lk 2–10.
- Schwartz, S. H. 1994. Individualism–collectivism: Critique and proposed refinement. – Journal of Cross-Cultural Psychology 21, lk 139–157.
- Vogelberg, K. 2002. Eestlaste viisakuskäitumisest vahekeelses suhtluses ameeriklastega. – Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis. Kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust. Koostanud A. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 193–212.

Foto: Anne Tiirn

Traditsioonilise Minabi linnas kantava maskiga Iraani naine

Täiendavat eestikeelset lugemismaterjali kultuuridevaheliste erinevuste kohta

- Gillert, A., M. Haji-Kella, M. Cascó Guedes 2005. Kultuuridevaheline õppimine. Tallinn: Ilo.
- Harrison, L. E., S. P. Huntington 2002. Kultuur on tähtis: kuidas väärtushinnangud kujundavad inimarengut. Tallinn: Pegasus.
- Lewis, R. D. 2003. Kultuuridevahelised erinevused: kuidas edukalt ületada kultuuribarjääre. Tallinn: Tea.
- Mitmekultuuriline Eesti: väljakutse haridusele 1998. Toimetanud M. Lauristin, S. Vare, T. Pedastsaar, M. Pavelson. Põltsamaa: Vali Press.
- Vene noored Eestis: sotsioloogiline mosaiik 1997. Koostanud P. Järve, Tallinn: Avita.
- Eesti ja eestlased võrdlevas perspektiivis: kultuuridevahelisi uurimusi 20. sajandi lõpust 2002. Koostanud A. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Valk, A., A. Realo 2004. Eesti ja eestlased teiste rahvuste peeglis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

VALIK EESTI KEELE KUI TEISE KEELE ÕPPEMATERJALE JA KÄSIRAAMATUID

LEELO KINGISEPP

kirjastus Iduleht

AURIKA KRUUS

Eesti Kunstimuuseumi raamatukogu

Eestisse saabunud varjupaigataotlejatel ja uusimmigrantidel kerkib varem või hiljem üles küsimus, kuidas ja mis materjalide abil hakata õppima eesti keelt. Kirjandust, mida kasutada, on väga palju – eesti keele kui teise keele õppimiseks ja õpetamiseks on taasiseseisvusajal välja antud sadu õppematerjale alustades õppekomplektide, käsiraamatute, harjutustike, audio- ja videomaterjalidega ning lõpetades interaktiivsete õppeprogrammide, sõnakaartide ja seinaplatatitega.

Käesolevasse loendisse on valitud populaarsemaid õppematerjale ja käsiraamatuid, mis on ajale vastu pidanud, ning ka uuemaid õppematerjale, mis äsja turule tulnud. Lugeja saab ülevaate lisamaterjalidest ja käsiraamatutest, mis mõeldud eri vanuseastmetele lasteaiast täiskasvanuteni. Valitud on nii õpetajale kui õpilasele olulisi allikaid. Lugemise hõlbustamiseks on õppematerjalid jaगतud üheksasse kategooriasse.

Loend ei sisalda sõnaraamatuid, vestmikke ega eesti keele kui võõrkeele või sugulaskeele õpetamiseks koostatud materjale. Esitatud ei ole venekeelse kooli 1.-12. klassi õpikuid ega töövihikuid, infot nende kohta leiab haridusministeeriumi (www.hm.ee) ja REKK-i kodulehelt (www.ekk.edu.ee). Loetelust on välja jäetud ka keeleoskuse mõõtmisega seonduv kirjandus – tasemekirjeldused ja harjutustestid.

A. ÕPPEMATERJALE LASTEAEDADELE

Iga keel on väärtus: juhiseid tööks lasteaialastega, kes ei räägi eesti keelt

Jeroen Aarssen, Zita Badurikova, Francesca Gobbo jt.

Tartu: Hea Algus, 2007. 64 lk.

Töölehed ja õpetajaraamat koolieelsetes lasteasutustes eesti keele kui teise keele õpetamiseks

koostajad Liivi Aleksandridi, Irina Aru, Elviira Haukka jt.

Tartu: Atlex, 2006.

Töölehed 4-5 aastastele

22 töölehte

Töölehed 5-6 aastastele

25 töölehte

Töölehed 6-7 aastastele

30 töölehte

Õpetajaraamat laste

töölehtede juurde:

mängud ja laulud ning

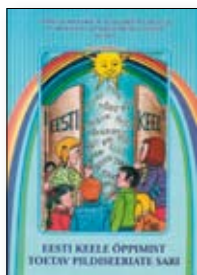
metoodilised juhendid

nende kasutamiseks ja

tegevuste ülesehituseks

keelesõppes

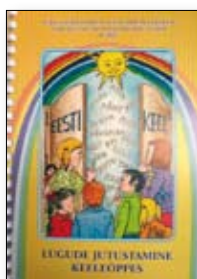
120 lk.

Õppe-metoodiline materjal „Eesti keele õppimist toetav pildisari”

Minlibajeva, Hedi

Narva: Tartu Ülikooli Narva Kolledž, 2005. 63 lk. Ümbri-
ses. (*Series scriptorium auxiliarium Collegii Narvoensis ad magistrum iuvenem*; 3, 2005).

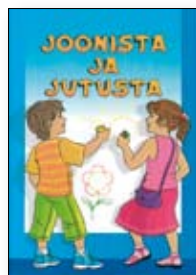
Õppe-metoodiline materjal „Lugude jutustamine keelesõppes”

Muinasjutud ja lood 3–7

aastastele lastele

Narva: Tartu Ülikooli Narva Kolledž, 2005. 52 lk.

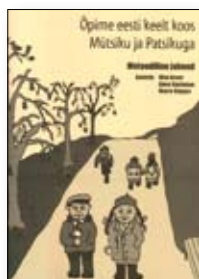
(*Series scriptorium auxiliarium Collegii Narvoensis ad magistrum iuvenem*; 2, 2005).

Joonista ja jutusta

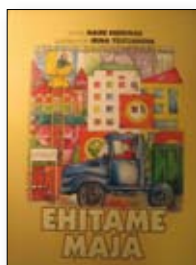
koostaja Svetlana Belova

Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2006. 39 lk.

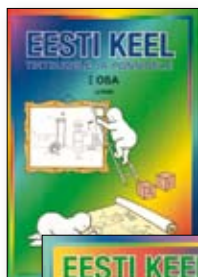
Õpime eesti keelt koos Mütsiku ja Patsikuga

Asser, Hiie; Kaskman, Anne; Küppar, Maire
Tallinn: Serk, 2000. 28 lk.
+ 51 lüümikut. Kaasas kaks nukku.

Ehitame maja

Kebbinau, Maire
Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Eesti keel tirtsudele ja põnnidele.

Krikk, Ly
Tallinn: PressHouse, 2000.

1. osa: õpik-töövihik

2. tr. 95 lk.

2. osa: tekstiraamat

96 lk.

Meie läheme

Kebbinau, Maire
Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Meile meeldib

Kebbinau, Maire
Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Loeme koos (sari)

Lall, Angelika; Käsik, Esta

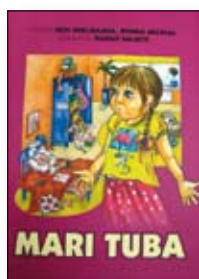
Mängime koos

Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2007. 8 lk.

Tants ümber puu

Kebbinau, Maire;
Meltsas, Nonna
Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Mari tuba

Minlibajeva, Hedi;
Meltsas, Nonna
Tallinn: Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutus, 2007. 8 lk.

Kui ma suureks saan

Pillmann, Jana
Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Meie vaatame muna

Rannut, Ülle

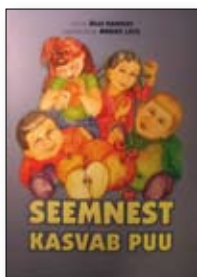
Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Tere, mida sa teed?

Tampere, Meeri; Kala, Eda

Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Seemnest kasvab puu

Rannut, Ülle

Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Tere, päev!

Tampere, Meeri; Kala, Eda

Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Lugu Katist ja karudest

TÜRBSAL, Liivi

Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Olen juba suur

TÜRBSAL, Liivi

Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

Meie pere

TÜRBSAL, Liivi; PILLMANN, Jana

Tallinn: Ilo, 2004. 8 lk.

B. ÕPPEMATERJALE JA KÄSIRAAMATUID IMMIGRANTIDELE

Astu sisse!

Rannut, Ülle

Õpilase tööraamat

Mart Rannut, Hie Asser,
Maire Küppar. Rannut, Ülle
230 lk.

Uusimmigrantide ettevalmistus eesti keeles õppimiseks: Õpetajaraamat
148 lk.

Uusimmigrandid meie ühiskonnas ja haridussüsteemis: käsiraamat eesti õppekeele kooli õpetajatele, koolijuhtidele ja haridusametnikele.
128 lk. Tallinn: Ilo, 2004.

Muukeelsete õpilaste integreerimine eesti koolis: õpik kõrgkoolile ning muukeelsete õpilastega töötavale aine- ja klassi-õpetajale.

Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2003. 160 lk.

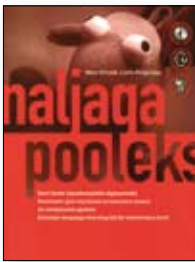

Seminar "Mitmekultuuriline kool Eestis"

17. oktoober 2002, Tartu Ülikooli Narva Kolledž: ettekannete kogumik Narva: Tartu Ülikool, 2003. 115 lk.

C. ÕPPEMATERJALE TÄISKASVANUTELE

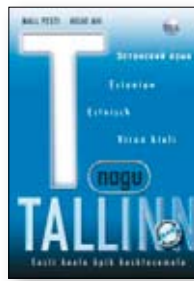
Algtase

Naljaga pooleks: eesti keele õppekomplekt algtasemele =
Комплект для изучения эстонского языка на начальном уровне

Kitsnik, Mare;
Kingisepp, Leelo
Tallinn: Iduleht, 2006. 184 lk. + 1 CD.

Edasijõudnud

T nagu Tallinn: eesti keele õpik kesktasemele

Pesti, Mall; Ahi, Helve
Tallinn: TEA Kirjastus, 2006. 287 lk. + 1 CD.

E nagu Eesti
Pesti, Mall; Ahi, Helve
Tallinn: TEA Kirjastus
Eesti keele õpik algajale
3., parand. tr. 1999. 267 lk. + 1 karp sõnakaartidega; 1 helikassett; 1 CD

Vaata, kuula, räägi!: eesti keele õppekomplekt edasijõudnutele

Mägi, Marge; Tamm, Kristi
Tallinn: F-Seitse, 2003.

Õppija töövihik
72 lk.

Õpetajaraamat

59 lk.

+ 1 videokassett

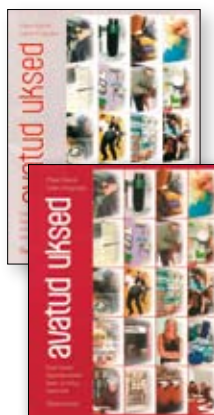
Õpetajaraamat
Autor Mall Pesti.
2. tr. 2007. 103 lk.

Avatud ukсед: eesti keele õppekomplekt kesk- ja kõrgtasemele

Kitsnik, Mare;
Kingisepp, Leelo
Tallinn: TEA Kirjastus.

Õpperaamat

3., parand. tr. 2004. 279lk. +
2 helikassetti.

Õpetajaraamat

2., parand. tr. 2003. 103 lk.
Töövihik.

3., parand. tr. 2004. 87 lk.

D. VÕORKEELEÕPPE METOODIKA

Keeleõpetaja metoodikavihikud (sari)

**Oskuslikuks lugejaks –
aga kuidas?**
Teksti- ja lugemisõpetus

Peterson, Ene.
Tartu: Atlex, 2003. 84 lk.

**Eesti keele grammatika
õpetamise võimalusi**

Krall, Ingrid; Sõrmus, Elle.
Tallinn: TEA Kirjastus,
2000. 47 lk.

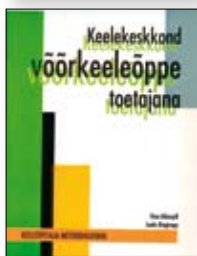
**Võorkeeletunni planeerimine
ja ülesehitus**

Asser, Hiie; Küppar, Maire.
Tallinn: TEA Kirjastus,
2000. 47 lk.

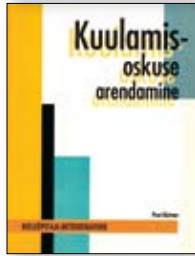
**Kirjutamis-
oskuse
arendamine**

Kärtner, Piret.
Tallinn: TEA Kirjastus,
2000. 47 lk.

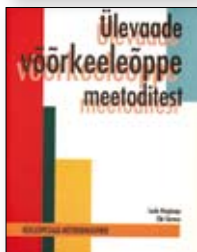
**Keelekeskkond
võorkeeleõppe toetajana**

Kikerpill, Tiina;
Kingisepp, Leelo.
Tallinn: TEA Kirjastus,
2000. 46 lk.

**Kuulamis-
oskuse
arendamine**

Kärtner, Piret.
Tallinn: TEA Kirjastus,
2000. 40 lk.

**Ülevaade võorkeeleõppe
meetoditest**

Kingisepp, Leelo; Sõrmus, Elle.
Tallinn: TEA Kirjastus,
2000. 63 lk.

**Kõnelemis-
oskuse
arendamine**

Kärtner, Piret.
Tallinn: TEA Kirjastus,
2000. 47 lk.

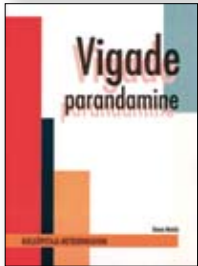
Lugemis- ja õppimise arendamine

Kärtner, Piret
Tallinn: TEA Kirjastus, 2000. 55 lk.

Video võõrkeele-tunnis

Peterson, Ene
Tallinn: TEA Kirjastus, 2000. 48 lk.

Vigade parandamine.

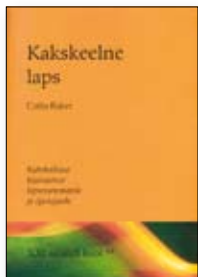
Maisla, Diana
Tallinn: TEA Kirjastus, 2000. 47 lk.

Sõnavara õpetamine

Saarso, Kristi
Tallinn: TEA Kirjastus, 2000. 55 lk.

Võõrkeele õppimine

Kakskeelne laps: käsiraamat lapsevanematele ja õpetajatele

Baker, Colin.
Soinaste (Tartumaa): El Paradiso; Tartu: Haridus- ja Teadusministeerium, 2005. 360 lk. (XXI sajandi kool).

Kuidas õppida keeli: kuidas õppida keeli kiiresti hõlpsalt, odavalt, mõnusalt ja iseseisvalt

Farber, Barry.
Tallinn: Ersen 2004. 199 lk.

Võõrkeelte õppimise käsiraamat

Nannetti, Remo L
Tallinn: Ersen, 2005. 200 lk.

Võõrkeelte õpetamisest artiklikogumik

Tallinn: Argo, 2004. 62 lk.
(Abiks õpetajale).

Mitteverbaalsed strateegiad ja keeleline rikastamine teise võõrkeele õppes: metoodikavihik eesti keele kui teise keele õpetajale

Rannut, Ülle

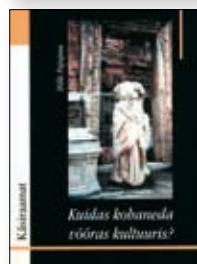
Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2003. 109 lk.

Keelte õppimine: õige tehnika võti

Kleinschroth, Robert

Tallinn: Ersen, 2002. 236 lk.

Kuidas kohaneda võõras kultuuris? Käsiraamat

Pajupuu, Hille

2. tr. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2001. 136 lk.

Käsiraamatuid

Eesti keel teise keelena

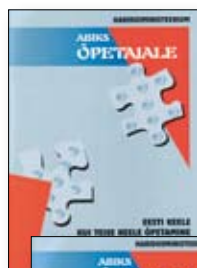

Eesti keele õpetamisest muukeelses koolis

artiklikogumik / koostaja

Kristina Johannes

Tallinn: Argo, 2006. 166 lk.
(Abiks õpetajale).

Eesti keele kui teise keele õpetamine: artiklite kogumik.

Projekti „Eesti keele kui teise keele õpetajate piirkondliku täiendkoolituse võrgustik” väljaanne.

Tallinn: Atlex, 2000.

(Abiks õpetajale).

1. osa. 42 lk.

2. osa. 43 lk.

Eesti keele (võõrkeelena) aaineraamat

koostaja Merike Vardja

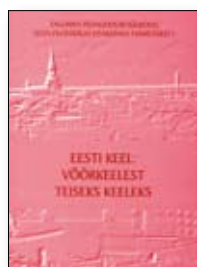
Tallinn: Haridusministeerium, 1998. 103 lk.

Eesti keel vene koolis

Vare, Silvi

Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2004. 126 lk.

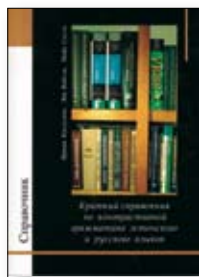

Eesti keel: võõrkeelest teiseks keeleks

koostanud Mart Rannut

Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2004. 184 lk. (Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti filoloogia osakonna toimetised ; 1).

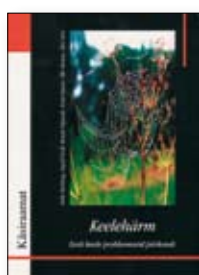
E. GRAMMATIKAKÄSITLUSI EESTI JA VENE KEELES

Eesti ja vene keele kont-rastiivgrammatika väike käsiraamat
Külmoja, Irina; Vaigla, Ene; Soll, Maie
 Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2003. 140 lk.

Популярная грамматика эстонского языка = Eesti keele grammatiline vormistik ja kasutamine
Уусылд, Эллен; Валмет, Айно
 Tallinn: Valgus, 2001. 431 lk.

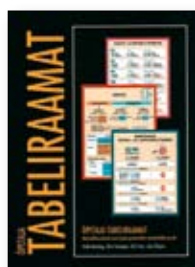
Keelehärm: Eesti keele probleemseid piirkondi
Metslang, Helle; Krall, Ingrid; Pajusahu, Renate; Saarso, Kristi; Sõrmus, Elle; Vare, Silvi
 Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2003. 179 lk.

Eesti keele grammatika seinatabelid
Metslang, Helle; Tomingas, Silva; Vare, Silvi; Õispuu, Jaan
 Tallinn: TEA Kirjastus, 2000. 40 tabelit.

Eesti keele verbirektsioone
Pool, Raili
 3., parand. ja täiend. tr.
 Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001. 146 lk.

Õpetaja tabeliraamat: metoodiline juhend eesti keele grammatika seinatabelite juurde
Metslang, Helle; Tomingas, Silva; Vare, Silvi; Õispuu, Jaan
 Tallinn: TEA Kirjastus, 2000. 95 lk.

Grammatikaharjutustikke

Eesti keele grammatika põhireeglid
Rammo, Sirje; Teral, Maarika
 Tallinn: Atlex, 2006.
 1 voldik (8 lk.)

Eesti keel iseõppijaile ja põhikoolile
Jõgise, Seoriin
 Tallinn: TEA Kirjastus, 2005. 72 lk.
 (TEA harjutusvara).

Сборник упражнений по эстонскому языку: ключи к упражнениям = Eesti keele harjutusvara koos võtmeга

Valmis, Aavo;

Valmis, Lembetar

Tallinn: TEA Kirjastus, 2004. 191 lk.

Lihtne eesti keele grammatika harjutuste ja võtmeга = Эстонская грамматика для всех с упражнениями и ключом к ним

Valmis, Aavo; Valmis, Lembetar

Tallinn: TEA Kirjastus, 2001. 239 lk.

Reksiooniharjutusi: eesti keelt võõrkeelena õppijaile

Pool, Raili

Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2001. 67 lk.

F. AINESÕNASTIKKE

Põhikooli ainesõnastikud (komplekt)

Elektroniliselt on sõnastikud kättesaadavad aadressil: <http://keeleeveeb.edu.ee>

Matemaatika mõisted

7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Abel, Elts; Lepmann, Lea

Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005. 208 lk.

Ajaloo mõisted 7.–9.

klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Hallik, Terje

Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005. 208 lk.

Kehalise kasvatuse mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik.

Hein, Vello.

Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2005. 111 lk.

Muusikaõpetuse mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Leppoja, Kadri

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 103 lk.

Kunstiõpetuse mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Parmasto, Anne; Laur, Kertu;

Kiidron, Kaja

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 118 lk.

Käsitöö, kodunduse, töö- ja tehnoloogiaõpetuse mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Peedisson, Maie; Rihvk, Endel;

Soobik, Mart

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 181 lk.

Ühiskonnaõpetuse mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Piir, Ilje

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 106 lk.

Geograafia mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Pedastsaar, Helle-Mai;

Pedastsaar, Tiia

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 151 lk.

Füüsika mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Pärtel, Enn

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 149 lk.

Keemia mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Tamm, Lembi; Tamm,

Tarmo; Tuulmets, Ants

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005.

Bioloogia mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik

Toom, Maie; Teller, Margit

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 188 lk.

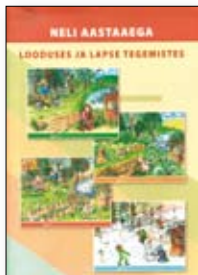
Inimeseõpetuse mõisted 7.–9. klassile: eesti-vene-eesti sõnastik.

Kõiv, Kristi.

Tartu: Tartu Ülikooli

Kirjastus, 2005. 48 lk.

G. PLAKATEID, SÕNAKAARTE jt VISUAALSEID MATERJALE

Neli aastaega looduses ja lapse tegemistes (4 plakatit + 16 kaarti kuude ja aastaaegade nimetustega)

Kaljuste, Anne

Tartu: Studium 2007. lk. koos kaantega + 4 plakatit + 16 kaarti.

Eestimaa ja maakondade piltkaardid

kartograafid: Triin Laur, Markus Untera, Eda Jagomägi
sisu väljatöötajad:

Üllas Ehrlich, Toomas Kiho, Leelo Kingisepp jt.

Tallinn: Regio, 2003. 16 kaarti. Eestimaa kaart, mõõtkava 1:475000. Maakondade kaardid, mõõtkava 1:200000

Minu pere, kodu ja sõbrad

Müürsepp, Mare

Tallinn: TEA Kirjastus, 2002. Sisu: minu pere; minu keha; minu naabrid; minu kodu; mööbel- ja majapidamine; köök ja nõud; söögid-joogid; riided ja jalatsid; mäng ja kool; paigad ja inimesed; juurviljaaed; sünnipäev; minu hommik; minu päev; vaba aeg ja hobid.

Keelepildid väikelastele, õpilastele, täiskasvanuile

Pesti, Mall; Kaev, Katrin

Tallinn: Ilo, 2001–2007. 12 piltkaartide komplekti.

Sisu:

1. Esimesed sõnad
2. Riided ja jalanõud
3. Kodus
4. Söögid ja joogid
5. Puu- ja köögiviljad
6. Igapäevased asjad
7. Linnas
8. Linnud ja loomad
9. Elukutsed
10. Tegevused
11. Vaba aeg
12. Kodused tööd

Eesti keele piltsõnastik

104 lk. koos kaanega + sõna-kaardid ja plakatid

Eesti keele töövihik

95 lk.

H. KOOLIVÄLINE KEELEÕPE

**Keeleõpetaja laagri-
raamat: käsiraamat
keelelaagri eesti keele
õpetajale**

Laidla, Siiri; Lennuk, Ülle
Tallinn: Clarus, 2003. 127 lk.

**Mängime eesti keeles:
metoodiline juhend ees-
ti keele õppeks peredes**

*Kingisepp, Leelo; Sahu, Kadi;
Kaljola, Kadi*
2., parand. tr. Tallinn:
Avatud Hariduse Liit, 2000.
27 lk.

Elektronilisi õppevahendeid

**Kaunis külaline: inter-
aktiivne programm
eesti keele õppimiseks**
*keeleõppeprogrammi stsena-
riumi autor Loone Ots ; keele-
õppesisu koostajad Leelo Kin-
gisepp, Diana Maisla, Natalia
Prigorovskaja ; kasutusjuhendi
koostajad Leelo Kingisepp,
Jelena Dubrovskaja.*

Tallinn: Mitte-eestlaste
Integratsiooni Sihtasutus,
2005. 3 CD.

**EFANT: veebipõhine
eesti keele õppekesk-
kond**

*keskkonna on loonud: Ing-
rid Rummo, Karin Rummo,
Toomas Muru ja Elo Rohult*
Tallinn: Microlink, 2003.
www.enfant.ee

**Eesti keel ja meel: eesti
keele arvutipõhine
kursus**

Tallinn: Pangloss, 2007.
1 DVD.

Lisamaterjale

A & O. 1–12 osa: keeleõpetuslik seriaal: Mitteeestlaste Integratsiooni Sihtasutus esitleb lugusid eestlastest

Idee autorid Sulev Keedus, Arvo Kukumägi.

Tallinn: F-Seitse, 2003.

3 videokassetti

Kaks sammu sissepoole: ringmängulaulud

Liivak, Meeme.

Tallinn: Talmar & Põhi,

2000. 84 lk.: noot + 1 CD.

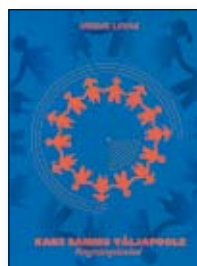

Mis teha, Ann? Kuuldemäng muukeelse kooli gümnaasiumile ja põhikooli vanemale astmele: töövihik ja viis helilinti

Vallik, Aidi.

Tallinn: Valgus, 2003. 83 lk.

+ 5 helikassetti

Kaks sammu väljapoole: ringmängulaulud

Liivak, Meeme.

Tallinn: Talmar & Põhi,

2002. 80 lk.: noot + 1 CD.

I. LISAINFOT ÕPPEMATERJALIDE KOHTA

Kümme aastat eesti keele kui teise keele õppematerjale 1991–2001: retsensioonid ja ülevaateartiklid

Tallinn: Talmar & Põhi,

2002. 289 lk.

Õppevara: küsimisi ja kostmisi

Läänemets, Urve.

Tallinn: Avita, 2000. 71 lk.

Vaata ka: www.meis.ee/est/raamatukogu

PAGULASTEEMAGA SEONDUVAID MÕISTEID

Pagulaste vastuvõtmise ja muude migratsiooniprotsesside kirjeldamisel kasutatakse Eestis mitmeid mõisteid, mis on üle võetud rahvusvahelisest terminoloogiast. Vasted rahvusvahelistele terminitele on eesti keeles üldjuhul olemas, kuid neid kasutatakse vähem, kui see oleks võimalik. Viimane asjaolu puudutab eeskätt ametlikke dokumente ja õigusakte, kuid ka tavakeel on eeskätt ajakirjanduse ja teaduslike uuringute mõjul mugandunud kasutama rahvusvahelisi termineid. See on kaasa toonud olukorra, kus tihtipeale ei osata rahvusvahelist ja eesti algupäraga terminit kokku viia.

Loendis, mille esmaseks koostajaks on olnud Eesti Migratsioonifond ja mida on täiendanud Kodakondsus- ja Migratsiooniameti ning Mitte-eestlaste Integratsiooni Sihtasutuse töötajad, püütakse anda mõistetele ja rahvusvahelistele terminitele võimalikud eestikeelse algupäraga vasted, mida võiks eelistada nii ametlikus kui ka teaduslikus keelekasutuses. Mõistete selgitused ei ole valdavalt legaaldefiniitsioonid, vaid kirjeldavad mõiste sisu lihtsate sõnadega lisades vajadusel Eesti või rahvusvahelisest kontekstist tulenevaid selgitusi.

Raamatu koostajad tänavad migratsioonifondi ja KMA ametnikke lahke abi eest terminite mõtestamisel.

Ajutine kaitse – erandlik menetlus, mille eesmärk on anda massilise sisserände või eeldatava massilise sisserände korral viivitamatut ja ajutist kaitset välismaalastele, kes ei saa päritoluriiki tagasi pöörduda, kuid keda varjupaigasüsteem nende arvukuse tõttu ei suuda menetleda. Ajutise kaitse andmise otsuse teeb Euroopa Liidu nõukogu ja seda kinnitab Eesti Vabariigi valitsus. Kaitse pikkuseks on üks aasta. Seni ei ole ajutist kaitset veel üheski EL liikmesriigis rakendatud.

Ajutise kaitse saaja – välismaalane, kes on sunnitud oma päritoluriigist lahkuma või on sealt evakueeritud riigis valitseva olukorra tõttu (relvakonflikt, püsiv vägivald või inimõiguste süsteemne ja pidev rikkumine). Ajutise kaitse saaja võib igal ajal esitada ka varjupaigataotluse, kuid seda hakatakse menetlema siis, kui ajutise kaitse aeg on lõppenud.

Apatriid vt **kodakondsuseta isik**

Asüül vt **varjupaik**

Asüülitaotleja vt **varjupaigataotleja**

Chain-refoulement põhimõte vt **Non-refoulement põhimõte**

Dublin II menetlus – Euroopa Liidu Nõukogu määrusel nr 343/2003 põhinev menetlus, mille eesmärgiks on määrata kindlaks varjupaigataotluse sisulise läbivaatamise eest vastutav liikmesriik, et vältida ühe välismaalase nn varjupaiga poodlemist mitmes erinevas liikmesriigis.

Elamisluba – alus, mis annab välismaalasele õiguse viibida riigis pikemalt. Elamisloa andmise väljundiks on ID-kaart. Eestis antakse tähtajalisi elamislubasid kehtivusajaga kuni 5 aastat ja pikaajalisi elamislubasid, mis on tähtaajatud.

Elamisõigus – on õigus, mille Euroopa Liidu kodanik omandab ükskõik milles teises Euroopa Liidu liikmesriigis elades ja seal oma elukohta registreerides. Kui liikmesriigi kodanik registreerib oma elukoha Eesti rahvastikuregistris seaduses sätestatud korras, antakse talle tähtajaline elamisõigus viieks aastaks. Viie aasta möödudes pikeneb elamisõiguse tähtaeg automaatselt veel viieks aastaks, kui liikmesriigi kodaniku elukoht on jätkuvalt Eestis registreeritud ja tema tähtajalist elamisõigust ei ole lõpetatud.

Emigratsioon vt **väljaränne**

Esmased varjupaigamenetluse toimingud – konkreetsed tegevused, mida tehakse alati iga varjupaigamenetluse alguses. Need on varjupaigataotluse vastuvõtmine, isiku tuvastamine, õiguste ja kohustuste tutvustamine, sõrmejälgede võtmine e daktüloskopeerimine, pildistamine, isiku ja asjade läbivaatamine ning dokumentide ja asjade hoiule võtmine. Kui selleks on vajadus, siis korraldatakse ka arstlik kontroll või võetakse DNA-proov.

Genfi konventsioon – ÜRO 1951. aasta pagulasseisundi konventsioon, mis koos 31. jaanuari 1967. aasta pagulasseisundi New Yorgi protokolliga sisaldab üldtunnustatud pagulasseisundi määratluse ning pagulaste kohtlemise nõuded.

Illegaal vt **seadusliku aluseta riigis viibiv välismaalane**

Immigrant vt **sisserändaja**

Immigrantpäritolu rahvastik vt **välispäritolu rahvastik**

Immigratsioon vt **sisseränne**

Inimkaubandus – inimese värbamine, vedamine, üleandmine, majutamine või vastuvõtmine, inimröövi toimepanemine või muul viisil jõu kasutamine (ka sellega ähvardamine, petmine), võimu kuritarvitamine, isiku abitu sei-

sundi ärakasutamine või inimese üle mõjujõudu omava isiku nõusoleku saavutamine selleks, et inimest ekspluateerida. Ekspluateerimisena käsitletakse teise isiku prostitueerimisele sundimist või muul viisil seksuaalset ärakasutamist, sunniviisilist tööd või teenistust, orjuses või sama laadi seisundis pidamist või elundi sunniviisilist eemaldamist.

Inimõigused – rahvusvaheliste õigusaktidega määratletud normid, mis tagavad inimese normaalseks eksisteerimiseks vajalikud tingimused.

Integratsioon vt **lõimimine, lõiming**

Kodakondsus – isiku ja riigi vaheline õiguslik side, mille kaudu on määratud vastastikused õigused ja kohustused. Kodakondsus omandatakse kas sünniga või hilisema õigusliku toiminguga läbi (nt naturalisatsioon). Sünnijärgse kodakondsuse omandamisel lähtuvad riigid kas päritolujärgsest kodakondsuse edasikandumisest (*ius sanguinis*) või sünnikohast (*ius soli*). Päritolujärgne kodakondsuse edasikandumine tähendab, et iga sündinu omandab oma vanemate kodakondsuse, sõltumata sünnikohast (sellest lähtub ka Eesti). Sünnikohast sõltuv kodakondsuse edasikandumine tähendab, et sündinu omandab sünnikohamaa kodakondsuse, sõltumata vanemate kodakondsusest (nt USA ja Ladina-Ameerika riigid).

Kodakondsuseta isik – isik, kellel ei ole ühegi riigi kodakondsust ning kellel ei ole ka võimalust seda vabal tahtel saada. Kodakondsuseta isikud on enamasti selle riigi kaitse all, kus nad elavad. Eesti ei loe endise NSV Liidu kodanikke, kes viibivad Eestis ja kes ei ole omandanud hiljem ühegi riigi kodakondsust kodakondsuseta isikuteks, kuna neil on võimalus registreerimise läbi omandada Vene Föderatsiooni kodakondsus. Ka **apatriid**.

Kodanik – isik, kellel on mõne riigi kodakondsus.

Kolmanda riigi kodanik – on välismaalane, kes on muu riigi kui Euroopa Liidu liikmesriigi, Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigi või Šveitsi Konföderatsiooni kodanik.

Kvoodipagulane – isik, kes on saanud teda vastu võtnud riigis varjupaiga rahvusvahelise kvoodi alusel. Kvoodiga on määratud, kui palju peab riik teiste riikide territooriumidel asuvaid varjupaigataotlejaid vastu võtma. Kvoodi kehtestab riik. Eestis sellist kvooti kehtestatud ei ole.

Lõimimine, lõiming – pagulaste kaasamine neid vastu võtnud ühiskonna elu peamistesse valdkondadesse.

Majandusmigrant – isik, kes on lahkunud kodumaalt sooviga parandada oma majanduslikku olukorda.

Massiline sisseränne – on suure hulga konkreetsest riigist või geograafiliselt alalt pärit välismaalaste omaalgatuslik või evakueerimiskavas ettenähtud saabumine Eestisse eesmärgiga saada kaitset, mille tagajärjel ei piisa ressursse tavapärase töö jätkamiseks ning on vaja kaasata lisaressursse.

Materiaalsed vastuvõtutingimused – vastuvõtutingimused, mis hõlmavad majutust, toitu ja rõivaid, mida antakse „natuuras” või rahaliste toetusena. Vaata ka **vastuvõtutingimused**.

Migratsioon vt **ränne**

Määratlemata kodakondsusega isik – isik, kes on oma varasemast kodakondsusest ilma jäänud seoses tema kodakondsusjärgse riigi lakkamisega (nt endise NSV Liidu ja Jugoslaavia kodanikud), kuid ei ole realiseerinud võimalust saada mõne järglasriigi kodakondsus.

Naturalisatsioon – õiguslik protseduur, millega välismaalane saab riigi kodakondsuse. Enamik riike seab naturalisatsiooniks terve rea tingimusi (paiksustsensus, riigikeele oskus, seaduste ja ajaloo tundmine jms).

New Yorgi protokoll (31. jaanuari 1967. aasta pagulasseisundi protokoll) – pagulase rahvusvahelist kaitset reguleeriv õigusdokument, mis koos Genfi konventsiooniga sisaldab pagulaste üldtunnustatud määratluse ning pagulaste kohtlemise miinimumnõuded.

Non-refoulement põhimõte – 1951. aasta Genfi konventsiooni osalev riik ei saada põgenikku oma riigi territooriumilt välja sellise riigi piiridele, kus väljasaadetu elu või vabadus on ohus mingisse rassi, rahvusesse, usku, ühiskondlikusse rühmitusse kuulumise või poliitilise meelsuse tõttu. Samuti tuleb arvestada nn *chain-refoulement* põhimõttega, mille kohaselt ei tohi põgenikku välja saata ka riiki, kus küll inimest väärkohtlemine ei ohusta, kuid kust võidakse põgenik omakorda ohtlikku piirkonda välja saata (st ei austata *non-refoulement* põhimõtet).

Ohvriabiteenus – praktiline ja emotsionaalne abi kuriteo (ja tagakiusamise) ohvritele.

Opteerimine – kodakondsuse valimine olukorras, kus isikul tuleb teha valik mitme riigi kodakondsuse vahel, kuid puudub võimalus saada mitme riigi kodakondsust üheaegselt. Enamasti leiab opteerimine aset territooriumi riikliku kuuluvuse muutumisel, mil inimesel on valida, kas säilitada varasem kodakondsus (mis võib kaasa tuua sellelt territooriumilt lahkumise kohustuse) või võtta selle riigi kodakondsus, millele vastav territoorium edaspidi kuulub. Näiteks toimus opteerimine 1920. aasta Tartu Rahu järel, mil

Eesti iseseisvus ja Eestis asuvatel venelastel jäi võimalus säilitada Vene kodakondsus, Venemaal elavatel eestlastel aga tekkis võimalus võtta Eesti kodakondsus. Opteerimine tõi tol korral kaasa ümberasumiskohustuse. 1991. aastal Eestis opteerimist ei toimunud, kuna Eesti ei tekkinud uue riigina, vaid taastati restitutsiooni teel. Opteerimine toimub ka olukorras, kus sünijärgselt mitu kodakondsust omandanud isik peab täisealiseks saades valida ühe. Samuti võimaldavad mitmed riigid opteerimist abiellumisel jms juhtudel.

Pagulane – välismaalane, kes oma koduriigis kardab põhjendatult tagakiusu rassi, usu, rahvuse, poliitiliste veendumuste või ühiskondlikku rühmitusse kuulumise pärast, kes ei saa oma koduriigis kaitset või kellele on mõni teine riik andnud varjupaiga (ja selle alusel elamisloa).

Välismaalane, keda kiusatakse kodumaal taga ühel nimetatud alusel ja kellele on seetõttu antud varjupaik teises riigis. Rahvusvahelise õiguse kõige olulisemaks pagulust käsitlevaks õigusaktiks on 1951. aasta Genfi pagulasseisundi konventsioon ja selle 1967. aasta New Yorgi protokoll. Euroopa Liidus on valdkonna ühtseks reguleerimiseks vastu võetud viis erinevat direktiivi.

Pagulaspoliitika – Eesti riigi vastavad õigusaktid ja tegevus, mis on suunatud Eestis varjupaika taotlevatele või varjupaiga saanud välismaalastele.

Poliitiline meelsus (tagakiusu alusena) – taotleja vaated, mida riigivõim ei salli ning mille pinnalt isik riigi poliitikat arvustab. Eeldab ka, et vaated on ametiisikule teada või on ametiisikud neid taotlejale omistanud. Olulised on taotleja meelsuse tähtsus ühiskonnas ja selle püsivus.

Põgenik – välismaalane, kes on lahkunud oma kodakondsusjärgsest riigist või alaliselt asukohamaalt mingi erakorralise sündmusse (relvakonflikt, üldine vägivald ja/või inimõiguste rikkumine) või tagakiusukartuse tõttu ning kelle kodakondsusjärgne riik ei suuda või ei taha teda kaitsta.

Põhjendatud tagakiusukartus – tagakiusukartusel on kaks tegurit: subjektiivne ja objektiivne. See tähendab, et pagulasseisundi tuvastamise aluseks ei ole mitte üksnes varjupaika taotleva inimese vaimne seisund (subjektiivne hirm), vaid see hirm peab olema põhjendatud ka objektiivse olukorraga. Et mõista, kas tagakiusukartus on põhjendatud, tuleb anda hinnang taotleja isiksusele, meelsusele ja tema väidetele ning siduda see reaalse olukorraga tema koduriigis. Kui mõlemad tagakiusamise kartuse tegurid on olemas, siis loetakse tagakiusukartus põhjendatuks.

Päritoluriik – riik, mille kodanik isik on või mille territooriumil ta püsivalt elab.

Rahvus (tagakiusu alusena) – tähendab kuuluvust konkreetsesse etnilisse, kultuurilisse või keelelisse rühma ega ole piiratud kodakondsusega. Rahvus võib mõnikord kattuda terminiga *rass*. Tagakiusamine võib seisneda rahvusvähemuse (etnilise või keelelise vähemuse) vastu suunatud hoiakus ja meetmis ning teatavatel asjaoludel võib ainuüksi sellisesse vähemusse kuulumine tekitada põhjendatud tagakiusukartust.

Rass (tagakiusu alusena) – varjupaiga teema kontekstis on sellel sõnal pisut avaram tähendus kui nahavärv. Rassina käsitatakse ka tavakeeles rassiks kutsutavaid etnilisi rühmi. Need võivad kuuluda ühispäritoluga ühiskondlikku rühmitisse, mis moodustab rahvastiku vähemuse suurema rahva hulgas. Rassiline diskrimineerimine on saanud ülemaailmse hukkamõistu osaliseks kui silmatorkav inimõiguse rikkumine. Seepärast on rassiline diskrimineerimine oluline tagakiusu alus.

Refolement – isiku saatmine sellise riigi territooriumile, kus teda ohustaks tagakiusamine või sellisesse riiki väljasaatmine. Vaata ka **non-refoulement põhimõte**.

Reisidokument – isikut tõendav dokument, mis lubab isikul riigipiiri ületada. Eestis väljastatavad reisidokumendid on eesti kodaniku pass, välismaalase ajutine reisidokument, pagulase reisidokument, diplomaatiline pass ja meremehe teenistusraamat.

Remigratsioon vt **tagasiränne**

Repatrieerima vt **tagasitoomine**

Resident – riigi püsielanik (kas kodanik või välismaalane), kes enamiku riikide seadusest tulenevalt elab riigis üle poole aastast ja maksab selles riigis makse.

Ränne – üldmõiste, mis tähendab igasugust rännet ja inimeste ümberpaiknemist. See hõlmab nii inimeste ümberasumist oma riigi piires kui ka rahvusvahelises ulatuses, nii püsivat kui ka hooajalist rännet, samuti pendelrännet. Ka **migratsioon**.

Saatjata alaealised – Lapseealine välismaalane (st noorem kui 18 aastat), kes on tulnud Eestisse ilma oma vanema või eestkostjata või kes juba Eesti territooriumil olles on jäänud ilma oma vanemast või eestkostjast ning taotleb varjupaika. Termin on sellises tähenduses kasutusel ainult varjupaiga temaatika raames ja on oluline seetõttu, et vanematest lahus olevate laste varjupaigataotluste menetlemisel tuleb järgida

kindlaid üldtunnustatud norme (eestkostja määramine, vanemate otsimine, lapsesõbralikud menetlusvõtted jpm). See on ka põhjuseks, miks varjupaigamenetluse üheks võimalikuks toiminguks on vanuse määramise ekspertiis.

Seadusliku aluseta riigis viibiv välismaalane – illegaal, välismaalane, kes viibib riigis sellekohase loata.

Sisserände piirarv – valitsuse poolt kehtestatud kõrgeim arv, millest suuremat hulka inimesi ei lubata riiki sisse rännata. Eestis ei tohi see arv (kvoot) ületada aastas 0,05% Eesti alalisest elanikkonnast. Euroopa Liidu liikmesriikides sh Eestis kohaldub sisserände piirarv vaid kolmandate riikide kodanikele. Varjupaigataotlejate ja rahvusvahelist kaitset saavate välismaalaste kohta see piirarv ei kehti.

Sisseränne – välismaalase alaliselt või pikaajaliselt riiki elama asumine.

Sisserändaja – immigrant, ümberasuja, mingile maale alaliselt v pikemaks ajaks elama asunu. Vaste väljarändajale e emigrandile.

Sur place pagulane – isik, kes ei olnud pagulane, kui ta lahkus oma päritoluriigist, kuid muutus pagulaseks hilisemal ajal vahepealsete sündmuste tõttu.

Sõjapõgenik – rahvusvaheliste või riigisiseste relvakonfliktide tõttu päritoluriigist lahkuma sunnitud isik.

Tagakius – oht elule või vabadusele rassi, usu, rahvuse, poliitilise meelsuse või ühiskondlikku rühmitisse kuulumise pärast. Muud olulised inimõiguste rikkumised samadel põhjustel on samuti tagakius.

Tagakiusaja – tavaliselt on selleks riigivõimu organid e ametiasutused, kuid tagakiusajaks võib olla ka rühmitus, mis ei austa riigi seadustega kehtestatud norme. Mingi rahvahulga diskrimineerivaid või muid ahistavaid tegusid võib samuti pidada tagakiusuks, kui ametiisikud neid teadlikult sallivad, keelduvad pakkumast või ei suuda pakkuda tulemuslikku kaitset.

Tagasiränne – kodukohast või päritolumaalt kaua eemal olnud isiku tagasipöördumine kodukohta või kodumaale. Hõlmab nii siseriiklikku kui ka rahvusvahelist ulatust. Ümberasuja on **tagasipöörduja**. Ka **remigratsioon**.

Tagasipöörduja – isik, kes pöördub alatiseks tagasi oma etnilisele kodumaale.

Tagasisaatmine – välismaalase saatmine riiki, kust ta Eestisse saabus.

Tagasitoomine – hõlmab enamasti sõjapõgenike ja vangide kojutoomist välisriigist, kuid tagasitoomise all on mõistetud ka alaliselt välisriigis elanud

või välisriigis sündinud isikute vabatahtlikku tagasipöördumist oma kodakondsusjärgsesse riiki (tagasiränne ehk remigratsioon). Ka **repatrieerimine**.

Täiendava kaitse saaja – välismaalane, kes ei kvalifitseeru pagula-seks, kuid kelle suhtes on alust arvata, et tema tagasi- või väljasaatmine päritoluriiki võib talle kaasa tuua tõsise ohu (piinamise, surmanuhtluse, eaproportsionaalse karistuse vms).

Usk (tagakiusu alusena) – südametunnistuse- ja usuvabadus on üks põhilisemaid inimõigusi. See õigus kätkeb endas isiku vabadust vahetada oma usku, vabadust seda avalikult ja eraviisiliselt kuulutada nii õpetuse, kultuse kui ka teenimise kaudu. Tagakiusu usu põhjustel võib ilmne-da näiteks keelus või käsus avalikult usukombeid täita.

Varjupaigamenetlus – haldustoimingute kogum, mille käigus vaadatakse läbi varjupaigataotlusi. Varjupaigamenetlus hõlmab endas esma-seid toiminguid (sõrmejälgede võtmine, pildistamine, õiguste ja kohus-tuste tutvustamine jne) ja sisulisi toiminguid (päritolumaa kohta teabe kogumine ja selle analüüsimine, tõendite hindamine, päringute tege-mine, küsitlemine, taotleja ütluste usutavuse hindamine, tõendite kaa-lumine, otsuse langetamine jms). Menetlus kestab üldjuhul kuni 6 kuud ja lõpetatakse haldusaktiga st põhjaliku kirjaliku otsusega, kas anda rahvusvaheline kaitse või keelduda selle andmisest.

Varjupaigataotleja – välismaalane, kes on piirivalveametnikule või Ko-dakondsus- ja Migratsiooniameti pagulaste osakonnale esitanud vormi-kohase rahvusvahelise kaitse taotluse ja kelle suhtes ei ole veel otsust langetatud.

Varjupaigataotlus – välismaalase vormikohane taotlus rahvusvahelise kaitse saamiseks.

Varjupaik – (asüül) elamisluba ja teatud sotsiaalsed garantiid välismaa-lasele, kes vajab rahvusvahelist kaitset tagakiusamise eest koduriigis.

Vastuvõtutingimused – meetmete kogum, mida liikmesriigid tagavad varjupaigataotlejatele ja rahvusvahelise kaitse saanutele. Vaata ka **materiaalsed vastuvõtutingimused**.

Viibimisõigus – on Euroopa Liidu kodaniku õigus viibida kehtiva reisi-dokumendi või isikutunnistuse alusel ükskõik millises teises Euroopa Liidu liikmesriigis. Eestis peab Euroopa Liidu kodanik hiljemalt kol-me kuu möödumisel alates riiki sisenemise päevast registreerima oma elukoha rahvastikuregistris seaduses sätestatud korras.

Viisa – dokument, luba, mis antakse välismaalasele lühiajaliseks viibimiseks riigis (enamasti kuni 3 kuud poole aasta vältel). Viisa ei anna tavaliselt õigust töötada ega too kaasa muid õigusi, mis on residentidel. Viisa kleebitakse enamasti reisidokumenti. Paljud riigid on sõlminud omavahel viisakohustusest loobumise lepingu, mis toob kaasa õiguse külastada välisriiki ilma viisata.

Välismaalane – isik, kellel on mõne muu riigi kodakondsus, kes on kodakondsuseta või kelle kodakondsus on määratlemata ja kes viibib riigis viisa või elamisloa alusel või lühiajaliselt ka viisata, kui riikide vahel kehtib viisavaba liikumise leping.

Välispäritolu rahvastik – rahvastiku osa, mis on kujunenud sisserände tulemusena. Erineb selle alusel põlisrahvastikust, kes on elanud vastaval territooriumil määratlemata aja. Enamasti käsitletakse välispäritolu rahvastikku läbi kolme põlvkonna, kuid mitmes riigis ka palju pikemalt. Euroopas on kujunemas suhtumine, et välispäritolu rahvastiku hulka loetakse pärast II maailmasõda või selle tagajärjel kujunenud rahvastikku, sõltumata kodakondsusest, päritolust või riiki asumise motiividest. Ka **immigrantpäritolu rahvastik**.

Väljaränne – alaline või pikaajaline ümberasumine välisriiki.

Väljarändaja – emigrant, pagulane. Majanduslikel, poliitilistel, usulistel vm põhjustel oma kodumaalt teisele maale väljarännanud isik.

Väljasaatmine – välismaalase saatmine Eestist välja mõnda teise riiki.

Ühiskondlik rühmitus (tagakiusu alusena) – vanemates tekstides kasutusel ka kui **sotsiaalne grupp**. Koosneb tavaliselt sarnase päritolu, sotsiaalse seisundi või sarnaste kommetega inimestest. Sageli katub osaliselt tagakiusukartusega mõnel muul põhjusel (nt rassi, usu või rahvuse pärast). Nimetatud rühmitusel peab olema kindel ühine tunnus, mida inimene ise ei saa üldjuhul ära võtta või muuta (näiteks sugu, vanus, kunagine teenimine relvajõududes vm).

Ümberasumine vt **ränne**

Ümberasustatud isikud – kolmandate riikide kodanikud või kodakondsuseta isikud, kes on olnud sunnitud (eelkõige rahvusvaheliste organisatsioonide üleskutse tulemusena) lahkuma oma päritoluriigist või -piirkonnast või on sealt evakueeritud ning seoses olukorraga nimetatud riigis ei saa turvaliselt ja püsivalt tagasi pöörduda; võivad kuuluda Genfi konventsiooni artikli 1 punkti A või teiste rahvusvahelist kait-

set võimaldavate rahvusvaheliste või siseriiklike õigusaktide reguleerimisalasse (eelkõige isikud, kes on põgenenud relvastatud konfliktide või püsiva vägivalda piirkondadest ja isikud, keda ähvardab tõsine oht langeda või kes on juba langenud inimõiguste süsteemse või üldise rikkumise ohvriks).

Loendi koostamisel kasutatud allikaid:

- Eesti Migratsioonifondi kodulehekülg (www.migfond.ee)
- Eesti-inglise-soome-vene pagulassõnastik. Eesti Vabariigi Siseministeerium. Riigi Teataja Kirjastuse Trükikoda, Tallinn 1998.
- MTÜ Living for Tomorrow kodulehekülg (www.lft.ee)

Spetsiifilisi rahvusvahelise pagulasõigusega seotud mõisteid koos definitsioonidega leiab huviline inglise keelest tõlgitud kogumikust „Pagulaste kaitse: rahvusvahelise pagulasõiguse juhend”. Parlamentidevaheline liit ja ÜRO Pagulaste Ülemkomissari Amet 2003.